

ADALÉKOK

A HORTHY-FASIZMUS SZEGEDI KULTURPOLITIKÁJÁRÓL

1919 augusztus - 1939

Doktori disszertáció

Sárközi István

Szeged
1968

BEVEZETŐ

A Horthy-fasizmus 1919 augusztus - 1939 közötti időszakának szegedi művelődési és kulturális viszonyainak néhány területét, problémáját próbálom megvilágítani, beleágyazva a rendszer általános kulturpolitikai törekvéseibe. Nem célom hogy teljes tükörképet adjak a művelődés és a kultúra minden ágáról, de az általam vizsgált problémák felvázolásával bizonyos mértékig mégis általános és összefüggő kép bontakozhat ki a Horthy-fasizmus korabeli Szegedi kulturális viszonyáról. Azokat a kérdéseket vizsgálom, melyek jellemzői Szeged kulturális helyzetének. Továbbá ezt a kérdést vizsgálva, hogy milyen szerepet szántak és milyen célok szolgálatába igyekeztek állítani Szegedet a Horthy-fasizmus uralkodó osztályai és vezetői, azt szeretném megmutatni, hogy különleges előjogokat élvezett-e a város a művelődés és a kultúra területén? Volt-e külön szegedi kulturpolitika a Horthy rendszer kulturpolitikájában?

A téma feldolgozása úgy érzem ma is aktuális. Ma is van még olyan nézet mely szerint Szeged kulturális téren sokat "köszönhet" a Horthy-rendszer kulturpolitikájának. Vannak akik a reakciós Szegedi Gondolatban a város kulturális előrehaladását látják. A kulturális program és a kulturális építkezés mögött nem ismerték fel azok ellentmondásos és sok tekintetben reakciós demagóg politikai céljait. Ismét mások túlságosan leegyszerűsítik a város kulturális fejlődését, egyoldalúan csak a reakciós célokat látják abban, illetve a fejlődést lényegtelennek minősítik.

Dolgozatommal úgy vélem egy hiányt pótolok, minthogy összefüggő munkával a szegedi kulturpolitikáról a felszabadulás óta nem találkoztunk. Gyakran történt ugyan említés a "szegedi kirakatpolitikáról", de annak mibenlétét tényanyagok alapján nem tárták fel. Éppen ezért az általam kitűzött feladat megoldását, a tanulmány megírását ez a körülmény is megnehezítette. Különösen nehéz feladat elé állított az, hogy a levéltári iratok jelentős része a levéltárakban rendszerezetlen, egyes időszakokra vonatkozó anyag "ömlesztett" formában található. Egész sok fontos levéltári iratanyag, például a Szegedi Tanfelügyelőségi iratokból eltűnt, elkeveredett, amit részben lehetett csak pótolni a korabeli szegedi ujságokból. Sok gondot okozott a sajtóban és a Közigazgatási Bizottság meg az Iskolaszék jelentéseiben szereplő adatok és a tanügyi tevékenység értékelése terén mutatkozó számos ellentmondás. Különösen a Tanügyi Igazgatóság, az Iskolaszék jelentéseiben találkozhatunk tulságosan "kozmetikázott" adatokkal és helyzetelemzéssel. Ezzel szemben a liberális polgári sajtó pl. a Délmagyarország,^S a Szeged kulturális cikkeiben eléggé "nyersen" de valóságosabb anyagot szolgáltatott a Szeged kulturájának "sivárságáról".

Az ellenforradalmi rendszer kulturpolitikussainak és a fasizmus ideológiájával és politikájával azonosuló szerzők tollából megjelent tanulmányok, dokumentumgyűjtemények mint pl: A magyar városok monográfiája, Szeged című kötetnek szerzői, Klebelsberg Kuno: Válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta, Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a II. világháborúig., Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről

1925-1930. A "Magyar Népoktatás" és más tanulmányok a Horthy korszak kulturpolitikájáról általában egyoldalúan és egyértelműen ellentmondás mentesen, a kulturpolitikai osztályjellegét palástolva és a kultúra, a közoktatás, népművelés fejlődését egyenletesen felfelé ívelő tendenciában mutatják be. A problémákat, nehézségeket, az ellentmondásokat a fasiszta rendszertől "mentesítik". Ha ilyenről szót ejtenek, ezek okát régebbi, a fasizmus előtti tényezőkre vezetik vissza, ami részben igaz vagy gazdasági, pénzügyi nehézségekben keresik a magyarázatot. A Horthy-korszak irodalmát tehát erősen kritikailag lehet felhasználni.

Telán egyetlen tudományos, marxista-leninista mű a Horthy korszak irodalmában Földes Ferencnek: A munkásság és paraszt-^{kulturális} ^{ság/helyzete} Magyarországon c. műve melynek 1941 évi kiadását találtam meg.

Munkámban nagy segítséget jelentett a felszabadulás utáni marxista-leninista elméleten alapuló művek, tanulmányok, melyek a Horthy-korszak kulturpolitikáján és általában elemzik, vagy egyes területeit és kérdéseit világítják meg. Igen értékes tanulmányokra nézve is: Balogh Sándor - Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között, Szabolcs Ottó: A Klebelsberg-féle iskolapolitika osztályjellegének kérdéseiről., Balogh Sándor: Korniss Gyula "Nemzeti megújulás" c. tanulmányának magójára c. cikk /Valóság 1959. 6. sz./, Serfőző Lejos: A KMP tevékenysége a munkás kulturmozgalomban 1925-1945., valamint más művek.

Ezek értékes elméleti megállapítások, következtetések és tényanyagok révén igen jól világítják meg a Horthy korszak kulturpolitikájának tartalmát és a mellett néhány szegedi vonat-

kozásu kulturális anyagot is tartalmaznak.

A szegedi kulturális életre vonatkozó értékes tájékoztatást nyújtott személyes élményeinek közlésével id. Komócsin Mihály Mesánszky József és Tombácz Imre elvtársak, kiknek ezuttal is köszönettel tartozom.

Hasonlóképpen hasznos volt munkámban a Szeged városi Pártbizottság 1959-ben készített Művelődéspolitikai dokumentum anyaga, és az ehhez készített részjelentések. Ez az anyag a számos tényanyag mellett igen fontos elméleti megállapításokat is tartalmaz a Horthy-korszakbeli Szeged kulturális életéről.

A dolgozat megírásának előkészítése során tehát meglehetősen sokrétű országos és helyi levéltári iratanyag, valamint tanulmányok és dokumentumgyűjtemények és folyóirat cikkek repertoriumát tanulmányoztam át.

Mindemellett dolgozatom nem öleli fel Szeged kulturális és művelődési területének egészét, hanem - véleményem szerint - a legfontosabb problémákat tárgyalja, egyes területek problémáit pedig csak vázlatosan érinti.

1. Gazdasági, kulturális és egészségügyi viszonyok Szegeden az ellenforradalom előtt

Az ellenforradalmi erők távolabbi terveikhez kapcsolódó elképzelésekben és törekvésekben melyekben Szegednek meghatározott szerepet jelöltek meg, kedvezett az a körülmény, hogy a város számottevő adminisztratív, gazdasági, kulturális centruma volt az országnak. 1919 előtt 816 négyzetkilométernyi területen feküdt és 141.500 kat. hold határterület tartozott hozzá.^{1/} S a város lakossága 1919-ben - néhány megszállt te-

1/ Szeged. Magyar városok monográfiája. Budapest 1927. 246. l. Szerkesztette és írta: Tonelli Sándor, Kiss Ferenc, Szigethy Vilmos.

lepülés lakossága nélkül 112.122 volt, 6.200-al kevesebb mint 1915-ben.^{2/} A korabeli magyarországi városok negyságát /te-

2/ U.o. 127.l.

rület és lakosság/ figyelembevételével Szeged Budapest után az ország második legnagyobb városa volt. Gazdaságának nemzeti összetételét tekintve tulajdonképpen a mezőgazdaság dominált. A város Horthysta történelemírője szerint "a Kiegyezés utáni országos politika vezérelve volt, hogy az Alföldnek, így Szegednek is hivatása az, hogy jó katonát, jó lovat és gabonát adjon az országnak?"^{3/} Azonban a mezőgazdaság technikai színvonala

3/ U.o. 154. old.

alacsony szintű volt. Olcsó munkesrőre támaszkodó, kiterjesztett gazdálkodási mód uralkodott, s egyelőre a korszerű kapitalista gépi technika sem kapott "zöld utat". A város mezőgazdaságában

a tulajdonviszonyok nagyon egyenlőtlenek voltak. A parasztságok több mint 50%-a 1-5 hold birtokkal rendelkezett. A kisbirtokosok gazdaságuk technikai fejlesztéséhez nem jutottak tőkehitelhez.

A jelentős föld negyрэ zót a város bárbe adta, ami után tetemes jövedelmi bevételre tett szert. 1914-ben: 1.705.482 Korona folyt be ebből a város pénztárába, míg 1921-ben 8.815.288 Korona. Az összes bérbirtokok száma 15.210 volt, a magántulajdonban lévő birtokok száma 10.185. ^{4/}

4/ Id.m. 153, 164. l.

A negyszámú kisbirtok egyre aprózódott, pénzhitel lehetőséggel nem rendelkezett s az intenzívebb gazdálkodási módszerek meghonosításához, a gazdaság gépesítéséhez módja nem volt.

A mezőgazdaság elmaradottságához hozzájárult még az is, hogy Szeged tanyavilágának alig volt útja. A 20-as évek közepén kezdtek építeni egy keskenyvágányú vasutvonalat és azonkívül építettek egy mű- és egy földútat.

Az igazság kedvéért megjegyezhetjük, hogy ez a helyzet megfelelt az ország akkori állapotának.

Szeged gazdasági és földrajzi jelentőségét az I. Világháború befejezéséig nagymértékben meghatározta az a tény, hogy a Balkán felé, a Földközi-tenger, az Adriai-tenger, Fiume és Románia irányába haladó vasút, az országúti és közlekedési vonalak kereszteződésében helyezkedett el. Természetesen a Délvidék elvesztése után ez a helyzet megváltozott, de a város jelentősége megmaradt a Balkán felé irányuló expansionista, területrevíziós törekvésekben.

Szeged gazdaságának még két fontos ágáról érdemes emlí-

tést tenai. Az iparáról, amelyben a kisipar és könnyűipar dominált. Mindenekelőtt a környék: Bácska, tehát a Délvidék mezőgazdasági- ipari termékeit feldolgozó ipar fejlődött légerőteljesebben. Modern nagyiparral Szeged nem rendelkezett sem korábban, sem a Horthy-korszakban. Az I. Világháború befejezéséig a kender-, len-, bőrtermékek, szarvasmarha, sertés- és egyéb húsfeldolgozás, a paprikaörlés képezte az ipari termelés zömét.

A Délvidék és Erdély elvesztése súlyosan érintette a szegedi feldolgozó ipart és a kereskedelmet is. Erre jellemző példa, hogy még 1918-19-ben is 4 szalámiüzem termelt Szegeden, 1926 telén már csak a Pick gyár termelt, az is nyersanyag hiánnyal küzdött.^{5/}

5/ Szeged, Magyar városok monográfiája 210. l.

A 20-as évek első felében 4.336 önálló iparvárost tartottak nyilván Szegeden. Közülük a legnagyobbak: az Alföldi Kender- és Lenszövő, a Pick Márk Szalámigyár, a Hazai Textilipari Rt., az Első Szegedi Szabóipari Szövetkezet, a Szikra Gyujtógyár, az Orion Bőrgyár, a Löwy-féle Fűrésztelap, stb. Ezek 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek voltak.^{6/}

6/ U.o. 206-207. l.

Azzal, hogy Szeged kereskedelmi utak központjában helyezkedett el, hozzájárult egy jelentős létszámú társadalmi réteg, kereskedelmi burzsoázia kialakulásához. A szegedi kereskedők az I. világháború előtt is nagy forgalmat bonyolítottak le mind a Balkán, mind a Nyugat felé irányuló kereskedelemben. Legnagyobb mennyiségben gabonát, gyümölcsöt, zöldségfélét, baromfit, paprikát és gyógynövényeket szállítottak. Szeged ilyen

értékű gravitációs szerepe majdnem teljesen megszűnt a Trieni Szerződéssel.

Noha a város jövedelmének nagyobb hányadát az adók mellett a mezőgazdasági termelés szolgáltatta, az első világháború előtti években már a város egyes vezetőinek és gazdag polgároinak figyelme kezd az iparosodás felé fordulni. Értelődött az a felismerés, hogy "a város jövedelme gyarapításának fő emeltyűje a közhasznú intézmények szaporítása, gyári, ipari és üzleti telepeknek létesítése, amelyek nemcsak a lakosság számát növelik és munkát adnak, hanem a városiesságot emelik, de az állandó haladást jelzik s az adóalap növelése és erősítése által a közjövendőt évről-évre fokozzák."^{7/}

7/ Id.m. 59. l.

Ez a felismerés azonban csak nagyon lassan kezdett valósággá érni a város gazdasági életében.

A Horthy-fasizmus szegedi történetiről mindenképpen és csupán a déli határterületek elvesztésével igyekeztek megmagyarázni a gazdasági hanyatlás okát, amely fokozatosan és egyre ijesztőbb méreteken bontakozott ki. A régi kormányokat érintő enyhe bírálatokban csupán az un. szinmogyer területek gazdasági és kulturális fejlődésének viszonylagos elhanyagolásáról tesznek említést. De elhallgatták, hogy a Horthy-rendszer uralkodó osztályai a forradalmak előtti, monarchiabeli uralkodó osztályoival azonosak voltak. Tehát a gazdasági káoszt saját politikájukkal idézték elő. Azt sem vetették a korábbi kormányok szemére, hogy a világháború nem felelt meg az ország lakossága túlnyomó többsége érdekeinek. Kétségtelen, hogy az I. imperialista világháború súlyos gazdasági károkat okozott az országnak. Azonban

a gazdasági bajokért csak úgy, mint a Trianonért a forradalmakat, a munkásságot, a parasztságot és a hazafiatlansággal megragalmazott kommunistákat tették felelőssé.

Tehát a reszeiós osztályok által képviselt osztálybázis, valamint a gazdasági és földrajzi adottság is alkalmassá tette Szegedet a kizsákmányoló és elnyomó osztályok számára, hogy itt bontakoztassák ki az ellenforradelmi rendszer zászlóját. Továbbá a századforduló idején már országosan is kitűnt Szeged rendkívül gazdag könyvtári, múzeumi és népművészeti anyaggal rendelkező kulturpaletájával, amelynek olyan nemzeti kiválóságok voltak vezetői, mint Tömörkény István és Móro Ferenc. A szellemi, kulturális tevékenységnek rangos fóruma volt a Dugonics Társaság és több szegedi ujság, mint pl. a Délmagyarország, a Szegedi Napló, a Szegedi Krónika, Szeged és Vidéke, Szegedi Híradó és más ujságok jelzik az irodalmi és publicisztikai munka széles skáláját.^{8/}

8/ Szeged. Magyar városok monográfiája. 316. 1.

Itt találjuk Mikszáth Kálmánt, Gárdonyi Gézát, Cserzy Mihályt, Tömörkény Istvánt, Juhász Gyulát, Móro Ferencet, akik a haladó demokratikus kulturát terjesztették, s annak szellemét árasztották írásaikon keresztül.

a 10-es években
v Oktetási intézményeivel is viszonylag kiemelkedett az ország más városai közül. Az iskolák között említést érdemel a tanítóképző intézet, a Felsőipari iskola, a városi kereskedelmi iskola, 9 elemi népiskolája volt Szegednek és azonkívül a tanyavilágban 46 tanyai iskola működött. ^{9/} Szeged gazdag volt szob-

9/ U.o. 237. 1.

rokban, melyek szintén a kulturális és művészeti értékekben fejlődő várost illusztrálták.

Egészségügyi és szociális intézmények tekintetében az 1912-ben létesült Csecsemőgondozó és a siketnémák és vakok intézetét érdemes még megemlíteni.

Már a múlt század végén, majd a század elején a város vezetői szorgalmazták egyetemi alapítását is Szegeden. E törekvés azonban nem talált támogatásra az akkori kormányok részéről. Itt mindjárt azt is meg kell jegyeznünk, hogy egyrészt a műveltségnek az alapelvei is alig jutottak el a dolgozó néphez, másrészt a hivatalos kulturpolitika az uralkodó osztályok számára monopolizálta a kultúrát. A forradalmak előtti iskola-politika irányítói még mindig nem teremtették meg a feltételeit hogy az elemi népiskolai tankötelezettség a gyakorlatban realizálódjék.

Az ellenforradalmi rendszer szálláscsinálói, valamint a történetirői és politikusai a maguk érdekei szerint értékelték tehát Szeged kulturális és szellemi nagyságát is, még ha az igei értékek s azok képviselői közelebb álltak a dolgozó néphez mint az elnyomókhoz, a reakciós erőkhez. A haladó demokratikus kultúrát és azok hagyományait az ellenforradalmi uton hatalomrajutó uralkodó osztályok erőszakkal saját érdekeinek és céljainak sajátították ki.

A legalapvetőbb tényező, amely Szegeden meghatározó erővel hatott a terrorisztikus urelmi rendszer hatalomrajutásához az, hogy Szeged el volt zárva a Tanácsköztársaságtól, az ország testétől és a francia megszállók oltalma alatt szervezkedhetek az ellenforradalmi erők.

2. Az ellenforradalmi erők szegedi hatalomrajutásának körülményei

Amint az ellenforradalom szegedi történetírója megírta, "a francia katonaság megvédte a várost a proletárdiktatura borzalmaitól és érthető, ha hálával és köszönettel fogadta a szegedi polgárság a franciák ittletét." 10/

10/ U.o. 83. l.

A francia interv. megszálló csapatok 1918 decemberében kezdték meg a város megszállását. 1918. nov. 24-én pedig a szerbek okkupálták Ujszegedet. Gaál Endre: A szegedi munkásság forradalmi harcai. 1918-1919-ben. Szeged 1959. 14. l.

Szeged határvárossá válása, s több mint két évig tartó francia megszállása 11/ kedvező helyzetet teremtett, hogy az

11/ Szeged francia megszállása 1920 március 14-én szűnt meg Ujszegedről s szerbek 1921 augusztus 21-én távoztak. Szeged. Magyar városok monográfiája 105, 109. l.

összes ellenforradalmi erők fő gyülekező fészkevé válhasson, annak ellenére is, hogy a szegedi munkásság szilárd eltökéltséget tanúsított a Tanácsköztársaság mellett. Szegeden március 22-én vette át a hatalmat a Direktórium. A francia csapatok parancsnokságának a szegedi direktóriumra fokozódó nyomása március 26-án Detrix ezredes ultimátumával arra kényszerítette a Direktóriumot hogy lemondjon. Másnap lényegében burzsoá-féldesuri osztályok érdekeinek megfelelő közigazgatás közé került a hatalom. Somogyi Szilveszter polgármester, Aigner Károly főispán, valamint a szegedi Ábrahám P. Dezső ellenforradalmi kormánya által kormánybiztossá kinevezett Debay Gyula, aki a fajvédők szélsőséges csoportjához tartozott, s akinek pallérozetlenségét és terrorisztikus intézkedéseit még a francia megszálló hatóságok képviselője is megsejtette és emiatt a Friedrich

kormány felmentette s így töle Deltre János vette át a hatalmi funkciót.^{12/}

12/ Gaál Endre: A szegedi munkásság forradalmi harcai 1918-1919-ben. 1959. 14. 1. Továbbá: Szeged, Magyar Városok Monográfiája 107. 1.

A földesuri és tőkés osztályok, az egyházi klérus és a katonatisztek csoportja valamint a régi reakciós államapparátus hivatalnoki körének tagjai által indított ellenforradalmi szervezkedést a Tanácsköztársaság Szegedi Direktóriumának megdöntésére a "Magyarország Területi Épségét Védő Liga" /röv: TEVEL/, valamint a Gömbös Gyula, Zadravecz István, Kelemen Béla stb. által vezetett ún. Antibolsevista és Rendfenntartó Komité szegedi Végrehajtó Bizottsága irányította. Ezen erők által indított fehérterror áldozatául esett sok beloldali munkás és a Tanácsköztársaság iránt szimpatizáns dolgozó.

Junius 2-án alakult meg a Szegedi Károlyi Gyula főle kormány.

Enek tagjai voltak Horthy Miklós, Teleki Pál, Kelemen Béla és mások. Szegeden tehát létrejött az ellenforradalmi erők egyik központja. - Lásd Gaál Endre: Szegedi munkásság forradalmi harcai 1918-1919-ben c. munkáját.

A tőkés földesuri kizsákmányoló rendszer ellenforradalmi restaurációjának bázisát növelte az intervenciós francia, a román és szerb csapatok által megszállt területekről Szegedre menekülők tömege, melynek túlnyomó többsége tőkésekből, földesurakból, katona és csendőrtisztekből, rendőrség állományából, a régi rend reakciós hivatalnokaiból került ki.^{13/}

13/ A "Szeged" c. politikai napilap 1920 aug. 19-1 száma a "7500 menekült van Szegeden" c. cikkben leírja, hogy a környező megszállt területekről augusztusban 128 vagon

menekült érkezett között 12 közelkelmászott, 186 tan-
ügyi alkalmazott, 374 iparos, 100 kereskedő, 144 hivata-
sos katona, 138 földbirtokos és 274 egyéb foglalkozásu van"

Ezek az itteni ellenforradalmi csoportokhoz csatlakeztek, s
nem kismértékben járultak hozzá a sovíniszta és antikommunis-
ta hangulat és propaganda terjesztéséhez.

Mind ezek ellenére a terrorkülönítményesek által kivivott
kiszákmányoló osztályok győzelme Szegeden döntően az imperia-
lista megszálló csapatok aktív támogatásával volt elérhető.
Nélkülük nem sikerülhetett volna felülkerekedni a Szegedi
dolgozó tömegekkel szemben, akik közül az imperialista megszáll-
lás ellenére is 40.000-en szavaztak 1919 áprilisában a munkás-
paraszt- és katonatanács küldöttjére.

14/ A Magyar Szocialista Munkáspárt Művelődéspolitikai Irányel-
velnek alkalmazása Szeged művelődési életében. Az MSZMP
Szeged Városi Bizottságának dokumentuma. MSZMP Csongrád
megyei Bizottság Archivuma. 1314 sz. jkv. T/24/1959. 1.1.

S a kibontakozó fehérterror ellenére 1919 júniusában a szegedi
munkásság általános sztrájkkal, felelt az ellenforradalmi Károlyi
Gyula Kormányának megelékitására, bizonyítva ezzel is Szeged
dolgozó népének egységes, töretlen akaratát és hitét a szocia-
lizmus eszméje és rendszere mellett.

Abból kiindulva, hogy az ellenforradalmi rendszernek itt
Szegeden és környékén sikerült legelőször felülkerekedni a szo-
cializmus erői felett, s itt bontották ki a népelnyomó rendszer
terroruralmi zászlaját, tekintették a Horthy-fasiszmus politiku-
sai Szegedet a rendszer egyik fő bázisának. A népelnyomó uralom
terrorisztikus fasiszta diktatúrával való megteremtésének poli-
tikáját, külpolitikai törekvéseiket, az un. ezeréves Magyarország
visszaállítását, a szomszédos népek feletti uralmuk vissza-
állítását, a szocialista és demokratikus eszmék ellen kiméletlen

terrort, a sovíniszta és keresztény szellemű nevelést, "Szegedi gondolat"-ként fogalmazták meg. A fentiekből már kitűnik, hogy Szeged lakossága jelentős részén semmiféle közösséget nem alkotott az uralomra jutó ellenforradalmi rendszerrel, sem a reakciós szegedi gondolattal. A Horthy-rendszer politikusai azonban elhatározták hogy a "Szegedi Gondolat" városát, kedvező adottságait figyelembevéve a rendszer egyik szilárd bázisává kell kiépíteni, s a „kulturális felsőbbrendűség” elismertetése útján végrehajtandó területrevízió érdekében Szegednek különös szerepét hangsúlyozták.

3. Művelődési és kulturális viszonyok 1919 augusztus - 1923/24
években

A kulturális demagógia és az iskolapolitika osztályjellege
Szeged jelentőségét növelte és rangossá tette az ellenforradalmi erők, s mindenek előtt az uralkodó osztályok, a tőkések és földbirtokosok előtt az a rémisztő kép is, amelyet a Vörös Budapest proletariátusa okozott nekik. A Horthy áltábornoki püspökké avanzsált Zadravetz Istvánból is e félelem diktálta a gondolatot: "A várostól /Szegedtől/ melynek falai között az ígét hirdetjük azt kívánjuk, hogy a hamisítatlan magyar kultúra zászlóvivője legyen, ha kell az ország fővárosával szemben is." 15/

15/ Szeged c. napilap 1920 aug. 15. sz. "Alapkö" c. cikk.

Szegednek tehát egyrészt a "hamisítatlan" magyar kultúrát kellett volna képviselni. Ez alatt a néphez közelálló, a nép művelődését és kulturálódását szolgálni kívánó kultúra művelőit kizáró, a szocialista és demokratikus hajlású kultúra nél-

kül, vagyis Petőfi, Ady, Juhász Gyula és Mórá Ferenc forradalmi vagy demokratikus szellemi alkotása nélkül értelmezte Zadravetz a hamisítatlan magyar kultúrát. Ugyanakkor ennek izzig-vérig nacionalista, sovinszta, antikommunista és fajgyűlölő védjegyet kellett viselnie. Másrészt érezhető Zadravetz mondataiból is - amikor azt mondja: "azt kívánjuk"... hogy Szegednek az általa megfogalmazott, elképzelt városná kell válnia, de még nem az, még nem eléggé antidemokratikus, szocialista ellenes és sovinszta szellemű.

Ha úgy tetszik a Vörös Budapesttel szemben is képviselnie kellett tehát Szegednek a fasiszta rendszer politikai érdekeit. Nem lehet véletlennek tekinteni azt sem, hogy a Horthy-fasizmus számos vezető politikusa, miniszterek és miniszterelnökök Szegeden jelöltették magukat országgyűlési képviselőnek. Itt igyekeztek parlamenti mandátumhoz jutni gróf Teleki Pál miniszterelnök, Gömbös Gyula, Klebelsberg Kunó, Ágrahám P. Dezső, Kóssó István belügyi államtitkár 1920-1922, 1922-1926 a felsőház tagja, Haller István kultuszminiszter. Szegedinek vallotta magát Horthy is, aki a Szegedre történő "bevonulása" alkalmából egyszer sem hagyta ki beszédeiből, hogy ő tulajdonképpen hazajött.

Gömbös Gyula, 1922 márciusában egy szegedi választási kortesbeszédében igazi szegedinek nevezte magát, hozzátéve, hogy politikai működésének "kutforrása és gyökere Szeged, mert ebből a városból indult ki a nemzeti regeneráció munkája".^{16/}

16/ Szegedi Napló 1922 március 18.

Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter /1922-1931/, később egy 1931-ben tett nyilatkozatában arra a kérdésre hogy hogyan került kapcsolatba Szegeddel, kijelentet-

te, hogy ez történeti és elvi megfontolás eredménye: A magyar faj kulturális nagyságának és "igazi" nacionalizmusának bizonyítékát, valamint erejét ismerte fel Szegedben és ezért került "lelki közösségbe" ezzel a várossal.^{17/}

17/ Délmagyarország 1931 IV. 5. Klebelsberg Kuno "nyilatkozata"

Az ellenforradalmi rendszer vezető politikusai tehát azoknak a politikai törekvéseknek a folyamatosságát is kihangsúlyozták és demonstrálták a szegedi képviselőként való jelöltséggel, amelynek alapelvei és körvonalai a szegedi ellenforradalom felülkerekedése előtt és idején alakultak ki.

Szeged bizonyos célzatu előtérbe helyezése az uralkodó osztályok taktikájában, mindenek előtt a kulturpolitikában nyilvánult meg a 20-as években. A 20-as évek elejétől az uralkodó osztályok politikájában az "ezeréves Magyarország" visszaállításának, a szomszédos népek feletti uralmuk kiterjesztésére irányuló törekvésben az az álláspont kerekedett felül, mely szerint a „magyar” faj kulturális felsőbbrendűségét” bizonyítani kell jogot formálni a Duna-medence népei feletti magyar hegemoniára.

Úgy látszott és úgy váltak, hogy Szeged kulturális adottságai révén és mint határváros, egyik fő bázis, amely a fenti elképzelés megvalósításához feltétlenül alkalmas. Szegednek tehát a „magyar” faj kulturfölényét” kellett demonstrálnia az irredentista politikában, s a területrevíziós tervek megvalósításának szellemi előkészítésében.

Elsőként Teleki Gyula miniszterelnök /1920/ fejtette ki ezt hivatalosan és nyíltan egy terjedelmes vezércikkben a Szeged c. napilap 1920 december 25-i számában. Teleki ezt fejtette, hogy „Magyarországot minden egyéb más mellettünk szóló

körülményen kívül és azoknál sokkal hatékonyabban az a kulturfőlöny fogja talpraállítani, amellyel a kulturánk egyéb államok kulturáját felülmúlja." 18/

18/ A vezércikk címe: A fátylatartó Szeged.

Azt magyaráztatja, hogy kulturánk emelése a kulturfőlönyünk kiépítése a legelőőbb jogunk s hogy ugymond "ennek a kulturfőlönynek az előkészítésében lesz eminens feladata Szegednek". 19/

19/ U.o.

A régi Magyarország visszaállításáról álmodozva azt fejteti, hogy "Szeged lesz és kell, hogy legyen - amely a balkáni homályba bevilágítson". S "ennek földrajzi fekvésénél fogva és magyarságát tekintve" is alkalmasnak találja Szegedet. Ennek az úgy mond hivatásnak, "ennek a nemzeti mentő feladatnak teljesítésére - írja - hiszem, vállalkozni fog Szeged." /U.o./

A terjedelmes vezércikk vörösfonálként húzódik végig az a gondolat és törekvés, hogy a "kulturfőlöny" eszköz a szomszédos népek fölötti imperialista elnyomás és uralom eléréséhez. Teleki Pál szerint a kormány megfelelő intézkedéseivel fogja biztosítani Szegednek az ilyen kisugárzó szerepét, s majd ezt szolgálja a szegedi egyetem létrehozása, a tanárképző főiskola, a népfőiskola és egyéb más intézmények Szegedre való telepítése.

Klebensberg Kuno vallás- és kultuszminiszter a "kultura decentralizációjának" gondolatával és tervével egészítette ki Szeged szerepére vonatkozó elképzeléseket. De az ő koncepciójában nagymértékben meghatározó motivumként jelentkezett a főváros vörös proletáriátusától való félelem és annak hatásától

való menekülés. Még az 1918-as forradalom előtti napokban Budapest Népjóléti Központja Népművelési Osztályának alakuló ülésén mondta: "A tömegek támadása, sőt már az az aggodalom is, melyet ilyen mozgalmak l e h e t ő s é g e kelthet, az állam központi szerveire, egyoldala nyomást gyakorolhat s az államot olyan irányba sodorhatja, mely a népesség többségét kitovó vidéki lakosság akaratának nem felel meg."^{20/}

^{20/} Klebelsberg Kuno beszédei és cikkei, törvényjavaslatai 1916-1926. Budapest 1927. 333. l.

Ezért is szükségesek tehát az új kulturális gócpontok, a kultúra decentralizálása, ilyen bázis volt Szeged. A művelődés intézményeinek és ezenbelül az oktatási intézmények hálózatának, valamint a tananyag változását és korszerűsítését általában a gazdaság, a termelés technikai színvonala, a gazdasági fejlődés követelményei, adottságai és lehetőségei határozzák meg. Vonatkozik ez a Horthy-fasizmus kulturpolitikájára és iskolapolitikájára is, de ezzel a kiegészítéssel, hogy a rendszer kulturpolitikáját tekintve egészében nem elsősorban a belső fejlődés követelményeiből történik a kiindulás, hanem az uralkodó osztályok és a rendszer szolgálatában álló egyes rétegek szűk érdekeiből.

A kultúra decentralizálása, vagyis a főváros mellett kialakuló, a kultúra számos intézményével, irodalmi, művészeti tevékenységben gazdag és a művelődés különösen a közoktatás terén különböző iskolákkal rendelkező városok egyik fontos fokmérője az ország kulturális gazdagságának. Való igaz, hogy Budapesttől messzi elmaradtak a vidéki városok a kulturális fejlődésben. Ezért reálisnak, bizonyos mértékig észszerű kon-

cepciónak lehet tekinteni Klebelsberg felfogását a kultura decentralizálásáról. A kultura széleskörű, decentralizált fejlesztése különösen akkor jelentett volna lényeges előrehaladást, ha az biztosította volna a lakosság minden osztályának és rétegeinek korlátok nélküli szabad fejlődését, megszüntetve az uralkodó osztályok kiváltságos monopóliumhelyzetét, s utat engedve a demokratikus tartalmu kultura kibontakozásának. A Horthy-fasizmus kulturpolitikussait azonban nem ilyen elgondolások vezérelték. A kultura decentralizálását egyrészt a vörös Budapestről való félelem motiválta. Ezért volt szüksége új centrumokra, bázisokra. Másrészt a kulturpolitika a kulturfőlény homis és reakciós eszmei-politikai koncepciót, az "ezeréves Magyarország" visszaszerzését szolgálta. A kulturfőlény diplomácia - ahogy Klebelsberg is nevezte a rendszer kulturpolitikáját a 20-as években - azt a célt szolgálta, a nyugati hatalmak segítségével a magyarság "fajszilyosságának" elismertetésével, a magyar reakciós osztályok kizsákmányoló uralma alá visszakényszerítsék a románokat, szerbeket, horvátokat, csehekét és szlovákokat.

A nemzetgyűlés 1923 augusztus 31-i ülésén Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter a tárca kulturális költségvetési exorzéjában hangoztatta, hogy "mi a kulturánk főlényétől és kulturánk erejétől várjuk nemzetünk feltámadását"²¹

21/ Klebelsberg Kuno Válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai Budapest 1927. 374. 1.

Egy másik beszédeben így fogalmazta meg a kultura fejlesztésének és iskolapolitikai reformjainak jelentőségét: "A Trianoni Békesszerződés következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusz tárca honvédelmi tárca." ^{22/}

22/ Id.m. 516. 1.

A Horthy-rendszer józanabb körei, sem a belső gazdasági helyzetnél fogva nem gondolhattak a területrevízió fegyveres megoldására /a fegyverkezést az Antant államai egyébként is ellenőrzésük alatt tartották/, másrészt külpolitikai elszigeteltség következtében sem jöhetett számításba az erőszakkal megoldás.

A művelődési és kulturpolitikát ilyen módon alárendelték az irredentizmusnak, a területrevíziós politikai céloknak. Szeged ebben egy láncszem szerepét töltötte be. A város kiemelése az országos politikában, vagy másszóval meghatározott kulturmissziós szerepkörbe állítása a fenti tényezőkön kívül gazdasági érdekek is voltak. Miveltebb munkásokra volt szüksége a fejlődő tőkés iparnak és a nagybirtokoknak. Ehhez pedig fejleszteni kellett az iskolahálózatot, csökkenteni kellett az analfabéták számát. Ebben Szeged, mint egyik kulturcentrum, a viszonylag sokréttű iskolahálózatával az uralkodó osztályok országos érdekeit szolgálta.

A következőkben áttekintjük a Horthy-rendszer közoktatásügyi helyzetének szegedi vonatkozásait 1919 augusztusától 1923-ig.

Az általános művelődési élet és szűkebben a közoktatás helyzetét kétfajta társadalmi kor verte bilincsbe és bénította meg tartósan. Az egyik a hatalomba visszajutó népolayomó urak osztályok terroruralma, a már szinte a középkori bonzorkány-üldözés szellemét felidéző dühödt számonkérés a forradalmakért. A másik, a gazdasági válság, az ipar, a kereskedelem, a mezőgazdasági termelés szétszűllése, a korona fantasztikus mértékű elértéktelenedése és a dolgozóknak legszükségesebb létfenntartási eszközökben való nélkülözése és a közellátás megbénulása.

Ezek az állapotok rendkívül romboló hatást váltottak ki a kulturális életben is. Az a tény, hogy a kultúra fejlődését

és állapotát döntően a gazdasági viszonyok határozzák meg – legalábbis a kultúra fejlesztésére/ fordítandó eszközök tekintetében – vonatkoztatható a 20-as évek elejére is, amikor a gazdasági hanyatlás érthetően gátolta az iskolahálózat fejlesztését, a felszerelés javítását, pótlását, s a művelődésügy más intézményének tevékenységét.

A szegedi gazdasági helyzet, amely különösen a dolgozó népet sújtotta, kulturális és művelődési vonatkozásban is fokozta a dolgozó nép kulturális hátrányait. A 20-as évek első felében Szeged város gazdasági helyzete igen súlyos körülményeket élt át. A korabeli sajtó így tükrözi vissza ezt a helyzetet: "A város ellátása folyamatosan rosszabbodó körülmények folytán már a legutolsó fokra süllyedt, már veszedelmes közelségben van az éhinség." 23/

23/ Szegedi Napló 1920. január 3. "Homokkal keverik a lisztet."

Másik helyen megállapítják, hogy "Szeged ma vitán felül az ország legjobban nélkülöző városa. Közellátási hatóságai mint- ha csak büntetni akarnának bennünket, mert a sors szeszélye lehetővé tette, hogy a proletárdiktatura alatt jobban éljünk, mint az ország többi része. A kényszer fogynak, az érek szédítő magasságra emelkednek." 24/ Szegeden a legfontosabb lét-

24/ Szegedi Napló 1920. január 19. "A szegedi piac".

fenntartási cikkek árai 1920-1923 között dinamikus emelkedést mutatnak.

	1920-21	1922	1923	
Liszt	30-35 K	172 K	1950	Korona
Burgonya	10	31	325	
Marhahús	52	390	30.000	
Disznósír	160	1200	14.800	
Tűzifa /q/	1050	4000	4.625	25/

25/ Szegedi Híradó 1923. március 20. "Árdrágulás minden vonalon." Volamint lásd G. Sós Katalin: A munkásosztály helyzete és sztrájkharca Szegeden a 20-as években. Acta Universitatis Szegediensis 1957. 25. 1.

A borból és keresztből élő dolgozó ember számára elérhetetlen volt a cukor, tej, de méggyakrabban a kenyér. A rozskenyér ára 1920-ban 25 Korona, 1923-ban 110 Korona volt. 26/

26/ Szegedi Napló 1920. január 11. Drágult a tej, különben minden változatlan.

Egyéb szolgáltatási árak is felfelé iveltek. 1920-ban 100%-kal emelték a gáz- és villanyszolgáltatási árakat. 27/

27/ Szegedi Napló 1920 február 4.

Az élelmezési ellátás csődje fokozta a borból és fizetésből élő dolgozók szervezetének leromlását, s ennek folytán a különféle betegségek elterjedését. Szedte áldozatait a spanyolnátha, a tüdővész és más betegségek. Az orvosi költségek megfizethetetlenek voltak a dolgozók számára. Tolálón jegyezte meg a korabeli krónikás, hogy "... a szegény ember ne legyen beteg, mert ez ma nagyúri fényűzés, a gazdagok kiváltsága. Az orvosi árak a békebelinek 10-12 szorosára emelkedtek, a gyógyszer árak 120 szorosára. 28/

28/ Szegedi Napló 1920 március 28. Orvos, patika, temető.

1922-ben a polgármester hivatalos információi szerint 300 család élt nagy nyomorúságban Szegeden. 29/ A bérek emel-

29/ Népszava 1922. február 21. A szegedi tömegnyomor.

kedése messze elcsúszott az árak emelkedésétől. 1920-ban a munkások átlagos heti bére Szegeden az 1913 évihez viszonyítva

15-20 szorosára emelkedett, míg ugyanakkor az árak 70-80 szoros növekedést értek el.

Az üzemek nagy részében a termelés szünetelt. A munkanélküliek száma 1920 decemberében elérte az 5000 főt, s még 1924 első felében is 1100-1200 munkanélkülit tartottak nyilván Szegeden. ^{30/} Ebben a nyomorúságos helyzetben, amikor a polgár-

^{30/} G.Sós Katolin: A munkásosztály helyzete és esztendőjéről Szegeden a 20-as években. 26. l.

mester és a főispán a súlyos és megoldhatatlan nehézségekről valamint a segélykassza kiürüléséről nyilatkoztak, elő tudtak teremtani 5 millió koronát Horthy számára. Továbbá jutott 1923-ban 50 millió korona olyan improduktív építkezésre, mint a Fogadalmi templom, amelyhez 100 millió korona kölcsön felvételét is megszavazta a tanács. ^{31/}

^{31/} Szeged c. napilap 1922. március 29.

Ilyen körülmények között tehát szinte elig jutott valami a közoktatási intézmények és mindenek előtt a népiskolák normális működetésére és fenntartására. A terroruralom urai mindenek felett hatalmuk politikai stabilizálására fordítottak gondot és követték el mindenerőfeszítést, miközben a kulturális intézmények állapotát és a művelődésügyi intézményeket nyomorúságosan hagyták vergődni. Szeged bel és külterületén 6 évesnél idősebb lakosainak száma 1921-22-ben 118.000 fő volt, ebből 16.970 volt a teljes analfabéták száma, tehát nem számítva az alig olvasni és írni tudókat. ^{32/} 1920-24 között nem

^{32/} Magyar Statisztikai Közlemények 1930. 29. l.

épült egyetlen tanterem sem a szegedi törvényhatóság területén. Szeged város községi iskolaszékének 1920-23 évek tanügyi helyzetéről szóló jelentései és egyéb ügyiratai szerint Szeged belterületéhez 8 elemi népiskola tartozott. A kültelki iskolákkal együtt a Szegedi törvényhatóság 84 iskola felett diszponált. A 8 szegedi belterületi iskola közül 1921 őszén, valamint telén Geban szünetelt a tanítás. A Rókusi iskolában menekültek voltak elszállásolva, a Móravárosiban járványkórház volt berendezve. Másutt tüzelőanyaghiány és a pedagógus elbocsátás akadályozta a tanítást. A tenyei iskolák egy része pedig annyira tönkrement állapotban volt, hogy életveszélyesség miatt azokban nem taníthattak. ^{33/} Ezek következtében igen sok tanköteles gyer-

33/ SZÁL. A Szegedi Közigazgatási Bizottság iratai 1922. 3. d. 13/100-as írtat, Tanfelügyelői jelentés.

nek maradt beiskolázatlan. 1920-21-es tanévben Szegeden a 6-11 éves koru tanköteles gyermekek száma 15.098 volt. Ebből nem járt 3.646, vagyis, a tankötelesek 24,2%-a. A 12-14 éves koru tankötelesek száma ugyanakkor 7.731 volt, a ebből nem járt iskolába 4.345, vagyis 58,8%. ^{34/} Néhány nagy várossal össze-

34/ Magyar Statisztikai Évkönyv 1919-1920, 1921 és 1922 évekről. Bp. 1925. 156, 157 és 161. old.

hasonlítva azt látjuk, hogy:

Pécsett a 6-11 éveseknek nem járt	24,-a,	12-14 évesek	23,-%-a
Székesfehérvár	3,4		58,
Győrben	5,6		37,4
Budapesten	6,8		32,5
Miskoldon	7,5		41,7
Debrecenben	26,1		61,5

Az országos átlag pedig a 6-11 éves korig iskolába nem járó

tankötelesek vonatkozásában 17,2 % volt, a 12-14 éves koruknál 58,3 %. 35/

35/ U.o.

Más adatok is tükrözik pl. a Szeged Község Iskolaszék jelentései, hogy a népiskolai oktatás terén Szeged nemcsak nem emelkedett ki az országos átlagból, ellenkezőleg elulmaradt. Ez anekronisztikus jelensége volt Szegednek, annak a városnak, amely a kultúra más területén viszont az országos átlagot meghaladó sikereket tudott felmutatni.

Természetes, figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy Szeged belterületi iskolái közül több évre más rendeltetést betöltő iskolák kiesése egyik oka volt a rossz népoktatási állapotnak. Érdekes azonban figyelembe venni a Szeged Magyar Városok Monográfiája c. mű egyik szerzőjének ezt a megállapítását, mely szerint az iskolázatlanok nagy számát a ruházatlanság okozta. Valószínű, hogy ez így is volt, itt azonban meg kell említeni, hogy a gazdasági nehézségek semmiképpen sem magyarázzák a népoktatás ilyen mértékű elmaradottságát a 20-as évek első felében. 36/

36/ Szeged. Magyar Városok Monográfiája 1927. 289. old.

A szegedi népoktatás súlyos állapotát fokozta a tanerő hiány. Amint a több mint 20.000 6-14 éves koru tanköteles tanítására 1920-22 között 153 tanítói statuss volt a városnak. Egy tanerőre 137,8 tanuló jutott. 37/ Ilyen körülmények kö-

37/ U.o.

zött eredményes tanítást nem lehetett végezni. Sőt valószínű az is, hogy az iskolák rossz állapota, vagy azok hiánya, a tantermek zsúfoltsága folytán nem is szorgalmazták a kimaradók

beiskolázását. A városi vezetés által a népoktatás és általában a közoktatás ellátására fordított kiadások messze elulmaradtak az igényeknek. 1920-21-es tanévben 1.236.463 Koronát, 1921-22-es tanévben 2.666.629 Koronát, 1922-23-es tanévben 22.152.073 Koronát költött a város közoktatására. A legutóbbi évszám adatában szerepel az egyetem fejlesztésére és fenntartására fordított 11, millió korona hozzájárulás. ^{38/} Ha ezzel összehason-

38/ Szegedi Törvényhatóság Lapja. 1924. I. évf. 3. sz. 22. old.

lítjuk csak azt az egy tényt, hogy Horthy Miklós 1920 február 18-1 szegedi látogatásának impozánsa tétele érdekében a városi vezetés 5 millió koronát áldozott, már ekkor is szembe-tűnő a közoktatás iránti szűkkeblőség. ^{39/}

39/ Szeged c. napilap 1922. február 20.

E tényekhez és körülményekhez hozzá kell számítani a gyorsan hatalmasodó inflációt, amelynek következtében a pénz értéke napról-napra romlott. Az iskolafenntartás költségei is növekedtek. Ilyen helyzetben alig volt serkentő hatása annak az 1921 évi XXX. tc.-nek, amely kötelezően előírta, hogy: "...minden gyermeket 6 éves kortól 9 éven át nyilvános iskolai oktatásban kell részesíteni. 6 évi elemi népiskolai, és 3 évi továbbképző népiskolai oktatásban. ^{40/} A szegedi népoktatás viszonyaira

40/ Korniss Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927. 53. old.

teljes mértékben érvényes az 1928-ban megjelent Népoktatás c. tanulmánykötet azon megállapítása, mely szerint "...a 20-as évek elején az iskolakötelesek jelentékeny hányada be sem fért volna az iskolákba, s a szükséges férőhely hiányában a gyermekeknek az iskolába való beparancsolása lehetetlen volt." ^{41/}

41/ Id. m. 44. old.

Az iskola műveltség-alapozó munkáját méginkább mehehezitette a pedagógusok ellen indított ellenforradalmi számonkérés. A már említett nagy tengerőhiány a szegedi iskolákban feltétlen kapcsolatban volt a pedagógusok nagy számának elbocsátásával. A szegedi iskolák pedagógusainak tulnyomó többsége felett ítélkeztek a Tanácskoztársaság tanügyi politikájával és szocialista oktatási-nevelési törekvéseivel való egyetértés miatt. A sorozatos elbocsátások következtében még redukált óraszámú és helyettesítésekkel sem tudták biztosítani a tantervek betartását, az órák megtartását. A nagyméretű zsúfoltság, s az egy pedagógusra jutó majdnem 13½ tanuló terhének csökkentésére a VKM 1923-ban 15 új állást biztosított Szegednek, ezeket azonban nem mind töltötték be.

A szegedi pedagógusok tulnyomó többsége súlyos egzisztenciális helyzete ellenére sem helyezkedett a fehér-terror és a fasiszta uralmi rendszer politikájának és ideológiájának teljára. A sok példa közül megemlíthetjük Lakos Soma szegedi pedagógus esetét, akit a szegedi tanügyi szervek a Közigazgatási Bizottság jóváhagyásával 1920-ban eltiltottak a tanítástól ezzel az indoklással, mely szerint az illető: "Alkalmatlan a keresztény és nemzeti célok szolgálatára." ^{42/} A valóság az volt,

42/ SZÁL. Polgármesteri bizalmas. 1920-21. 13. d. 473-as írt.

hogy a pedagógusok, köztük Lakos Soma is kitartottak a demokratikus és szocialista nevelési elvek mellett, hogy elvetették a faji politikát, és elismerték a társadalmi haladás szükségességét Magyarországon. A szegedi pedagógusoknak ugyanakkor az ellenforradalmi erők kommunistsellenes propagandájával szemben alkalmuk volt látni a fehér-terror "eredményeit", s a sovínisz-

ta propaganda mellett megfigyelhették azt is, hogy az ellenforradelmi terror útján hatalomra törő uralkodó osztályok milyen módon idézték elő az országszünkítő Trianont.

Az 1868 évben elfogadott, az általános népiskolai tankötelezettséget megvalósító reális intézkedések helyett a 20-as évek elején un. népfőiskolai intézmény megnyitásával palástolták a szegedi törvényhatóság képviselői a tanügy válságos helyzetét. A népfőiskola 1920 november 10-én nyílt meg Szegeden. A rendszer kulturpolitikussai ezzel az intézménnyel demagóg szemfényvesztéssel látványosnak tűnő iskolapolitikát űztek. Létrehozták az un. Népfőiskolát, amely sem népi, sem főiskola nem volt. Nem volt egészen véletlen, hogy ezt a látszat intézményt akkor hozták létre, amikor még az elemi iskolás korú gyermekek tanítása is nagy hiányossággal folyt. A korabeli munkásujrás a Munka, egyik cikkével rámutatott arra, hogy a Haller István által kidolgozott és elfogadtatott numerus clausus-féle törvényjavaslat és a népfőiskola létrehozása között összefüggés van, minthogy a rendszer kulturpolitikussai nem arra gondoltak, hogy a tanulást tegyék lehetővé mindenkinek, hanem hogy megtéveasszék az embereket. "A nép számára elegendő iskola nincs, az analfabéták száma megdöbbentően nagy, a közművelődés eszközei hiányoznak és most pótolni akarják, látszólag tetszetős tervvel, hogy Népfőiskolát állítsanak fel Szegeden. Tipikus példája ez, írta a lap, a látszatra körekvő kulturpolitikának."^{43/}

^{43/} A Munka 1920. augusztus 29., valamint 1920. szeptember 30. Népfőiskola nyílik Szegeden.

Az országban elsőként Szegeden megnyílt Népfőiskola hallgatóinak szociális összetétele is megmutatja, hogy ez az iskolatípus nem a dolgozó nép érdekeit kívánta szolgálni. A 28 fővel

megnyílt tanfolyam tagjaiból 16 kisgazda, 12 továbbszolgáló katonatiszt volt. Ez a szám hamarosan 40 főre szaporodott. ^{44/}

44/ Kiss Ferenc - Tonelli Sándor: Szeged. Magyar Városok Monográfiája. 139. old.

Téves Sass Juditnak a Valóság 1961. 6. számában megjelent "A Népfőiskolai mozgalom" tanulmányában az a megállapítás, mely szerint az első Népfőiskola Kecskeméten nyílt meg. /Id. tanulmány 72. old./ Megbízhatóan bizonyítható, hogy a Kecskeméti Népfőiskola 3 évvel később nyílt meg. Emellett szól többek között a Népfőiskolák Országos Szövetsége Elnökének Schandl Károlynak a Közművelődés c. folyóirat 1924. I. évf. 3. számában "A népfőiskolai mozgalom Magyarországon" c. írása is. /L.73-75.o.

A Népfőiskola növendékei - mint Schandl Károly írta a gazdag nép tanulni vágyó fiaiból kerültek ki. Hogy kik voltak ezek a gazda ifjak, ez is kiderül a korabeli újságból, amely a gazda társadalom elitjének nevezi a tanfolyam tagjait. A Népfőiskola tulajdonképpeni célja az volt, hogy a félművelt közép és kisgazdák paraszt fiait gazdasági szakismeretekkel, a földművelés korszerű ismereteivel, továbbá a műveltség alapelveivel valamint nacionalista, szocialista ideológiával vértessze fel. A speciális tanterv 3 irányú ismeretet írt elő: a/ elemi iskolai ismeretanyagokat, b/ gazdaságirányú képzést, és un. c/ nemzetnevelést. ^{45/} Az iskola szerzőinek nyilvánvaló szán-

45/ Szeged c. napilap 1920. november 18. Népfőiskola nyílt Szegeden.

déka volt, hogy a jómódú parasztság körében ezzel a kultúr-demagógiával politikai bázist szerezzen magának.

Minnyire nem a dolgozó nép műveltségi színvonolának emelése volt a cél, ezt is elárulja a Népfőiskolák Országos El-

nőkének fentebb említett cikke, amikor kijelenti hogy: "A sajtó mellett alig van a propaganda olyan hatásos eszköze, mint az iskolán kívüli népoktatás. Kulturális eszmegolásban könnyebben lehet adagolni a tudást szomjazó embereknek olyan tanokat is, amelyeket sokan nem vennének be." 46/

46/ Id.n. 73. 75. old.

Az iskolának tehát mindennek előtt az ellenforradalmi rendszer szellemét kellett belenevelni a hallgatóságba. Másrészt hangsúlyozták annak jelentőségét, hogy a népfőiskolai mozgalom az ellenforradalom bölcsőjében, Szegeden indult meg. Találósan jegyezte meg a Munka c. lap írója, a mesterkölt és látszat kulturpolitikáról, hogy: "A tanulás feltételeit és a tudás szilipjeit kellene először felnyitni, ki kell tárnai az ablakokat és azután mindezek mellett célszerű és üdvös lehet minden művelődésre való alkalom, így a népfőiskola is." 47/

47/ A Munka c. lap. 1920. szeptember 30.

Az elemi népiskolai tanítás terén ennyi változás történt 1923-24-ig, hogy a tanítás kezdett rendszerezesebbé válni, a nem tanítási célra ideiglenesen felhasznált iskolák lassan visszerültek eredeti rendeltetésüknek és némileg csökkent a beiskolázatlan tankötelesek száma. Ehhez azonban az is hozzájárult, hogy a tanköteles koru gyermekek száma is csökkent, a népszaporulat visszaesése folytán.

A tárgyalt időszakban Szegeden 4 gimnáziumban, 4 polgári iskolában, 1 Felsőkereskedelmi és egy Felsőipari iskolában, valamint a Tanító- és Tanítónőképző Intézetben folyt középfoku oktatás. Az összes középiskolások száma 1921-22-es tanévben 5526 volt, az 1922-23-es tanévben 6000 fő. 48/

48/ Szegedi Híradó 1923. január 10. Háborús fogyaték c. cikk.

A középiskolákban, szemben az elemi és általános iskolák
^{tanuló} számának apadásával az inflációs időszakban sem csökken, inkább
gyarapodott a tanulólétszám. Ezt mutatják az alábbi adatok is:

III. ker. Állami Polgári Iskolában

1919/20-as tanévben	287	tanuló
1920/21	291	
1921/22	366	
1922/23	389	tanult. ^{49/}

49/ SZÁL. Szegedi III. ker. Állami Polgári Iskola 35. sz.
Értesítője. Szeged, 1928-29. 28,29. old.

Egy másik középiskola a Szegedi Állami Klauzál Gábor Főgimnáziumban
1921/22. tanévben 292 tanuló
1922/23 350 tanult.^{50/}

50/ Szegedi Állami Klauzál Gábor Főgimnázium 1922/23. évi
Értesítője. Szeged, 1925. 76. old.

A középiskolai tanulók számának gyarapodását a kizsákmányoló osztályok, valamint a középrétegeknek kedvező anyagi helyzete, illetve az utóbbiaknak nyújtott nagymértékű tanulmányi kedvezményekkel segítették elő. Ezért létszámapadás a középiskolákban nem történt.

Hogy az uralkodó osztály és a középrétegek élvezték a művelődés kiváltságait, ezt biztosította az a középiskolai reform
ról
amely 1924 március 26-án a parlamenti vitában Klebelsberg Kuno miniszter a következőket mondotta: "A középiskolai terv, az az egységes bázis, amely... a nagy nemzeti kérdésekben megadja a

középosztály gondolkodásának és főleg az érzéseknek azt az egységet, amelyre szükség van." 51/

51/ Klebelsberg Kuno Válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 325. old.

Más alkalommal, mondott beszédében így vélekedett a rendszer iskolapolitikájáról: "Ha ezt kérdezem, hogy a magyar társadalomnak melyik az a rétege, amely legjobban támogatásra szorul, akkor meg kell állapítanom, hogy a magyar középosztály, a magyar intelligencia. 52/

52/ Id. a. 324. old.

Majd az ösztöndíjra vonatkozó törvényjavaslatára utalva kijelenti, hogy annak "...fő rendeltetése az, hogy a magyar középosztály, a magyar intelligencia gyermekeinek segítségére siessen." 53/

53/ U. o. 325. old.

A középiskolai oktatás terén tehát a Horthy-fasizmus kulturpolitikája a rendszer társadalmi bázisának művelődési előnyöket biztosított. Ezt a gondolatot emeli ki Ránki György: "Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéséhez a 20-as évek elején" c. tanulmányában, amelyben elemzi annak okát, hogy miért kerültek előtérbe a középrétegek a fasizmus hatalmi rendszerében. Rámutat, hogy a korábbi évtizedekben elszegényedett nemességből kielekült a dzsentroid hivatalka és katonatiszti kar, amelynek képviselői a társadalmi, politikai életben a háború előtt legfeljebb szolgabíróig emelkedtek fel. E rétegek képviselői és tagjai az ellenforradalom után erősebb politikai befolyásra, politikai hatalomra törekedtek. Nagyobb politikai, gazdasági térhódítást kívántak

elérni az un. történelmi középosztály számára. ^{54/} A Horthy-
54/ Történelmi Szemle 1961. 3-4. sz.

fasiszmus elismerve a leromlott középosztály sérelmeit és az ellenforradalomban betöltött tömegbázis szerepét, juttatta a rétegeket kiváltságos előnyökhöz. A középrétegeket társadalmi bázisként továbbra is meg akarta őrizni.

Ezekben a kulturpolitikai programokban szó sem esett a munkások és a szegényparasztság művelődési érdekeinek védelméről. A fentieknek megfelelően anyagilag kedvező feltételeket biztosítottak az ellenforradalmi rendszert kiszolgáló ketontisztoknak, hivatalnokoknak, pedagógusoknak és egyéb értelmiségieknek. Ebből is következik, hogy mennyire szemfényvesztő Klebelsbergnek az az állítása, mely szerint kulturpolitikáját igyekezett általános nemzeti, osztályok feletti és "apolitikus" politikává tenni. Ezt különösen elátámasztotta a nemzeagyűlés 1926 május 11-i ülésén a kultusztárca költségvetése alkalmával mondott beszédének az a része, amelyben az egyik ellenzéki képviselővel vitatkozva mondta a következőket: "Nem az igen tisztelt képviselő ur bizalmából van szerencsém itt ülni, és azt nem az igen tisztelt képviselő ur szabja meg, hanem a kormányzó ur, a miniszterelnök ur és a többségi párt."^{55/}

55/ Klebelsberg Kuno Válogatott cikkei és törvényjavaslatai.
541. old.

Az iskolapolitika osztályjellegének tagadása semmit sem változtat azon a tényen, hogy gyakorlatilag az uralkodó osztályok és a középrétegek művelődési monopóliuma a dolgozó nép rovására történt. Erről tanuszkodik több szegedi középiskola adata is. A Szegedi Klauzál Gábor Főgimnázium az 1922-23-as tanévről szóló Értesítője kimutatja, hogy a közalkalmazottak a felvételi díjnak 10 %-át, és a tandíj 30 %-át fizették. ^{56/}

56/ AZAL. Klauzál G. Gimn. Értesítője 1923-as évről. 14-15. old.

Vagy az Állami Baross Gábor Reálgimnázium 1924. évi Értesítője szerint is a köztisztviselők tandíjkedvezménye 50 %-os.

A polgári iskolák szerepéről és feladatáról szólva ugyancsak kifejtette Klebelsberg, hogy "Ezt az iskolatípust az iparos és a földműves gazda gyermekeinek ajánlja, azokat látja el nagyobb műveltséggel, akik az életben a maguk értelmességénél fogva nagyobb nyomatékkel tudják képviselni gazdasági és politikai érdekeiket.^{57/} Tehát még ezt a csökkent értékű

^{57/} Klebelsberg Kunó Válogatott cikkei, beszédei és törvényjavaslatai. 567. old.

és korlátozott polgári középiskolát sem a munkás és a szegény-paraszság művelődésére ajánlotta. Az uri rend szegedi vezetőinek volt erre gondjuk, hogy lehetetlenné tegyék az un. nemzeti keresztény eszméket elhagyott dolgozó nép gyermekeinek középiskolákba való bejutását. A szegedi hatalom képviselői a kultúra területén, a művelődés intézményeiben is a megtorlás politikáját alkalmazták a proletáriátussal szemben.

A középiskolai tanerőellátottság Szegeden lényegesen jobb volt, mint az elemi népiskolákban. 1922-23-as tanévben a szegedi középiskolákban 112 tanár tanított, mintegy 6000 középiskolás tanulót. A középiskolai tanerő ellátottságot elsősorban azzal lehet magyarázni, hogy az uralkodó osztály és a középrétegek fiatal nemzedékének felkészítése az ország vezetésére, az államapparátus posztjainak betöltésére, az uralmon lévő ellenforradalmi erők általános politikai érdekét tükrözte. Ugyanakkor az ellenforradalmi rendszer vezetői az anyagi viszonyok kényszerítő erejével igyekeztek megnyerni a pedagógusokat. A közoktatási helyzet káoszáért is a forradalmakat és azok

szeroplőit tették felelőssé, s az ellenforradalmi rendszer stabilizálásába igyekeztek bevonni a pedagógusokat. Haller István Klebelsberg Kuno, Korniss Gyula és más kultúrpolitikusok a Horthy-rendszer közoktatásügyi szakemberei úgy vélekedtek, hogy Nagy-Magyarország visszaállítására keresztény nemzeti eszmék, s a nacionalizmus alapján megteremtődő "osztályérdekektől mentes" nemzeti egység által lehet és kell előkészíteni. Az első feladatnak pedig azt tekintették, hogy a nemzet gondolkodását "meg kell tisztítani a világnézeti fertőzéstől", azaz a szocialista tanoktól. Ezt a munkát a nevelést az iskolában kell már elkezdeni. Ezért a pedagógusok kötelességül írták elő a keresztény nemzeti nevelést. E feladatot a hivatalos miniszteri rendelkezés mellett igyekeztek igen hatékonyan előmozdítani a Néptanítók Lapja és egyéb más nevelésügyi folyóiratokban közölt "nemzetnevelési" cikkekkel, melyek tanulmányozását a VKM kötelezően előírta a tantestületek számára.

Vass József aláírásával 1920 augusztusában megjelent körrendelet felhívja a tanfelügyelők figyelmét, hogy "Igyekeznünk kell a közhangulatot, a közszellemet megjavítani, mert erre nemzeti életünknek mostani súlyos állapotában szükség van... A nevelésnek, a jellemképzésnek segítségével önzetlenebb áldozatkészséget, a tanítás fegyverével kell a népben újra lehetővé tenni. Meg kell világítani, hogy a nemzeti újjáéledés leg-szebb célunknak a történeti Magyarország feltámasztása /kiemelés a szerzőtől/, az egyes ember belső megjavulása nélkül nem remélhető." 58/

A pedagógusok bevonása az ellenforradalmi célok szolgálatába a keresztény nemzeti nevelésben azonban nem ment akadálymentesen. A szegedi pedagógusok nagy része döbbenten figyelt fel nemcsak az 1920-ban elfogadott numerus claususra, a zsidótalanítás első lépésére, de láthatták a szegény emberek tehetséges gyermekei ellen alkalmazott elreteszelő politikát, továbbá az ellenforradalmi vész-törvénytörvények terrorját a demokratikus gondolkodásu egyének ellen. A pedagógusok jelentős része hosszú időn keresztül nem tudta összeegyeztetni a saját és a dolgozó nép helyzetét a Horthy-rendszer kulturpolitikusi által hangoztatott, ún. egységes nemzeti célokkal. A 20-as évek elején a pedagógusok zöme Szegeden nem lelkesedett Horthy-ék "nemzeti" eszméiért. A politikai terror, az anyagi kényszer, az irredentista és sovinszta demagógia is csak igen lassan, hosszú évek után tudott némi eredményt elérni a pedagógusok körében, alkalmazkodásra kényszerítve azok egy részét. A kommunistákra szórt rágalmekkel ellentétben a szegedi pedagógusok jelentős része arról győződött meg a Direktórium idején, hogy éppen a kommunisták védelmezték igazán és következetesen az ország függetlenségét.

A szegedi egyetem létrehozása

A hatalmat természetstikus diktatúrával visszaállító reakciós osztályok alapjában-véve kettő fő cél megvalósítására törekedtek. Egyik, hogy minden áron és minden eszközzel örök időkre biztosítsák kizsákmányoló hatalmukat, kiváltságos jogukat a dolgozó nép felett, és a másik céljuk, hogy uralmukat kiterjesszék a szomszédos népekre, vagyis visszaállítsák az ún. történeti Magyarországot, semmibe véve az 1918-ban füg-

getlenné vált államok létezését. De az uralkodó osztályokon belül nézeteltérés volt a terv realizálásának módszereiről. Min-
denek előtt a külpolitikai cél megvalósítása a területrevízió
eszközének tekintetében voltak felfogásbeli különbségek. A szél-
sőséges jobboldali ellenforradalmi erők az un. szegedi különít-
ményesek csoportjai kizárólag a fegyverek erejével igyekeztek
elérni a régi Nagy-Magyarország visszaszerzését, míg az uralkodó
osztályok Bethlen-féle irányzatú egyelőre politikai és fő-
leg kulturpolitikai tényezővel próbálták megvalósítani terveit-
ket. De ott voltak abban a tudománytalan és sovíniszta fel-
fogásban, mely szerint "...a Trionon utáni Magyarország élet-
képtelen, tehát vissza kell állítani Kárpát-Medence földrajzi,
gazdasági és politikai egységét," s mert szerintük ebben az egy-
ségben "a magyar nemzet hivatott vezetni."^{59/}

^{59/} A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitaliz-
mus korában. Tankönyvkiadó 1961. 166-167. old.

Az uralkodó osztályok viszonylag realisabban gondolkodó
és számító csoportja, amelyhez tartozott Gr. Bethlen István
Gr. Klebelsberg Kuno, Gr. Teleki Pál és mások a szélsőjobb
fasista csoportokkal szemben megértették, hogy a területre-
vizíót közvetlen katonai eszközökkel nem lehet megoldani, e-
zért egyrészt a nyugati hatalmakot akarták meggyőzni arról,
hogy a magyar uralkodó osztályok hivatottak a Kárpát-Medence
népei feletti uralomra, tehát a területrevízió végrehajtásához
másrészt belső konszolidációt kellett mielőbb megvalósítani.
A magyar uralkodó osztályoknak e csoportja ezt állította, hogy
a magyarok kulturális téren "fejlesztessebbek" a románoknál, a
szerbeknél, a szlovákoknál és ukránoknál. Vagyis a magyar kul-
turfőlényről hangzottatott szövegekkel próbálták indokolni in-

perialista törekvéseiket a szomszédos népekkel szemben. Ezt nevezték Klebelsbergék kulturfőlény diplomáciája politikájának. A kulturfőlény demagógia minden esetre olcsóbb eszköznek látszott a szociális demagógiánál, amely Hitler és az olasz fasisztát jellemezte. Másrészt az "osztályellentétek félretevése" is alkalmas eszköznek tűnhetett.

A kulturfőlény szolgálatába állítva szervezték meg Szegeden a Kolozsvárról menekült Ferenc József Tudományegyetem jogfolytonos utódjaként a szegedi tudományegyetemet. Bár a város már 1890-es években 1 millió koronát ajánlott fel az egyetem alapításához, erre azonban csak az első világháború után-i helyzetben került sor. /Szegedet különösen sértő hátrányosság érte 1912-ben, amikor Pozsony és Debrecen kapott egyetemet, s Szegednek csupán ígéret jutott a "Nem túl messze jövőre." /^{60/}

60/ Magyar tudománypolitika alapvetése. Szerkesztette Magyar Zoltán. Bp. 1927. 176, 177. old.

Most az ellenforradalmi erők felismerték, hogy az elmenekült egyetemet csakis Szeged kaphatja meg. Ábrahám Dezső belügyi államtitkár a szegedi ellenforradalom egyik vezető egyénisége 1920 január 11-én egy szegedi beszédében jelentette ki, hogy szerinte "Szegednél alkalmasabb helyet el sem lehet képzelni, mert egy nagyon szomorú sorssal, a területi integritással függ össze a szegedi egyetem kérdése." ^{61/}

61/ Szegedi Napló 1920. január 13.

A kulturpolitika és az egész hivatalos állampolitika reakciós szándékai mellett az egyetem megnyitásával Szeged kulturális téren gazdagabbá vált. Emelkedettebbé vált szellemi élete, színesebbé kulturális arculata. Először 1920-ban ideiglenesen,

Budapesten talált elhelyezést a Kolozsvári Egyetemi Jogi, Természettudományi, Bölcsészeti és Orvosi Kara. Majd 1921 október 9-én kezdte meg tevékenységét Szegeden.^{62/} A szegedi egyetem

62/ JATE Könyvtára FJ. Tudományegyetem Évkönyve. 1937-38-as tanévről, 15-16. old.

megnyitáskor az Általános Orvosi, a Bölcsészettudományi, a ^{63/} Természettudományi és Jogtudományi Karokon indult meg az oktatás.

63/ A Magyar Tudománypolitika Alapvetése. Kiadta a Tudományos Társulatok Országos Szövetsége. 1927. Bp. 177. old.

Az egyetem Szegedre telepítése azonban nem ment simán. A Szegedi Napilap 1920 augusztus 26-i száma erről tájékoztot, hogy a kultuszminiszter közli a várossal, hogy a Szegedben az egyetem működésének elengedhetetlen tárgyi feltételeit biztosítani sehogyan sem lehet." Végül, hosszas tárgyalások után, nem utolsósorban a szegedi vezetőkől kapott ígéret, mely szerint nagy összegekkel járul hozzá a város az egyetem fenntartásához és fejlesztéséhez, alapján döntött úgy a kormány, amint ezt a Szegedi Napló 1921 február 4-i száma közölte, hogy a Kolozsvári egyetem összes fakultásait és a Pozsonyi egyetem Orvosi Karát a szegedi egyetemen nyitják meg újra. Az egyetemi oktatás megindulását erősen nehezítette az elhelyezés széttagoaltsága és a felszerelés nagy hiánya. A drágaság nélkülözhetetlen oktatási és kutatási eszközök beszerzése. súlyosan akadályozta az egyetemet. Pfeiffer Péter rektor az 1922/23-as évről szóló beszámolójában meg is állapította, hogy az állami támogatás kevés, s legtöbbször rendellenes, késedelmesen nyújtott. A drágaság hatványozott emelkedése elnyelte az alkotásra való eme elkészt, ^{64/} szerény értékeknek is a nagy részét.

64/ Beszámoló az FJ. Tudományegyetem 1922-27-es tan évekről. 158. old.

Az állami támogatás elhanyagoltságára jellemző, hogy az 1922/23-as tanévre jóváhagyott 31 millió koronából 25 milliót a tanév végén utaltak át az egyetemnek, amikor már az infláció miatt is a pénz értéke az eredeti összeg egyharmadát ^{is alig} érte el. S emiatt jól illusztrál az is, hogy a tanév elején 60 koronás hus árakkal szemben a tanév végén 3000 koronás hus árakkal kellett számolni.^{65/}

65/ U.o. 17. old.

A hallgatóság nevelésének alapja természetesen az egyetemen is a valláserkölcsi, s a keresztény nemzeti világnézet volt. A tanári kar túlnyomó többségében a Kolozsvárról menekültek nagy része a sovinizmus, az irredenta hangulatkeltség, a forradalom-ellenesség hatása alatt ezekben az években támogatta a Horthy-fasizmus politikáját. Veszprémy Dezső az 1923/24-es tanév rektori székfoglaló beszédében "...a magyar fajhoz tartozók összefogására" szólított fel minden egyetemi polgárt. Az ifjúsághoz fordulva irredenta szellemben figyelmeztetett arra, hogy "Az ifjúság célja a régi szép egyetemünk, s az egész magyar ifjúság feladata a régi szép Magyarországnak visszaszerzése."^{66/}

66/ U.o. 20. old.

A szegedi egyetem tanárainak jelentős része nem ismerte fel a szomszédos nemzetek önálló állami létjogosultságát, s a Trienoni imperialista béke igazságtelenségében a saját uralkodó osztályok valódi szerepét sem értették meg. A fajelmélet^{tel} azonban nem minden professzor azonosult, vagy nem teljes mértékben. Egyesek a szomszédos népekkel szemben egyetértettek a hivatalos politikával, de a belső, a fajtisztaságot hangoztató szélsőséges jobboldali csoportok faji politikájával és elméletével kevésbé. Egy

bizonyos nyilvánosan az oktatói kar tagjai ezekben az években nem fordultak szembe a kormány politikájával. A 20-as évek elejére vonatkozóan nem rendelkezünk statisztikával azt illetően, hogy milyen volt a hallgatóság szociális összetétele a szegedi egyetemen. Azt azonban nem nehéz elképzelni, hogy a munkás és szegényparaszti lakosság gyermekei előtt még súlyosabbak voltak az akadályok, mint a középiskolákban. Ez egyenesen következett a Horthy-korszak e szakaszának különösen reakciós művelődés-politikájából. Ezen túlmenően az anyagi és szociális viszonyok szinte teljesen lehetetlenné tették a dolgozó nép előtt az egyetemre való bejutást. Az 1921/22-es tanévben a félévi tandíj összege 500 Korona volt. Ehhez járult még 20 Korona beíratkozási díj, 6 Korona könyvtárfejlesztési elepra, 6 Korona ifjúsági egyesületi díj, és 45 Korona nyomtatványköltség. Összesen 577 Korona egy félévre.^{67/}

67/ JATE Könyvtár. A Magyar K. FJ. Tudományegyetem Tanrendje az 1921/22-es tanévben. Szeged, 1921. 1. old.

1924-ben a II. félévre megállapított tandíj valamennyi Koron 60 arany korona volt, s az egyetem rendelkezése alapján az állami alkalmazottak gyermekei félévenként 15 aranykorona tandíjat fizetnek.^{68/}

68/ Laky Dezső: Az m.Kir. FJ. Tudományegyetem igazgatását érintő törvények és rendeletek gyűjteménye. Szeged 1926. 188. old.

Az ipari munkás és szegényparaszt, valamint a mezőgazdasági munkás a fentemlitett rendelkezés szerint kedvezményben nem részesült. Továbbá a dolgozókra nehezedett súlyos gazdasági nehézségek eleve útját állták, hogy gyermekeiket nagy költségeken egyetemen taníttathassák.

Az egyetem belső életét és légkörét nagymértékben megrontotta a vad szovinizta és faji gyűlölet, különösen az 1920-ban elfogadott numerus clausus, a zsidó hallgatók felvételét korlátozó rendelkezés. Ezt mindenáron igyekeztek keresztül vinni reakciós egyetemi egyesületek: a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, a jogászok Verbőczy bajtárs egyesülete, az orvosok Csaba Bajtárs Szövetsége, a gyógyszerészek Rákóczy Bajtárs Egyesülete, a katolikus Szent Imre Kör, a református Bethlen Gábor Kör, stb. ^{69/} Az 1920-ban elfogadott numerus clausus

69/ Beszámoló a Ferencz József Tudományegyetem 1922-27-es tanéveiről. Szeged, 1929. 171-172. old.

6 %-ban rögzítette a zsidó vallásnak felvételét az egyetemi felvételi keretszámon belül. A Horthy-fasiszmus művelődéspolitikai álláspontja szellemében írta a Szeged c. napilap 1920 szeptember 3-1 számában a következőket: "Meg akarjuk válogatni azokat, akik vezetői lesznek a magyar nemzetnek. Tudósok kelljenek, akik magyar talajban magyar lelket tanítanak. A liberalizmus megszűnt, hiába hivatkoznak Kossuthra, Deákra, Böjtőre." A nemzeti öntudat hiányában megrágalmazott dolgozó nép nem illeszkedett be a fasiszta rezsimnek a 3-4 ezernyi, kulturált képviselő kivételezés^{tt}einek csoportjába, illetve annak terveibe. Így a szociális és a faji védőpajzzsal körülbástyázott egyetemen az uralkodó osztályok és a középrétegek kiváltsága volt biztosítva.

A helyi szélsőjobboldali sajtó és a különböző fajvédő bajtársi szövetségek követelték, hogy a szegedi egyetem a keresztény vallású hallgatók egyeteme legyen és az izraeliták eltávolítását követelték. A Szegedi Napló 1922 január 13-1

számában idézi a Szegedi Újmenedék c. fajvédő lap egyik cikkének ezt a követelését, mely szerint „a szegedi egyetem tanári karát a numerus clausus törvény szigorú betartására kell utasítani.” Ugyanakkor az egyetemnek akkori rektora Menyhért Gáspár kijelentette, hogy a zsidó hallgatók felvétele ügyében az egyetem azt teszi amit a törvények számára előírnak. A szegedi egyetem hallgatóságának vallási összetétele 1922/23-as tanévben:

Városok	Össz.hallg.	r.kat. %	g.kat. %	evang. %	reform. %	izr. %
Szeged	1139	49,4	1,1	4,8	20,-	18,-
Pécs	1530	31,-	0,7	4,-	0,8	52,-
Debrecen	836	19,-	2,6	0,4	56,-	13,-
Budapesti Pázmány P.	2566	58,-	1,3	0,7	15,-	6,9

/A kisebb egyházakhoz tartozó vallásfelekezeti hallgatók %-os arányáról a kimutatást elhagytam./

A más városok egyetemeivel való összehasonlítás is kifejezi azt a törekvést, hogy a szegedi egyetem elsősorban keresztény vallású hallgatók egyeteme legyen. Ennek ellenére az izraelita felekezeti diákok száma %-os arányban több volt annál amennyit a numerus clausus törvény engedélyezett. 70/

70/ A M.Kir. Ferencz József Tudományegyetem igazgatását érintő törvények és rendeletek gyűjteménye 188. old.

A szegedi egyetem oktatási és tudományos tevékenységének kedvezőbb feltételei csak a későbbi években teremthettek meg.

Iskolán kívüli népművelés, valamint reakciós kulturális törekvések Szegeden 1919-1923-as években.

E dolgozat keretében nem tekintem feladatomnak, hogy részleteiben tárgyaljam a kultúra problémáit Szegeden, de a város kulturális szerepével összefüggő képhez hozzátartozik, hogy nagy vonatkozásokban rámutassunk a terület fontosabb jellemzőire. Mindenek előtt meg kell állapítani, hogy a kultúra nem volt szivügye a városi vezetésnek. Az 1920-es esztendő kulturális eseményeit és helyzetét vázolva a Szeged c. ujság 1920 szeptember 19-1 számában rámutat, hogy Szeged kulturális élete "a fájdalmas sivárság és céltalanság képét mutatja". Még vallási célokra: lelkészek kántorok dobolására, egyházak és templomok fenntartására a város 1921-ben 669.661 Koronát, 1923-ban 2.014.978 Koronát költött, addig ugyanezekben az években kulturális célokra 396.884 Koronát, illetve 1.346.846 Koronát költött. A színhástól, amely állandó pénzügyi csőddel küzdött ugyanakkor öntudatos és tervszerű nevelő ráhatást nyújtó nemzeti műsort követeltek. A fasiszta rendszer helyi hatóságainak az a törekvése, hogy a város neves művészeit, íróit a rendszer mellé állítsák, igen kevés sikerrel járt. Az írókkal az irredentizmust akarták hirdettetni, mondván: "...csak kultúrával lehet visszanyerni amit fegyverekkel elvesztettünk." S amikor kísérleteik nem sikerültek, dühösen berzenkedtek amiatt, hogy ugye mond "a magyar társadalom legjobb régi jelese hallgat."^{71/}

^{71/} Szeged c. napilap 1920. október 3. Látogatás a szegedi kultúra tényezőinél.

Nemzet mondott a reakciós kulturpolitikának és eszméknek Juhász Gyula, Mórá Ferenc, Babits Mihály, József Attila. Továbbá

a festőművészek közül Nyílasi Sándor, Károlyi Lajos, Dinnyés Ferenc, Vlasits Károly és mások. Az írók és művészek haladó képviselői nem felejtették el Kukovecz Nana festőművésznő beshiális meggyilkolását Horthy darutollas fehér tisztjei által. /Kukovecz Nana festőművésznőt 1919 augusztus 5-én Szatymezon gyilkolták meg a különíttényes tisztek. Lásd bővebben a Forradalmak szegedi szemtanúi. Visszaemlékezések 1918-1919-re. Szeged. 1959. 49-51. old./

Annak eliensulyozására, hogy a kultura haladó képviselői nem csatlakoztak az ellenforradalmi rend politikai törekvéseihöz, valamint, hogy a burzsoázia és a földesuri osztály terveit a kultura eszközeivel elősegítsék, s a magyar népet az antisze- mitizmussal, a sovinizmussal, a kommunista és szovjetellenességgel beoltsák, látványos és hangzatos sovinezta irodalmi és művészeti egyesületeket hoztak létre. 1920 március elején tartott közgyűlésen hozták életre az un. Délvidéki Ligát Szegeden, ahol a résztvevő Zadravetz István püspök által a magyar irodalom szellemi vezérének nevezett Herczeg Ferenc programot adó beszé- dében kifejtette, hogy "Nem lehet megfélekedezni arról, hogy Magyarország határai a Lejtától a Székely Havasokig és az Északi Kárpátoktól az Adriáig terjed." ^{72/} Herczeg Ferenc egyik leg-

72/ Szegedi Napló 1920. március 2. A Délvidéki Liga szegedi demonstrációja.

fontosabb feladatul jelölte meg az internacionalizmus elleni harcot és a magyar nép "faji felsőbbrendűségét" hirdetve kife- lenti: "Magyarország bizonyára a világ legtehetségesebb faja". Zadravetz István a gyűlekezet előtt pedig arra szólított fel, hogy az elszakadt területekről menekülőket "talpraállítva arra kell őket tanítani, hogy térjenek vissza... legyenek méregkeve-

rők, orgyilkosok, hogy a mi magyar földünk /vagyis a magyar lakta területeken kívül a horvát, a cseh, szlovák és román lakta területek is/ magyar legyen.^{73/}

73/ Szegedi Napló 1920. május 23. Készítő

Majd ugyancsak Szegeden 1920 májusában irredenta programot meghirdető országos irodalmi napot rendeztek, ahol a különböző reakción irodalmi társaságok megalapították az elnevezésében is irredenta Fáklyatartók elnevezésű ellenforradalmi szervezetet "a magyar kultúra munkáiból", a területi integritás védelmében. A Fáklyatartók társaságának illusztris vezérkarában ott voltak: Prohászka Ottokár püspök, Vojnovits Géza és Pekár Gyula írók és Szalay József városi rendőrkapitány, aki egyben a Dugonics társaság elnöke is volt.^{74/}

74/ Szegedi Napló 1920. május 26. Szeged irodalmi pünkösdi vasárnapja.

A város dolgozó népe és az ellenforradalmi kurzussal szembenálló kispolgárság is távol tartotta magát az irredenta kulturális rendezvényektől. A Szegedi Napló 1920 augusztus 2-i számában a TEVÉL Szegedi ünnepe iránti részvétlenségen bosszankodva írja "Megdöbbenés fogott el bennünket, hogy tízezrek helyett alig néhány száz odotévedt állotta körül a szónoki emelvényt. A sziamagyar város lakossága hiányzott."

A reakciós szervezetek és a rezsim politikája nem kímélte a kulturális társaság tagságát sem. Az irodalmi és tudományos egyesületek törvényszékké alakultak át, felülvizsgálva minden író és művész politikai gondolkodását, állásfoglalását és hovatartozását. Mint a Szegedi Napló írója feljegyezte: "Barbár oktalansággal ítéltek élők és holtak fölött."^{75/}

75/ Szegedi Napló 1922. január 15. Irodalmi amnesztia.

Szeged 1922. évi kulturális életének eseményeiről szóló korabeli kritikák "Szeged hanyatlott kulturájáról", "Hangverseny szezon csődjéről" és ehhez hasonló jelzőkkel számolnak be. A Szegedi Napló 1922. február 24-i számában a cikkíró hozzáfűzi, hogy "a mozikban, színházban nagyon gyakran üresek a széksorok. Pénz nincs kulturális élvezetre. Bálókra azonban van. Feltűnő jelenség ez - írja - amely fölött érdemes tündőzni, akiknek kedve van hozzá." No természetesen nem a munkások és szegény-paraszterek báloztak a szegedi mulatókban. A vagyonos urak akiknek még erre is tellett, a kulturálódás iránt nem igen vonzódtak.

A fasiszta terrorral, a hivatalos kulturpolitika irányítói által a művelődés lehetőségeitől megfosztott dolgozók a polgárság haldó csoportjaival rendre megemlékeztek a magyar kultúra és a haldó történelmi kult^{ur}a eseményeiről. Az ellenforradalom felülkerekedése után néhány hónap múlva a munkások kulturális szervei is újjáalakultak és folytatták a dolgozó nép kulturájának és műveltségének ápolását.

1920 Gszen újjáalakult a Munkás Színpad és novemberben már megkezdte előadásait a munkások számára. A Munka c. lap /a Szociáldemokrata Párt szegedi lapja/ 1920 november 26-i számában arról számolt be, hogy a legutóbbi /november 5-i/ előadására az Apolló Mozi szűknök bizonyult az érdeklődők befogadására. Igaz a munkásszínpad előadásai között akadt néhány olyan színmű is, amely a munkáosztály életfelfogásá^{val} és életazemléletével ellentétesek voltak. Ez azzal magyarázható, hogy a munkásszínpad vezetői között akadtak olyan jobboldali szociáldemokraták, akik szívesen kendőzték ol a kultúra osztálytartalmát. A kispolgári és burzsoá kulturigényeknek és életazemléletnek behódoló opportunisták irányzat ellen foglalt ál-

lást a Munka 1921 január 25-i számában "A munkásszínped előadá-
sa c. cikk szerzője, aki elítélte, hogy a munkásszínped nem szo-
cialista igényű, hanem, polgári ideológiával átítetott szalon-
drámát állít a munkás közönség elé."

A munkásság kulturális érdeklődésének és műveltsége gazda-
gitásának szép bizonysga volt 1920 őszén a munkásotthon építé-
séhez történt pénzadományok gyűjtése is, amelyet a munkások cse-
kely bérükből rektak össze, hogy állandó otthona legyen a sze-
gedi munkások kulturális, művelődési tevékenységének is. S
1921 január 29-én a Munkás Dalárda műsorát követően Juhász Gyu-
la beszédében figyelmeztetett arra, hogy "nem szabad letérni
a szocialista munkásmozgalom egyedül igaz utjáról." 76/

76/ A Munka 1921. január 30.

Ugyanez az ujság az 1921 január 28-i számában a "J" aláírásu
szerző, feltehetően Juhász Gyula tollából bátor megemlékezés
és méltatás jelent meg a hivatalos kulturpolitika által megve-
tett és ágyonhallgatott nagy költőnkéről Ady Endréről. Ugyancsak
ez az ujság tájékoztat arról, hogy a szegedi munkásság megem-
lékezett Marx halálának évfordulójáról, méltatva a proletáriá-
tus nagy tenítőjának igazságát. Az 1848-49-es forradalom és sza-
badságharc történelmi szerepét elemző cikk jelent meg a Munka
1921. március 15-i számában amelyet a cenzura alaposan megrit-
kitott. A munkásotthonban Juhász Gyula idézte fel Petőfi sza-
badságvágyát. A Szegedi Napló 1922. január 10-i száma szintén
Petőfi Sándorról emlékezett meg és méltatta Kossuth és Tencsics
nagy szerepét, forradalmi és szabadságharcunkban. A cikk szerző-
je a "Világszabadság" eszméjét hirdető Petőfivel kapcsolatban
feltette a kérdést "hol lenne ma Petőfi Sándor, és a válasz:
minden bizonnyal - írja - a zalaegerszegi internálótáborban."

Ez a móltetés igen bátor kiállítás volt a szerzőtől a forradalmi eszmék és a haladás mellett az ellenforradalmi rendszerrel szemben.

1922. március 15-én a szegedi újságírók egyesületében Juhász Gyula szólt a 1848-49-es forradalomról és figyelmeztetett arra, hogy az ellenforradalmi rendszer meghamisítja a 48-as szabadságharc dicsőséges hagyományait, március 15 jelentőségét.

1922 december 31-én Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából az SZDP szegedi szervezete gazdag kulturális műsorral egybekötött megemlékezést rendezett, amelyben Petőfi Sándor több verse is szerepelt. Így: Beltámadott a tenger, Ledőlt a szobor, Szeptember végén és más versek. Az összekötő szöveget Juhász Gyula konferálta. 77/

77/ SZÁL. Polgármesteri bizalmas iratok. 1922. 14.816. sz. irat.

A munkáscsztály kulturális mozgalomának egyik szervezett formája volt Magyarországi Munkások Eszperantista Egyesületének Szegedi Csoportja, amely 1922. január 16-án alakult meg a Maros utca 4 szám alatti helyiségben. 78/ A fennmaradt jegyzőkönyv

78/ SZÁL. Polgármesteri bizalmas iratok. 1922. 11.872.sz.irat.

tanúságs szerint alapító tagok voltak: Babarczyi László, Galiba Imre, Jászi Ferenc, Kovács István, Csáládi Lajos, Majoros Ferenc, Rengei Béla, Süli Ferenc és Varsandán László. A polgármesternek a belügyminiszterhez címzett levélében a névsorból töröltette a kommunista párthoz tartozásért Majorosit, Jászit és Varsandánt. A munkások művelődésének egyik intézménye volt Szegeden a munkáskönyvtár. Jellemző példája a szegedi munkások művelődési igényének a munkáskönyvtár forgalma. Szegeden ebben az időben azt mondhatjuk két könyvtár volt, az egyik a városi Somogyi

Könyvtár, a másik a Munkások Könyvtára. Az előbbinek 1920-ban mintegy 100.877 könyvét 5.110-en vették igénybe, míg a munkások könyvtárát, melynek könyvállománya 4.513 db. volt 2368 olvasó vette igénybe. Összesen 30.785 esetben kölcsönöztek könyvet. A városi könyvtár állami és városi dotációban részesült, a munkások könyvtárát maguk a munkások saját filléreikből gyarapították. 79/

79/ A Munka 1921. március 30. A Somogyi Könyvtár és a Múzeum.

14. Művelődési viszonyok Szegeden 1924-28. illetve 1922-23 között

A történelmi kronológia általánosan elfogadott szabálya szerint a témakör kérdéseinek tárgyalását két külön szakaszban illene tárgyalni. E szabálytól a dolgozatomban azonban eltekintek egy bizonyos mértékig. Ezt azért tartom szükségesnek, mert igaz ugyan, hogy a gazdasági válsággal a társadalmi élet minden területén új helyzet, új tendenciák körvonalai bontakoznak ki. Így a kultúra, a művelődés területein is bizonyos változás áll be, azonban a gazdasági válság jelei és hatása nem rögtön jelentkezett kulturális téren, hanem csak később. Másrészt Klebelsbergi iskola-program, valamint a szegedi egyetemi építkezési program megvalósítása belenyúlt a gazdasági válság időszakába. E körülményt figyelembe véve, úgy vélem, felesleges lenne merően ragaszkodni az elfogadott történelmi kronológiához. Dolgozatomban ugyanekkor érzékeltetni próbálom az új szakasz változásait Szeged kulturális és művelődési viszonylatában.

Az 1924-29, illetve az azt követő évekre a Horthy rendszer kulturpolitikájában és szélesebben egész politikájában a kulturális demagógia érvényesül, amelyet csak a 30-as évek elején

kezdett felváltani a területrevízió erőszakos, fegyveres uton történő megvelősítésére történő felkészülés. A tárgyalt időszakon belül mintegy 5 év tekinthető olyan periódusnak, amikor Szeged kulturális értékei jelentősen gyarapodtak. 1924-1931 közötti időszak ez ún. Klebelsbergi kultúrkorszak kétségkívül viszonylag jelentős alkotásokkal tette magát nevezetessé, a korábbi, valamint az azt követő időszak kultúrpolitikájához viszonyítva kiemelkedik iskolaépítkezéseivel, az iskoláknak bizonyos mértékig a kor és a tökéletes fejlődésben érdekelt uralkodó osztályok érdekeihez való közelítése, a tananyag korszerűsítése, az analfabétizmus csökkentése, a nagy városok kulturális fejlesztése terén történt előrehaladás. Ezen belül Szegeden is figyelemre méltó eredmények születtek.

Mielőtt azonban ennek tárgyalására áttérnénk, rövid áttekintéssel érdemes bepillantnunk Szeged gazdasági életének 1924-29-es időszakába.

Szegeden a gazdasági fellendülés az 1924-ben végrehajtott országos szanálást követően csak rendkívül lagyhán indult meg. A városfejlesztés, főleg a művelődési objektumok építkezésében merült ki. Az ipar tevékenysége és termelése gyér volt. Gyárelapítási tevékenység nem folyt, sőt 1925-ben a régi vállalatok közül is nem egy szüneteltette a termelést. A 20-as évek második felében Szeged ipara tulajdonban kis- és közműipari jellegű volt, modern nagyipari bázis nem alakult ki.

Egyes üzemekben heti 3-4 napon dolgoztak. 1926 elejétől néhány iparág, főleg az építőipar lassan fokozta tevékenységét. Ugyanakkor több kisüzem kénytelen volt csökkenteni a termelést. A belső és külső piaci nehézségek következtében további visszaesés történt a malomiparban és a szőlőtermelésben. 1926-ban

a munkanélküliek száma 2000 volt és még az 1927 évi lassu ipari fellendülés és az építkezés sem szüntette meg teljesen. A munkabérek rendkívül alacsonyak voltak, amelyek miatt a kendergyári munkások 1928-ban sztrájkba léptek. Az ezt megelőző évben a faipari munkások sztrájkoltak Szegeden béremelésért. 80/

80/ G. Sós Katalin: A munkásság helyzete és sztrájkharcai az 1920-as években. Acta Universitatis Segediensis Sectio Historica Szeged. 1927. 38-41. old.

A Szegedi Újnemzedék 1925. március 27-i száma szerint Szegeden súlyos fizetési zavarok voltak a bankokban. Ezkövetően 23 szegedi cég jelentett be csődöt. Ugyanez a lap-a város fajvédő keresztény lapja-közölte, hogy a városi tanács pénzügyi hatóságától nyert értesülése szerint az 1925 évi adóhátrélés a városnak 60 milliárd korona. 1926 és 1930 között, tehát a szanálás után 5 év alatt a város 23 millió Pengő adósságot csinált. 81/

81/ Délmegyerország 1931. január 3.

A város adófizető polgárainak megterhelése már a végsőkéig fokozódott. Természetesen Szegednek meg lett volna az anyagi ereje ehhez, hogy polgárainak érdekében és a munkanélküliség megszüntetéséért a munkaelkolmat és gazdasági növekedést biztosítson. Voltak politikusok, újságírók, akik igyekeztek felébreszteni a város vezetőinek figyelmét az észszerű és produktív beruházásokra, az üzleti vállalkozások szükségességére, a nagystilű kulturális beruházások helyett. Voltak akik feltették a kérdést a város vezetőinek, hogy "...vajon nem lett volna-e sokkal helyesebb, ha ezt a tömérdek pénzt, amelyet feleslegesen öltünk bele nagystilű egyetemi építkezésekbe más célokra használnánk fel." Továbbá figyelmeztették a város

vezetőit arra, hogy "ennek a városnak nincsenek vízvezetékei, nincs csatornázás, égbekiáltóan nyomorúságos helyzetben élnek a külváros lakói, amikor sanyod, tengődik az ipar meg a kereskedelem, elhibázottnak tartjuk ezt a várospolitikát, amely 80 milliárdot ad oda egyetemi építkezésekre.^{82/} Klobelsbergnek

82/ Délmagyarország 1926. október 12. A szegedi polgármester, az egyetem, a nyilvánosság és kultúra.

a 200.000 lakosú nagy Szegedről hangzottotott szövegeivel kapcsolatban megjegyezték, hogy gazdaságfejlesztés nélkül az un. magyar kulturfőlény szíve, nagy Szeged átlátszó demagógiának és elérhetetlen dőlibab kergetősenek tűnik.^{83/}

83/ Délmagyarország 1927. november 27. Nagy Szeged.

Ezek valóban józan figyelmeztetések voltak. Azonban nem találtek meghallgatásra a város vezetőinél. A város költségvetési terve 1925-ben a kiadási rovaton 4,888.645 arany korona, a bevétel 4,674,073 arany korona. 1927-ben a bevételi előirányzat 29,814.124 Pengő, a kiadási előirányzat 34,423.469 Pengő.^{84/}

84/ Szeged szabad Kir. Város 1927 évi zárszámadása., valamint a Délmagyarország 1927. október 1. A városi közigazgatási közgyűlés költségvetési vitája.

A pénzügyi egyensúlyt az adók állandó növelésével és pótdók kivetésével próbálták biztosítani. A pótdók nagymértékű növekedését mutatja az, hogy amíg 1913-ban 500-ot tett ki és 1 millió arany korona összegű volt: 1927-ben már 3 millió Pengő folyt be pótdókból, noha a kereseti viszonyok rosszabbak voltak.^{85/}

85/ Délmagyarország 1927. október 1.

A város törvényhatósága szinte közömbösen reagált a sok felhívásra. A Délmagyarország 1929. szeptember 28-i számában megírja, hogy a városi közgyűlés a jövő évi költségvetéssel mánfél óra alatt végzett és rámutatott erre az áldatlan állapotra, hogy amíg a város 180.000 Pengőt vett fel a költségvetésre városrendezési célokra, az egyetemmel kapcsolatos évi kiadásra 1.800.000 pengőt fogadott el. Súlyos gondot jelentett Szegeden a lakáshiány. 1927-ben 3.202 lakhatatlan, nyirkos, vízenyós lakásban szenvedtek családok, s en megannyi tüdővész-fészek, amelyben 10 ezer ember lakott. 86/

86/ Szegedi Napló 1927. június 22.

1929 áprilisában a városi tanács közgyűlésén Beroczky Péter orvos Szeged egészségügyi helyzetét ismertetve rámutatott, hogy évente 400 ember hal meg Szegeden tüdővészben és sürgette a közegészségügyi helyzet megjavítását és az egészségvédelemre fordítandó összeg növelését. Ilyen gazdasági, szociális és egészségügyi helyzetben nyilvánvalóan tulságosan egyoldaluvá vált Szeged kulturális fejlesztése.

e/ A kulturális demokrácia Klebelsbergi koncepciója és a szegedi iskolapolitika.

A törvényhozás 1925-ben fogadta el Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter népiskolai programját, amely 5.000 iskolai objektum felépítését vette tervbe. Ebből 3.475 tanterem és 1.525 lakás felépítését határozták el. A Klebelsberg által is minimálisnak nevezett programnak 1930-31-ben kellett volna befejeződnie. 87/

87/ Eloni iskoláink fejlesztése. 1925-1930. Bp. 1930. 4-5. old.

A miniszter~~ő~~ a szerinte is szerénynek nevezett program előkészítése kapcsán két fontos politikai indítékkal érvelt programja mellett. Az egyik érve az volt, hogy szerinte a polgári demokratikus jogoknak, így a választójognak a kiszélesítését is a kulturális demokrácia program előkészítésével kell megalapozni, hogy a politikai demokráciát meg kell hogy előzze a kulturális demokrácia.^{88/}

88/ Klebelsberg Kuno: Válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 330-331. old.

Az 1918-19-es forradalmak, s a proletárdiktatura réme még mindig ott lebegett Klebelsbert szeme előtt, s úgy vélte, hogy a politikai jogok biztosítását el lehet odázni és halasztani beláthatatlan időnkig, kulturális demagógiával. Ennek a kulturális demokráciának és annak pénzügyi fedezete előteremtése a legkisebb mértékben sem veszélyeztette az uralkodó osztályok hatalmát. Klebelsberg Kuno már 1918 októberi és az 1919 márciusi forradalmakat is csak ezzel magyarázta, hogy "A nemzet szelésebb rétegei alacsonyabb műveltségüknél fogva nem tudtak helyes véleményt alkotni politikánk alapvető kérdéseiről, a magyar nemzet helyzetéről és életszükségleteiről."^{89/}

89/ U.o. 365. old.

A másik érve, amelyet ugyancsak ő magyarázott meg a tisztelt képviselőháznak az volt, hogy szerinte a kulturális építés a tömegek értelmi színvonalának emelését igényli, a gazdasági szükséglet is, valamint az, hogy modern, komplikált termelési módok új, könnyes műszerek, gépek és szerkezetek mellett az értelmetlen ember többet árt, mint használ." Hivatkozott továbbá arra, hogy a mezőgazdaságban is rohamosan térthődik a motor eke, a traktor, a villamosítás. Hídezt-hangsúlyozta Klebelsberg-nem lesznek képesek értelmetlen tömegek kezelni, ezért ma az iskola kérdései

legalább 50 %-ig közgazdasági, termelési kérdések. 90/

90/ U.o. 373. old.

Klebsbergnek ebben az érvelésében sok igazság van, s ő igyekezett a gazdaság és az ipari fejlődés követelményéhez igazítani a dolgozó tömegek alacsony műveltségét.

A fentebb említett Klebsbergi érvek mellett nem kevésbé fontos motívumként szerepel az iskolai programban az, hogy az iskolaépítés helyettesítheti esetleg a tömegek gazdasági, szociális igényeit.

Ezek mellett az országos, vagyis az uralkodó osztályok szempontjai mellett egyes helyi" érdekek is előtérbe kerülhetnek. Ilyen volt Szeged fejlesztése is. A helyi érdekek természetesen szoros összhangban álltak a reakciós politikával, mint pl. területrevízió, vagy a gazdasági érdekek alapján az Alföld a tanyavilág dolgozó népének minimális, alacsony műveltségi szintjének biztosítása, továbbá az ország más városai és területei gazdasági és kulturális fejlesztése is.

Szeged jelentőségét a "kulturális megteremtésében" nem lehetett csupán jelszéként mondogatni, mert aki kitékintett Szeged és Csongrád megye kulturális és művelődésügyi helyzetére a szociális és egészségügyi állapotokra, nem volt nehéz felismerni, hogy az országnak a része hallatlan elmaradott, s hogy az olcsó munkaerő kiszármányolása nem változtat a lakosság kulturális helyzetén. Az is feltűnő volt, hogy a lakosság óriási hányadának analfabétizmusa folytán a szegedi "világító lámpa" igen homályos árnyékot vetett. Horthyék irredentista külpolitikai célját ismerve érthetőnek tartjuk, hogy a szegedi elmaradott kulturális viszonyokon változtatni kellett. Szeged és környéke tanyavilágában érezhető javulás az oktatási viszo-

nyokban csak a 20-as évek második felében történik, míg a gazdasági válság időszakában ismét súlyos visszaesés következik be. A 20-as évek második felére valószínűleg az egyetem egyes intézeteinek felépítése, több klinika átadása és számos iskola megnyitása. Az egyetemi építkezés, amely 3,200.000 arany korona hozzájárulást, plusz telkek biztosítását igényelte a várostól, magában foglalta a belgyógyászati, sebészeti, a gyermekklinika, a bonctani intézet, az ideggyógyászati klinika, a kórbonctani és törvényszéki orvostani intézet, továbbá az állam és jogtudományi kar, valamint a központi adminisztrációs épület felépítését. Mindezt 1930-31-re kellett volna a terv szerint befejezni. Szeged város közgyűlése olyan határozatot hozott a fentiekkel kapcsolatban, hogy 50 éven át 24 vagon busz értékével egyenlő összegű hozzájárulás biztosítja az építkezés megvalósítását.^{91/}

91/ Délmagyarország 1925. március 25. 10,800000 koronába kerül a szegedi telep felépítése.

A másik fontos része a szegedi fejlesztésnek az iskolaépítkezés. A város bel- és külterületén az 1926 évi 7. tc. alapján 18 új iskolát kellett felépíteni és 39 iskola bővítése, ill. fejlesztése szerepelt a tervben. Összesen 138 tanterem és 54 lakás felépítése volt megjelölve. A szegedi iskolafejlesztési akción az elemi népiskolai programban sürgősségi sorrend és könnyebb kivitel érdekében került sor. Csongrád megyében a szegedi programon kívül még 82 tanterem és 49 lakás szerepelt az 1926. évi tervben.^{92/}

92/ Tájékoztató elemi iskolák fejlesztéséről a tanulmány 1925-1930. Bp. 1930. 25-26. old.

Ezzel a tervvel Csongrád megye Szegeddel együtt Pest megye után a második helyet foglalta el az országos programban. Ha pedig Szegedet, mint nagy várost hasonlítjuk össze más nagy városokkal

ugy már első helyen szerepel az iskolaépítési programban. Pécsen 28 tanterem, 25 lakás, 5 új iskola, Miskolcon 28 tanterem 3 lakás, Debrecenben 58 tanterem 30 lakás szerepelt a tervben.^{93/}

93/ U.o. 27. old.

Szeged belterületén a következő iskola, tanterem, lakás felépítése szerepelt a tervben:

1. Alsóvárosi zárda rk. isk.	9 tanteremmel	
2. Rókusi áll.eleni népisk.	12	1 lakás
3. Belterületi községi isk.	2	
4. Aigner-telepi közs.isk.	2	1
5. Újszegedi közs. isk.	2	1
6. Szenogyi-telepi isk.	2	1
7. Klebelsberg telepi isk.	2	1

/Ezek közül új iskola 4. / ^{94/}

94/ U.o. 25,26. old.

A tervből kitűnik, hogy a tantermek száma mellett meglehetősen sok tanítói lakást terveztek. Ez abból adódott, hogy a helyi iskolafenntartó szervezet nem biztosítottak lakást a pedagógusoknak, s azok hiányában az állások sok esetben betöltetlenül maradtak. Ezért számoltak a tervezők az iskolák mellett pedagógus lakások felépítésével is.

Másrészt az új iskolák többnyire 1-2 tanteremesek voltak, s csupán szükségmegoldást jelentettek. 1923-ig az összes felépült és átadott belterületi és külterületi objektumok száma 104 volt, ebből 77 tanterem és 27 lakás. Szeged belterületén 31 tantermet építettek fel. Az iskolaépítési programból Szeged belterületére vonatkozó feladatokat teljesítették.^{95/}

95/ Magyar népoktatás c. tanulmány Bp. 1928. 212-13. old.

Ahogy országosan Szeged területén is nehézkesen indult meg az iskolaépítkezés. A földbirtokosok és a tőkések nem szívesen engedtek a művelődési követelményeknek. Szeged külterületi lakosság tanyavilága súlyos problémáit eleveníti fel a vallás- és közoktatásügyi miniszter a város polgármesteréhez címzett levelében 1927-ben. Ebben megállapítja, hogy a központi kiküldött Szeged külterületi népoktatának állapotát ismertető jelentésében rámutat azokra a hiányosságokra "amelyek a tanyai lakosság kulturális szükségleteinél még mindig nagy számban fennállnak. Mintegy 40 új tanterem, s kb. ugyanannyi tanítói lakás felépítéséről kellene gondoskodni." A továbbiakban a levél 8 olyan helyiséget említ, ahol "holaszthatatlanul sürgősen felépítendő a tanteremek." 96/ A VKM. 1927 szeptemberében közli a pol-

96/ Szeged polgármesteri iratok 1927. 637.

gármesterrel, hogy Szeged külterületi iskolaépítési programja szerint 43 építkezésnek kell beindulnia 1928-ban, 1,428.000

pengő összegben. Erre a levélre a polgármester közli a VKM-el, hogy a munkeső elbocsátás miatt és a hiányzó kiadási tétel folytán a munkát lebonyolítani nem képes. 97/ Majd 1928

97/ U.o.

január 20-án a polgármester értesíti a minisztériumot, hogy a folyó évben 11 tanyai iskola építése kezdődik meg. A szegedi tanügyi és oktatási ellátottság helyzetét jól világítja meg az egyik peremkerületi /mai Béke-telepi/ lakosok által a közigazgatási bizottsághoz írt levél, amelynek aláírói megállapítják, hogy mintegy 150 azoknak a tanköteleseknek a száma az ismétlő iskolásokon kívül, akik 4 km. távolságra kénytelenek városba járni olyan utakon, melyek tél-víz idején és az esőzések alkalmával még a kocsikra nézve is járhatatlanok, s a szegény családok gyermekei a legszükségesebb ruhedarsbokkal

sincsenek ellátva. 98/

98/ Szeged város Közigazgatási Bizottság iratai 1928. 22/928. SZ. II.

Szeged olami iskoláinak száma a 20-as évek végére következőképpen alakult. 1926-ban 88 iskola volt, melyből tanysai 76, 1928-29-es tanévre az iskolák száma 100-ra gyarapodott. 1930-31-es tanévre 102-re. A belterületi iskolák száma 8-ról 12-re szaporodott. A tanerők száma 1926-ban 236, 1928-29-ben 286. Így az egy tanerőre jutó tanulók száma 1926-ban 56,7 volt, 1928-29-ben 50,8. 99/

99/ Szegedi Iskolaszék iratai. 1927-1932. 1244, 111. 480/1931 sz. irat, valamint a Statisztikai Évkönyv 1926 236. old. és az 1929 évről szóló Statisztikai Évkönyv 228. old.

Mindemellett már olyan jelenségekkel is találkozunk a 20-as évek végén, hogy az egyes iskola fenntartó hatóságok és az adófizető polgárok panaszkodtak az igen magas iskolafenntartási költségek miatt. Ezek valóban túlságosan nagyok voltak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter személyes kívánsága szerint alakultak ^{ki a} magas költségek. Pl. a szegedi polgármesterhez címzett levelében a vallás- és közoktatásügyi miniszter "Vallás-orkölcsi szempontból nagyfentosságúnak" minősítette, hogy az iskolák egy része apácák vezetésére adassék, valamint, hogy a 2 és 4 tantermes iskolákba oltárfülkét is felállítsanak. 100/

100/ SZ. II. Polgármesteri iratok 1927/537, 4.484/1927.

A fentebb említett adatok is mutatják, hogy az iskolák számának gyarapodását nem kísérte nyomon a tanerők létszámának megfelelő növekedése. Másrészt tanfelügyelői jelentéseinkből értesülünk arról, hogy 1929-30-as tanévben a VM. több államsegélyes tanítótól vonta meg a segély folyósítását.

A 20-as évek végére az iskolák számát, valamint a tanerők létszámát tekintve Szeged megerősítette vezető helyét az ország más nagy városai között.

Az 1929-30-as tanévben az elemi népiskolák adatai a következők:

Város	Iskola	Tanuló	Tanerő
Szeged	101	15.557	290
Debrecen	60	10.714	182
Pécs	18	4.889	108
Miskolc	16	5.221	112

101/

101/ Statisztikai évkönyv 1930. Bp. 1931. 233. old.

A fentiekhez megjegyzem, hogy a tanulólétszámmal vonatkozó adatok különböző forrásokban ellentmondásosak. A Délmagyarország 1930 november 14-i száma szerint 12.736 gyermek járt a szegedi elemi iskolákba. An a Statisztikai évkönyv adatát vettem alapul.

1930-ban 1 iskolával szaporodott még az általános népiskolák száma, ebben az évben adták át a Rókusi 12 tantermes népiskolát, amely az országos népiskolai programban az 5000. számot kapta. A fenti adatokból az is kiderül, hogy a tanerő-ellátottság, az egy tanóra jutó tanulók számát tekintve Szegeden rosszabb volt az országos átlagnál. Az országos átlag 1925-ben 40,4 tanuló, 1927-28-as tanévben 41,6, a szegedi átlag az 1925 évi 57,9 tanulóval szemben 1927-28-as tanévben 50,89; 1929-30-as tanévre 47,9, de az 1930-31-es tanévre 53,1 tízedre szaporodott az egy tanóra jutó tanulók száma. 102/

102/ Magyar népoktatás c. tanulmány. Bp. 1928. 67. old.
Valamint Délmagyarország 1930. november 14.

Magas volt az egy tanóra jutók száma Szeged belterületi is-

koldában is. 1925-ben 66, 1930-ban 70. Igen erősen változott a tanítók száma a beltörületi iskolákban. Pl. 1921-ben 101 tanító 1923-ban 115, 1925-ben 95, a 1930-as tanévben 102. Az 1930. évi iskolaszéki tanácskozás 60, legfolyjebb 64 főc létszámban állapította meg az első osztályok létszámát. Annak ellenére, hogy magas volt az osztályok létszáma 1931-ben 30 szegedi elemi iskolai osztályt és 17 tanítói állást szüntettek meg Szegeden. Mindezek mellett megállapítható, hogy a korábbi és a későbbi időszak iskolaépítkezéseihez viszonyítva nagy eredmény volt 4-5 év alatt 104 tanterem és 30 tanítói lakás felépítése és átadása. A népiskolai hálózat fejlesztésével nem jelentéktelen lépéssel jutottak előre a népiskolai tankötelezettség realizálása, a a dolgozó nép gyermekeinek az uralkodó osztályok érdekei szerinti minimális műveltségi színvonal elérése irányában. Különösen elismerendő ez az eredmény, ha figyelembe vesszük azt is, hogy sok helyütt a helyi szervek mutattak legkevesebb érdeklődést iskolaépítés, vagy bővítés érdekében. Számos esetben pedig akadályozták, vagy késleltették az akció megvalósítását. Példa erre a szegedi polgármester és a VKM között 1927-29-es években a már fentebb említett levélváltások tartalma is, amelyekből kitűnik, hogy a szegedi törvényhatóság sem sietett végrehajtani a kültörületi iskolaépítési programot.

Igaz viszont, az is, hogy sem országosan, sem Szegeden és főként annak tanyavilágában, a mezőgazdasági népesség alapfokú ismeretszerzési problémáit nem oldották meg a program keretében. Tulajdonképpen már 1926-ban 8.000-as iskolai objektum megépítésében látták a lemaradás megszüntetésének alapját, ezt azonban pénzügyi nehézségekre, később a gazdasági válságra hivatkozva elhalasztották. Másrészt az alapszínvonal javítását az is nehezítette, hogy az iskolák túlnyomó

többségét nem szaktanítás, hanem osztatlan volt. Ezen a téren az iskolaépítési akció csekély előrehaladást eredményezett. A gazdasági válság alapján végrehajtott létszáncsökkentés az alapfoku műveltségi ismereteket csak negatíven befolyásolhatta. Számos iskola állapota, főként a tanyai iskolák egy része, továbbra is szinte kétségbeesítő volt. Tanításra alig alkalmasak. Jól illusztrálja ezt a helyzetet az egyébként haladó és demokratikus gondolkodástól igen messze álló, a fasiszta fajvédő Dobay Gyula ügyvéd beszámolója a szegedi Közigazgatási Bizottság 1930. márciusi ülésén, ahol egyebek között elmondta, hogy "egyes iskolák, pl. a Bojárhelmi és a Keszó István kültelki iskolák annyira rossz állapotban vannak, hogy életveszélyes a benttartózkodás".^{103/} Mindemellett a tankötelezett korúak

103/ SZÁL. Közigazgatási Bizottság iratai. 1930. 313/1931.

folyamatosabb beiskolázása eredményeként csökkent az analfabéták száma, azonban 1930-ban Szeged 6 éven felüli lakosságából /112.496/ 10 % írástudatlan volt, s ezzel a negatív eredménnyel "megelőzi" Pécs, Debrecen és Miskolc városokat.^{104/}

104/ Magyar Statisztikai Közlemények 1930. 29. old.

b/ A dolgozó nép gyermekeinek továbbjutási lehetősége középiskolákba

Az 1929/30-as tanévben Szegeden összesen 11 középfoku oktatási intézményben folyt képzés. A középiskolákba való bejutás a munkás és szegényparaszt dolgozók gyermekeinek változatlanul nehéz volt. Azon túl, hogy gimnáziumokban a munkások és szegény parasztok gyermekei előtt tudatosan mesterséges korlátokat állítottak ami az uralkodó osztályok és őket ki-

szolgáló hivatalnokai réteg művelődésügyi monopóliumhelyzetét biztosította, a munkásember keresete is akadályozó tényező volt. 1927/28-as tanévben pl. a Klauzál Gábor reálgymnáziumban 1928 évi évi értesítője szerint/ a beíratási díj 8 pengő + 8 pengő vegyes díj, a az évi rendes tandíj 40 pengő, a megáttanulóé 80 pengő volt. További költség: 2,24 pengő filmelőadásokra, s mág ebben nem szerepel az iskolai ruha, tanszerek beszerzése és más kiadások. Egy jól kereső szegedi kendergyári munkás 1927-ben heti 20-30 pengőt keresett, míg az átlagbérek 12-17 pengő körül mozogtak. Egy építőipari munkás heti átlagkeresete 1923-ben 14-20 pengő volt.^{105/} Ilyen alacsony munkabérek a

105/ G. Sós Katalin: A szegedi munkásság helyzete és harcai Szegeden a 20-as években. Acta Universitatus Szegediensis Sectio Historica. 1957. 40. old.

munkáscsalád minimális létfenntartási igényeit is csak alig elégitették ki. Ezért főként csak a viszonylag jól kereső munkások gyermekei juthattak be a középiskolákba, azok is főként polgári iskolába jártak. Ugyanakkor a gimnáziumok 50%-os tandíj-kezdvezményt biztosítottak a középrétegeknek, melyet az ország gerincének tekintettek, s a Horthy-fasizmus társadalmi bázisát képezte. A Baross Gábor Főreál Iskolába az 1927-28. évben végzett tanulók között a statisztikai kimutatás szerint munkás származásu nem szerepelt. Ugyanabben az évkönyvben feltüntetett kimutatásban a 8. osztály tanulóinak szociális összetétele a következő volt:

Ipari, kereskedelmi és banktőkés	40 %	
Katonatiszt, csendőrtiszt	10 %	
Tisztviselő, értelmiségi	31 %	
Megánnzó	11 %	
Nyugdíjas	6 %	
Egyéb segédszemélyzet	0,9	
Többi ismeretlen	1,1	106/

A Dugonics András gimnázium 1929-30. tanévről szóló Értesítőjének adatai szerint az 517 tanuló között munkás és nincstelen szegény-peroszt származásuk aránya 1.3 %, 107/

107/ Dugonics A. Városi Gimn. 1929-30. Értesítője. 51. old.
SZAL. 212.

A szegedi Női Felsőkereskedelmi Iskolában /amelynek élön gyáriparosokból, nagykereskedőkből és hivatalnokokból álló igazgatóság állt/, az 1929-30. tanévben a 236 tanulóból nagybirtokos 9 %, közép-peroszt 8,8%, kistulajdonos, földműves 2%, ipari, kereskedelmi bank és közlekedés tőkés 35%, értelmiségi 14%, katona és csendőrtiszt 5%, tisztviselő 17%, munkás és alkalmazott 0,2%, magánzó, nyugdíjas, 5%, egyéb ismeretlen 4%./A Szegedi Felsőkereskedelmi Iskola 1929-30. évi Értesítője./108/

108/ Szegedi Felsőkeresks. Isk. 1929-30. évi Értesítője.
SZAL. 126.

A szegedi Tanítóképző Intézet tanulóinak szociális összetétele 1928-29-es tanévben:

Munkás	0,9%	
Földbirtokos és tőkés	21,	
Kereskedő és kisiparos	12,	
Ipari és keresk. tisztv.	15,	
Értelmiségi: pap, tanár, orvos	34,1	
Nyugdíjas és altiszt	16,	
Egyéb ismeretlen	1,	109/

109/ Szegedi Tanítóképző Intézet Értesítője 1920-1940. 103-117. old.

A középiskolai tanulók száma 1924-25 tanév után évről-évre apadt. Természetesen a középiskolák közé soroljuk a polgári iskolákat is, melyen nem teljesértékű középiskolai típusú iskolák voltak. A polgári iskolákban tanulók száma 1928-29-es évek között általában mintegy 1.500-zal több volt mint a gimnáziumok és reáliskolák tanulói, de a polgári iskolákban is volt csökkenés. Így pl. a II. kerületi polgári fiú iskola létszáma 1925-ben 405, 1927-ben 248. - A II. ker. polg. leányiskola 1925-ben 237, 1928-ban 193 fős létszámu volt.^{110/} Más

^{110/} SZÁL. Szegedi középiskolák Értesítője, 1920-1940. 103-117. old.

források szerint 1930-ban a szegedi középiskolák tanulói között a munkásszármazásnak százalékos aránya 12,65 % volt, a szerzők szerint ez a viszonylag magas arány abból eredt, hogy a város fő kereső lakosságának 41,3 %-a munkás volt.^{111/}

^{111/} Csongrád Megyei Füzetek 10. szám. Szeged 1955. 2. old.

A középiskolák tanulóinak létszámcsökkenése véleményem szerint két tényből eredt. Először is a természetes szaporulat visszaesésének következtében, másodsor közrejátszott a nem lényegtelen felismerés is, a kispolgári rétegek részéről, hogy a részükre kialakított polgári iskola a jövőbeli karrierhez nem nyújt megfelelő műveltségi alapot. A továbbjutás a felsőfokú intézményekbe a polgári iskolákból nem volt lehetséges.

c/ A pedagógusok helyzete és az ellenforradalmi rendszer keresztény-nemzeti nevelési törekvése

A tanítók és tanárok kötelessége mindenek felett a vallás-erkölcsi nevelésben, a nacionalista és sovinszta tudat kialakításában volt megjelölve. A VKM 1925. évi 1467/1925. sz. ren-

deletével kiadott új tanterve így határozta meg a népiskola célját: A népiskola célja a hazának vallásos, erkölcsös, értelmes, öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, akik az általános műveltség alapelveit bírják és képesek arra, hogy ismereteiket a gyakorlati életben értékesítsék.^{112/} Az új tan-

112/ Korniss Gyula: Közoktatásügyeink a világháború óta.
23. old.

év legfőbb célkitűzésésként jelöli meg a tanító előtt, hogy állandóan lássa maga előtt munkája célját, vallásos, erkölcsös, hazafias, - azaz nacionalista - ember neveljen. Klebelsberg az új nacionalista emberképzés kialakítását várta a pedagógusoktól. A magyar iskolával és az egyházakkal a szocializmussal szemben "hatalmas idealizmust" is akart teremteni.

A népiskola, a levante, a vallási és "nemzeti gondolat" terjesztését és ápolását szolgálta. A kor kulturpolitikusi abból az elgondolásból indultak ki, hogy "a népoktatás mindenkor függvénye a világnézetnek, általános kulturája a kor politikai és gazdasági áramlatainak".^{113/}

113/ Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a II. világháborúig.
Bp. 1942. 30. old.

Az iskolák igazgatói jelentéseiben szinte refrénként hangzik az örök utalást a vallás-erkölcsi, a nacionalista nevelésre. A Szilléri iskola 1930-31-es tanévi jelentésében dicsekedve jelenti felettes hatóságának, hogy az iskola felát több irredenta jelmondat díszíti, többek között a "nem- nem soha!". A szegedi III. ker. áll. polgári fiúiskola 1928-29-es tanévi értesítőjében a tantestület munkájáról szólva kijelenti, hogy "a vallásos érzület, a keresztény öntudat és minden áldozatra kész hazaszeretet kifejtése munkájuk fő célja."

A tudománytalan és vallási dogmákban való megingethetetlen hitet, valamint a más népek iránti gyűlöletre való nevelést hirdették a gimnáziumok is. A Klausál Gábor Reálgimn. 1929-30. évi tanévéről szóló Értesítő megállapította, hogy "szigorúan megköveteljük tanítványainktól a meggyőződésen alapuló mély, vallásos hitet."

Vasár- és ünnepnapokon az igazgató és a tanárok vezetésével a tanulókat istentiszteletre vezették. Másrészt igyekeztek a pedagógusokat minden lehető nacionalista- irredenta és fasiszta társadalmi szervezetekbe bevonni és aktív munkára bírni. Ilyen szervezetek mint a Levente, a Szent Imre Egyesület, a Katolikus Legényegylet, Polgári Lövész Egylet, az Ave Maria Kongregáció és még sok más vallásos és irredentista szervezet volt a pedagógusok iskolán kívüli munkájának színhelye, ahol ugyancsak hazafias tevékenységet kellett végezniük.

Ezekben a szervezetekben való részvétel alól a pedagógusok nem vonhatták ki magukat, mert ellenkező esetben gyanússá váltak, és repressio érte őket. Mint ahogy ténylegesen ilyen sorsra, sőt állásvesztésre jutott 1924 októberében Gáspár Dezső szegedi községi elemi iskolai tanító, akit a Szegedi Városi Közigazgatási Bizottság utasítására Gonbkötő Antal tanfelügyelő a Szegedi Iskolaszék Fegyelmi Bizottságának határozatára felmentett állása alól azzal az indoklással, hogy "A nevezett sértő flegmával előadott módon a háború alatt fél tüdejének elvesztésére hivatkozva, továbbá tanítói és családi elfoglaltságára hivatkozva kifogásolta, hogy neki még leventékkel is kell foglalkoznia." A Bizottság megállapította továbbá, hogy "a tanító ezzel az eljárásával az állam érdekei ellen cselekedett, amint a nemzetnevelés fontos munkája alól kivonta magát." A nevezett pedagógus számos alkalommal kérte

büntetésének felülvizsgálását, még végül 1927 júliusában a fenti indoklással zárták le az ügyét, azzal, hogy nem taníthat.^{114/}

114/ Szegedi Közigazgatási Bizottság iratai. 22.1047/1927.
VKM. 1047/1927. sz. íret.

A 20-as évek végén és a gazdasági válság kezdetével a pedagógusok körében is egyre gyarapodott az állástalanok száma. Ezt lehet a gazdasági válság rovására is tudni, de a valósághoz közelebb áll az, hogy a 20-as évek második felében főleg az 1925 évi létszámcsoökkentés után, amikor nagy volt a tanerőhiány az iskolákban a VKM. tervei között nem szerepelt a pedagógusok állástalanságának felszámolása. ~~MAI~~ 1924-25-ös években végrehajtott újabb bélistázás igen hátrányosan hatott a tanerőszükséglet kielégítésére. A Délmagyarország 1925 szept. 17-i száma a tanerőhiány problémájával foglalkozva rámutatott arra, hogy az elbocsátások következtében a tanítók hiányát a szegedi elemi iskolákban alaposan megérzik. Pedig vannak szegények állástalanul elegenden.^{115/} Ugyonennek a lapnak másik számá-

115/ Délmagyarország 1925. szeptember 17-i száma.
Pedagógus hiány Szegeden.

ból erről értesülünk, hogy a polgári iskoláknál is egyre aggasztóbbá vált a tanárhiány. "Az iskolák redukált óraszámúval és állandó helyettesítéssel dolgoznak, legtöbb iskolában 2-3 tanár hiányzik."^{116/}

116/ Délmagyarország 1925. október 18. A polgári iskoláknál
egyre aggasztóbb a tanárhiány.

Mesterségesen és tudatosan létbizonytalanságban tartott pedagógusok negymértékben ki voltak szolgáltatva a hatóságoknak. A pedagógusok egy jelentős részének az egyetemi, vagy

főiskolai diploma megszerzése után 4-5 évig állás után kellett kilincselni. Németh István főiskolai tanár visszaemlékezésében elmondja, hogy egy szegedi pedagógus 116 kérvényt nyújtott be különböző helyekre állás miatt, 96-ra még választ sem kapott. A szegedi pedagógusok anyagi helyzetére utal az is, hogy az állástalan pedagógusok a Széchenyi-tér vas korlátján ültek, mert nem volt pénzük 4 filléres ülőhely megváltásához. 117/

117/ Turi Géza és Csál Géza feljegyzése 1958-ban a művelődés-politikai irányelvek szegedi anyagához.

Másrészt a hatóságok nagy nyomást gyakoroltak a pedagógusokra hogy a fasiszta rezsim politikai és szellemi szolgálatába állítsák őket.

Az elemi, a polgári és a gimnáziumi tanárok fizetése között igen jelentős különbség volt. Az utóbbiakat viszonylag magasán fizették a rendszerben. A pedagógusok fizetésrendezésére 1927-28-ban került sor. A kezdő fizetésű tanítók kinevezése esetén a 9. osztályba soroltak 1.207,68 Pengőt kaptak. 10 évi szolgálat után 1.468,80P. 25 évi szolgálat után 2.248, Pengőig emelkedett fizetésük. 118/

118/ A Magyar Népektatás c. tanulmánykötet. Bp. 1930. 79. old.

Az állandósított pedagógusok mellett nagy számban voltak havi díjasok és helyettesítő nevelők is. Ezek illetménye lényegesen kevesebb volt a véglegesített állásukénál. A pedagógusok eme csoportja különösen ki volt szolgáltatva az igazgatóknak és a helyi hatóságoknak.

Az értelmiség harmadik csoportjába sorolva az állami apparátus tisztviselőit és a pedagógusokat, az oktatásügyi dolgozókat Balogh Sándor a Pedagógusok ~~az~~ a két világ ábrán közötti

c. tanulmányában rámutat, hogy az oktatásügy dolgozóit, a pedagógusok anyagi helyzete, életkörülményei kedvezőtlenebbek voltak az állami alkalmazottak középső rétegénél, de még mindig jobb, mint a munkások színvonala. Kivételt képeztek a pedagógusok, elsősorban a tanítók, akiknek anyagi feltételei nem sokban különböztek a munkások színvonalától. Kimutatja, hogy az 1927-ben életbeléptetett pedagógus fizetések 50-100 %-kal magasabbak voltak a munkások fizetésénél, mégis csupán a pedagógus család szükség megélhetését biztosították. A kulturális szükségletek kielégítésére már nem futotta.^{119/}

119/ Balogh Sándor - Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között.

A konszolidációs éveket figyelembevéve 1927-ben Szegeden egy jól kereső kendergyári férfi munkás heti keresete 20-30 Pengő között mozgott, az átlagos munkásbérek pedig 12-17 P, körül mozgottak. Ehhez viszonyítva egy kezdő fizetésű pedagógus heti átlag illetménye is elérte a 23 Pengőt.^{120/}

120/ G. Sós Katalin: A munkásság helyzete és sztrájkharcai Szegeden az 1920-as években. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Historica I. 40. old.

A vallás és közoktatásügyi minisztérium és a helyi hatóságok szigorúan figyelemmel kísérték a pedagógusok megatartását. Az elégedetlenkedő pedagógusokat szigorúan figyelmeztették és elbocsátással fenyegették. Klebelsberg Kuno személyesen is megfenyegette őket az 1926. évi költségvetési expozéjában, amikor "a renitenskedő pedagógusok felé fordulva kijelentette: "Ha ezek a hangok megismétlődnek, akkor nemcsak a jóakaró minisztert, de a szigorú minisztert is magukkal szemben fogják találni. S ha a tanítószág azt mondáná hogy a csekély fizetés miatt

nem képes a maga hivatását teljesíteni, akkor azokat a tanítókat, akik ezt hirdetik, el fogom állásuktól bocsátani, mert a mai körülmények között csak olyanokkal tudok dolgozni, akik 100 %-ban teljesítik a maguk kötelességét."121/ Noha a szegedi

121/ Klebelsberg Kuno Válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Bp. 1928. 564-565. old.

di pedagógusok jelentős része nem végezte lelkesedéssel a rábízott feladatot, de már Szegeden is akadtak a fasiszta rendszert hűségesen kiszolgáló pedagógusok, mint pl. Babiczky Ede, Davits Sándor, Zsák József, Eperjesi Kálmán., stb. 122/

122/ Délmagyarország 1927. december 24. Fasiszta elemek botránya a Kass Szálló előtt, valamint Délmagyarország 1939. október 28. Turul Szövetség és a Dugonics András Bajtársi Egyesület rendezvénye a Hági Étteremben.

A pedagógusok egy része a meghunyászkodásra és alkalmazkodásra kényszerült. A sovíniszta- irredente hangulatkeltség a Trianon hamis magyarázata, a pedagógusok közül is félrevezetett egyeseket. Másrészt gondolkodásukat és a Horthy-kormányok politikájának helyes megértését megnehezítette az a kizsákmánypolitika, amelyet Szegeden folytattak kulturális téren. Sokan hinni kezdtek Szeged "történelmi és nemzeti" szerepéről terjesztett hamis demagógiának. Voltak akik elfeledték, hogy Szeged igazi rangját, hírnevét és megbecsülését az ország előtt ezzel gyárapította a korábbi évtizedekben, hogy a haladó kultúra és a demokratikus eszmék, valamint mozgalmi törekvések gazdag tárával járult hozzá a nemzeti és társadalmi haladásunk igaz ügyéhez. A 20-es évek második felében egyre több pedagógust találunk a Turul Szövetségben, a Szitttyák Társaságában és egyéb fajvédő és sovíniszta szervezetekben.

d/ A szegedi egyetem fejlesztése

A Szegedre telepített egyetem szerepéről a Horthy rendszer volt vezető politikussai nem tagadták, hogy annak az irredentista revizionizmust kell szolgálni. A szegedi egyetem sorsa a 20-as években különösen annak közepén, nem mondható stabilnak. Hol a megszüntetésének, hol a fejlesztésének gondolatával foglalkoztak. Teleki Pál egykori miniszterelnök 1925-ben egy szegedi látogatása alkalmával mondott beszédében a hallgatóságnak tudtul adta, hogy "A Bethlen-kormány legszívesebben megszüntette volna a szegedi egyetemet. Riesz Frigyes, az egyetem 1925-26 tanévének rektora szintén szkeptikus hangon célzott az egyetemi építkezések elkezdése körüli húsvonárra. A szegedi egyetem oktatási és tudományos tevékenysége kedvező feltételei az 1925-26 évektől kezdve teremtődtek meg. 1925 júniusában hozta meg döntését a város közgyűlése, hogy 50 éven át 24 vagon buza egyenértékével járul hozzá az egyetemi építkezésekhez.^{123/}

123/ Délmagyarország 1925. június 10.

Ennek kapcsán jegyzem meg, hogy a fentiek alapján tévesnek tűnik Dr. Martonyi Jánosnak a Szegedi Egyetem c. újság 1967 dec. 8-1 számában; A Szegedi Tudományegyetem története c. cikksorozatában az a megállapítás, hogy az egyetemi építkezések 1924-ben indultak meg. Ezt a tévedést még inkább bizonyítja a Délmagyarország 1925. május 26-1 számában megjelent közlemény, mely szerint "A következő hónapokban el kell dőlnie az egyetemi építkezések ügyének..., mert csak ezek után végrehajtása után lehet igazán elmondani, hogy a szárazított Kolozsvári Egyetem igazán otthonot talált Szegeden." Így tehát 1924-ben az egyetemi építkezések nem indulhattak meg.

Gyakran nem éppen rosszul értesült politikusok és egyete-

mi vezetők nyilatkoztak az 1924-25-ös években arról, hogy a szegedi egyetem megszüntetésének a gondolata vetődött fel. A nagyarányú szegedi hozzájárulás és Klebelsberg Kunó személyes támogatása nélkül az egyetem megmaradását és az építkezési tervek elkészítését biztosították. A város által vállalt óriási teherterhelésről maga a kultuszminiszter is elismerte az 1926. évi költségvetési vitában, hogy az a város erejét meghaladó összegű vállalkozás volt. A város adófizető polgárai azonban elégedetlenkedtek emiatt, hogy az állam aránytalanul kevesebb összeggel járult hozzá az egyetemi építkezés tehervállalásához, mint azt korábban ígérte és amellyel más egyetemenek fejlesztéséhez hozzájárult.

A város a Népszövetségi kölcsön mellett 725.000 Dollár kölcsönt vett fel egyetemi beruházási célokra a Speyer Comp. new-yorki céltól, továbbá az Angol Magyar Banktól 300.000 Dolláros függő kölcsönt, a Magyar Nemzeti Bank útján a második 770 ezer dolláros kölcsönt ugyancsak a Speyer Comp. new-yorki bankháztól. 124/

124/ Szeged Sz. Kir. város Házipénztárának 1927 évről szóló zárszámadása. 1928. Szeged. 84-86. old.

A szegedi polgárság ezt is felrótta a kormánynak, hogy a Népszövetségi kölcsönből az egyetemekre fordított összegeket aránytalanul osztotta el. Az egyes egyetemen a következő összegekben részesedtek:

Bpesti Pázmány Péter Egyetem	75,055.552.000	Korona.
Pécsi Egyetem	26,926.804.000	"
Szegedi Egyetem	22,937.980.000	"

Végül a szegedi polgárnak tudomásul kellett fenni azt is, hogy 50 éven át fogja adóterhekkel szolgálni az egyetemi épít-

kezést.^{125/}

125/ Délmagyarország 1926. január 30. Az 1926. évi Állami be-
ruházásokban mi van felvéve a szegedi egyetemre?

Herrich Béla mérnök tervei alapján gyors útemben kibon-
takozó építkezés, amely 12 objektumot vett figyelembe 1926-ban
kezdődött, az alapkövetétel Horthy Miklós jelenlétében történt.
Az objektumok építése zömében 1930-ra befejeződött, illetve a
gazdasági válság következtében leállt. 1929 november 29-én ad-
ták át a Fizikai és a kémiai Intézetet. 1930-ban október 23-án
került ünnepélyes átadásra a Fogadalmi templom. Nem épült fel
a rektori adminisztrációs épület, a Jogtudományi Kar és az
Ideg- elme klinika épülete.^{126/}

126/ Beszámoló a Szegedi Tudományegyetem 1927-28, 1928-29 tan-
éveiről. Szeged, 1929. 121 old.

Az 1928/29-es tanévet lezáró rektori beszámoló már jelezte,
hogy az előirányzat közel 11 millió pengő a közbejött drágsá-
g miatt már nem lesz elegendő az építkezés befejezéséhez.

Az egyetemi ifjúság anyagi körülményei is egyre súlyos-
bodtak. Az egyetemre történő felvételek feltételei ezt bizto-
sították továbbra is, hogy a hallgatóság összetételében kidom-
borodjék a középrétegek és az uralkodó osztályok kiváltságos
helyzete. Nem véletlenül hangoztatta Klebelsberg, hogy az ő
tudománypolitikájának alapja az gondolat, hogy a kultúrát 3-4
ezer ember képviselje. Ezer osztálypolitikával válogatták ki
azokat, akik a nemzet vezetői lesznek. Noha a Horthy-korszak-
beli szociális összetételről készített statisztikák félreve-
zetők, különböző társadalmi rétegeket soroltak egy csoport-
ba - amint ezt Földes Ferenc 1941-ben megjelent tanulmányában
A munkásság és a parasztság kulturális helyzete Magyarországon
c. tanulmányában rámutatott - nagyjából megközelítő pontos-

sággal utalunk a szegedi egyetem hallgatóságának szociális összetételére: /1926/27-es tanévben/

A hallgatóság összlétszáma: 1190.

Nagybirtokos, kulák	14 fő,	1,3 %	
Középparasztnak	28	2,3	
Kisbirtokos	167	14,	
Tisztviselő, pap, tanár	682	57,3	
Ipari, kereskedelmi, bank tőkes	232	19,4	
Csendőr, rendőr, katonat.	17	1,4	
Meg nem nevezett	20	1,6	
Mezőgazdasági család és egyéb munkás	30	2,5	127/

127/ Beszámoló a szegedi FJ. Tudományegyetem 1927/28, valamint az 1928/29-es tan évekről. Szeged 1929. 121. old.
Továbbá az 1930/31-es tanévről. 89. old.

A hallgatóság létszáma 1930/31-es tanévben 2041 /rendes hallgatókat figyelembe véve/. A foglalkozás szerinti összetétele %-os arányban lényegesen nem változott. Más források rámutatnak arra, hogy az egyetemi felvételek statisztikájában a hallgatóság között legnagyobb hányad a köztisztviselők, katonatisztek, továbbá nyugdíjas tisztviselők gyermekeire esik. Nagy számban szerepelnek még önálló iparosok, papok, tanárok, tenistók, továbbá a kereskedelem, a bank, pénztársak, a közlekedés körébe tartozó tisztviselők és kisbirtokosok gyermekei. 128/

128/ Délmagyarország 1929. május 22-i szám. Az egyetemi felvételek statisztikája.

A hivatalnoki kar, a köztisztviselők, papok, pedagógusok, katonatisztek és egyéb középrétegek képviselőinek egyetemi tanulását nagy mértékben elősegítette a tandíjkezdvezmény, amely részükre 50 % kedvezményt nyújtott, s a hallgatóság több mint felére terjedt ki. Az egyetem osztályjellegét mutatja továbbá

az is, hogy a Horthy Miklós nevét viselő kollégium 341 tanulója között egyetlen munkás, vagy szegény paraszt származású tanulót sem mutat ki az egyetemi statisztika.^{129/}

129/ Beszámoló a Szegedi FJ. Tudományegyetem 1931-32. évi működéséről.

A másik jellemzője a szegedi egyetemnek, hogy keresztény vallású jellegét tovább igyekeztek növelni. Ennek megfelelően a numerus clausus törvénytis erőteljesebben betartották. Erről tanuszkodik az alábbi táblázat is /csak a nagyobb egyházakat emeltem ki./:

A szegedi egyetem hallgatóságának vallási összetétele 1928/29-ben:

Évek	r.kat. %	g.kat. %	evang. %	izr. %	reform. %	unit. %	
1923-24.	55,	11,2	3,6	17,8	22,	1,2	
1925-26	55,	1,5	3,-	14,	22,	1,1	
1926-27	59,-	0,9	4,2	11,	21,	0,9	
1927-28	56,-	1,1	3,1	10,4	19,	1,6	
1928-29	59,-	1,4	2,6	12,	18,	1,2	130/

130/ Beszámoló FJ. Tudományegyetem 1927-28 évi működéséről
221. old.

Itt megjegyezzük, hogy a Debreceni egyetem hallgatósága többségében továbbra is református, s az izraeliták száma ott is csökken. De ugyanakkor apadt a római katolikus hallgatók száma is. A pécsi egyetemen a szegediekhez viszonyítva több a zsidó vallású hallgató. A 20-as évek végén létszámban némileg növekedett a zsidó hallgatók száma is, %-os arányuk azonban az összhallgatósághoz viszonyítva a korábbi évekhez képest nem változott.

A szegedi egyetem tulzott ketolicizálása ellen 1929 áprilisában tiltakozott a református konvent budapesti közgyűlése. Sőt mi több, a szegedi egyetemen olyan rendelkezést is hoztak 1925-ben, amelynek értelmében az orvosi karon tanuló zsidó hallgatók, akik a numerus clausus alapján felvételt nyertek a bonctani gyakorlatokon nem vehettek részt, s e tárgyból nem szigorlatozhattak, s diplomát sem szerezhettek.^{131/}

131/ Szeged c. napilap 1925 október 21. Újabb vallási korlátozások a szegedi egyetemen.

A fenti döntéshez állítólag az szolgáltatott alapot, hogy az izraelita egyházközség ellenszegült annak az orvoskari követelésnek, mely szerint az elhunyt zsidó vallású egyének tetemét ki kell szolgáltatni az orvosi karnak, kísérleti célokra.^{132/}

132/ U.o.

Az antiszemita jelenségek, a faji incidensek szinte mindennapos jelenségek voltak a szegedi egyetemen. Ezeket a bajtársi szövetségek irányították és szervezték, de hozzájárult ezekhez az egyetemen folyó antidemokratikus nevelés is. 1927 októberében az "egyetemi bajtársi szövetségek" tagjai megszállták az egyetemet és őrseget állítva kizavarták a zsidó hallgatókat. Novemberben a faji szenvedélyek tettlegességgé fajultak a zsidó hallgatókkal szemben. Az Alma Mater elől egy század rendőrséget vezényeltek ki. A fejvédők szegedi képviselői Budapestről hozták magukkal a hadparancsot: "Szegeden ki kell verni a zsidókat az egyetem falai közül."^{133/}

133/ Délmagyarország 1927. november 27.

Az egyetemi tanárok beszédeiből, melyet a tanévnyitó ünnepségek és egyéb alkalmakkor mondtak el, nem hiányzott a fel-

hívás az egyetemi ifjúsághoz, amely a faji felsőbbrendűség "a fajtisztaság" megőrzésére szólítottak fel az un. barbár keleti népekkel, a zsidókkal és az internacionalizmussal szemben. A teljes általánosítás nélkül, de ezt gondolom, a tanulmányozott tudományegyetemi övkönyvek és beszámolók alapján a szegedi egyetem tanári kara a rendszer ideológiai és politikai követelményeinek a közoktatás és nevelés terén messzeemenően igyekezett eleget tenni. Tóth Károly professzor, akát a szegedi egyetem tanári karából felsőházi taggá választottak, az esemény alkalmából politikai beszédet tartott. Ebben állást foglalt "a keleti és déli szomszédok ellen", s a nyugati orientáció mellett elvetette ugyan a "germanizáló" politikát, de kíváncsúnak tartotta "erősíteni a nemzet önbizalmát... a revízió szükségességének gondolatát, valamint a magyar faj belső tisztaságának megőrzését."^{134/} A professzor a belső

^{134/} Beszámoló a szegedi Fj. Tudományegyetem 1927-29 tan éveiről 113. old.

"faji tisztaság" alatt a zsidóutalás folytatását, s ki felé a szomszédos népek elleni sovinszta és irredenta ideológia és politika alkalmazását értette. A germanizáció veszélyét megpendítve ugyanekkor nem vonja le a reális és szükséges következtetést a kormány bel- és külpolitikájáról. Lényegében az uralkodó osztályok politikájának keretében maradt. Ugyancsak ő, a szegedi egyetem és Szeged szerepéről szólva kijelentette: "A bele nem nyugvás várává kell omelni", "A fel-támadást, a revans gondolata fókuszává kell tenni," ^{135/}

^{135/} U.o.

Veress Elemér 1932 május 24-én az egyetem Aulájában Klebelsberg tiszteletére mondott beszédében szintén erre hív fel, hogy munkálkodjon az egyetem azon "hogyan elérjük majd a

régi szent határokat, mindenek ellenére is", s hogy "harsányan visszhangozzók igénk: nem, nem soha!" 136/ Ugyanebben a beszá-

136/ Beszámoló az IJ. Tudományegyetem 1931/32. évi működéséről
35,36. old.

molóben olvashatjuk a rektor beszédében, arra inti a diákságot, főképp a "középosztály fiételságát", hogy "a kommunista gyanús vörös ördögöktől tartózkodjék, ez nemzeti kötelesség." Ezek a megnyilatkozások káros politikai és ideológiai hatással voltak az egyetemi ifjúságra.

Az egyetemen és annak falain kívül rendezett faji zavargások nemcsak az izraelita valláshoz tartozók ellen irányultak, hanem támadás érte mindeneket, akik elleno voltak az antidemokratikus rendszernek, akik nem értettek egyet az irredontizmussal, szovinizmussal, s az un. szjvédő politikával. Így került az un. bajtársi szövetségek üldözötteinek körébe József Attila is, aki demokratikus nézete mellett ezzel is felbőszítette a fajvédőket, hogy nem volt hajlandó turul sapkát a fején viselni. Megvédolták, hogy kommunista, s hogy hazafiatalen és ezért az egyetemről való kizárását követelték. A költő bátran válaszolt üldözöinek vádjaira, s ekkor írja meg a Tiszta szívvel c. verset, amely 1925 március 25-én jelent meg a Szeged c. napilapban. Majd a Nem én kiáltok c. versére a fasiszta és fajvédő diáksereg, valamint a szegedi szélsőjobboldali csoportok lapja a Szegedi Ujnemzedék követelte a költő bíróság elé állítását. Ezek után történt meg az az ocet, hogy Horger Antal professzor magához hivatta a költőt és közölte vele: "Ön középiskolai tanár ilyen felfogással nem lehet, itt ilyenre nem lehet oktatni a magyar ifjúságot." S ezzel közölte József Attilával, hogy nem kap tanári oklevelet. József Attila a fasiszta szervezettekkel szemben a szegedi munkásokkal keresett kapcsolatot.

Előadásokat tartott a munkásoknak különböző témákról.^{137/}

137/ Lásd bővebben: Csongrád megyei Füzetek 11. szám.
József Attila és Csongrád megye. Szeged, 1955. 46. old.

Hasonló példája volt a demokratikus hallgatók üldözésének az egyetemen Csönka István 22 éves orvostanhallgató története is. Akinek az ügyét a Szegedi Törvényszék 1931. december 31-én tárgyalta. A vád ellene az volt, hogy a szegedi egyetemen a tiszti orvostanhallgatók jelenlétében annak a véleményének adott kifejezést, hogy a Horthy hadsereg, s a katonák improduktív munkát végeznek, a katonaság improduktív testület. A pénzt hasznosabb célokra kellene fordítani nem pedig fegyverekre. Az egyik tiszt erre rákiáltott, hogy ez kommunista agitátor, mire a vád alá helyezett kijelentette, hogy ha ez szocializmus, akkor ő szocialista.^{138/}

138/ Délmagyarország 1932. január 1.

Annak megállapítása mellett, hogy a szegedi egyetem oktatói és nevelői tevékenységét, az ifjúság eszméi, politikai gondolkodásmódját a hivatalos politika, s az antidemokratikus ideológia döntően befolyásolta, voltak Szegeden, különösen a 20-as évek végén és a 30-as évek elején demokratikusan gondolkodó tanárok és diákok is. A haladó szellemű diákok csoportját képezte a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amely Budai György professzor elnöksége alatt tevékenykedett 1930-tól. Tagjai voltak: Rednóti Miklós, Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, Hont Ferenc és mások.^{139/}

139/ Dr. Martonyi János a Szegedi egyetem története.
Szegedi Egyetem c. újság 1967. december 8.

1930-ban a zsidóellenes zavargások minden korábbit felülmúltak..Az ún. fajvédők tüntetéseit kiterjedtek a város utcáira,

és megsestromolták a Délmagyarország c. napilap szerkesztőségét. ^{140/}

140/ Délmagyarország 1930. november 12.

Az egyetem Állam- és Jogtudományi Karán és a Bölcsész Karon több izraelita hallgatót súlyosan bántalmaztak. Ekkor Isssekutz Béla és Szentgyörgyi Albert professzorok a faji zavargásokat elítélték. ^{141/} Az egyetemen az ún. nemzeti keresztény eszme

141/ U.o.

szellemének és az antiszemitizmusnak a fokozását lehetővé tette Klebelsberg is, aki kijelentette, hogy a szegedi egyetemen kész azok mellett a tanszékek mellett, amelyeket nem katolikus férfiak töltenek be parallel tanszékeket létesíteni, s azokra katolikus tanárokat kinevezni. A Délmagyarország 1929 ápr. 10-1 száma idézve Klebelsberg, a Pesti Naplóban megjelent cikkéből mely szerint "A debreceni egyetem jellegzetes református mintánál fogva ellenszolgáltatásul egy másik egyetemnek katolikus jellegűvé kell változnia." A lap megjegyzi, hogy ez a szegedi egyetem lesz. ^{142/}

142/ Délmagyarország 1929. ápr. 10. A végén kiderül, hogy a magyar egyetemek felekezeti főiskolák lesznek.

Klebelsberg szerint ezek a katolikus intézetek képeznék a női szerzetesrendek által fenntartott polgári iskolák tanárait. A hallgatóság összetétele 1922 és 1931 között a következő képpen alakult:

Év:	Hallg. össz.	Jog	Bölcs	Orvos	TTK	Gyógyez.
1922-23	1188	502	40	509	92	43
1924-25	1090	504	50	396	50	90
1925-26	1081	502	57	376	68	78
1926-27	1190	991	90	348	68	78
1927-28	1373	676	107	383	77	108
1929-30	1546	778	185	318	160	185
1930-31	2041	1088	404	400	117	46

143/ Beszámoló a FJ.Tud.Egy.1930-31. évről. 68.old.
Magy.Stat. Évk. az 1929. évről. 1930. 261. old.

Ezekből a statisztikából két dologra lehet utalni: egyrészt ezt láthatjuk, hogy a hallgatóság származás-szerinti összetételének változatlansága mellett korlátlanul szabad az út az egyetem felé az uralkodó osztály és a középrétegek javára. Másodszor feltűnően emelkedik a jogtudományi kar hallgatóinak száma és ezzel éppen ellentétben csökkenő tendenciát mutat az orvostan és gyógyszerész hallgatók száma. Csakoly a természettudományi kar hallgatóinak száma is. Ez az eltolódás az egyetemi szakok között egyáltalán nem volt összhangban a társadalmi haladás érdekeivel, viszont ennál inkább a középrétegek érdekeivel. Noha az ország egészségügyi viszonyai rendkívül elmaradottak voltak, 1932-ben minden 100 élveszületett gyermek közül 18.4 csecsemőkorban halt meg, a fertőző betegségek mellett a csecsemőhalandóság országos viszonylatban magas volt Szegeden, ennek ellenére az orvostanhallgatók száma a szegedi egyetemen egyre csökkent. 144/

144/ Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a II. világháborúig. 1942. 14. old.

A gazdasági válság évei alatt a szegedi egyetem helyzete egyre súlyosabbá vált. Már 1929-től minden oktatási év végén elhangzott beszámolókból súlyos állapot rajzolódik ki.

Az 1930-31-es tanév beszámolójában a rektor az egyetem bezárásának gondolata és terve ellen tiltakozott. Szól az ingyenskonyha szegény diákjairól, a hiányos öltözetű hallgatókról, az intézetek létszámának csökkentéséről. Az 1931-32-es tanévben végzett működésről Dr. Veress Elemér rektor a súlyos gondokat emlegetve "fenyegető felhők tornyosulnak minden oldalról" mondja beszámolójában. A tragikusnak látszó helyzetet

szinte kilátástalannak tekintti.^{145/}

145/ JATE Könyvtár: Beszámoló a Ferenc József Tudományegyetem 1931/32-es tanévi működéséről. Szeged, 1932. 67. old.

A gazdasági válság súlyos következményével indokolva 1932-ben 11 tanszékot szüntették meg a VKM a szegedi egyetemen. Sok tanári, oktatói állást szüntettek meg, köztük 9 egyetemi tanárnak kellett távoznia.

A szegedi egyetem, az iskolák, a templom, a klinikák mellett a tanárképző Főiskola 1926 őszén történt megnyitása az eredménye a szegedi kulturális politikai programnak. /A Stat. Évkönyv említést tesz arról, hogy az 1927-ben Szegeden megnyílt a Tanárképző Főiskola. ^{146/}

146/ Statisztikai Évkönyv. 1930. 266. old.

1931-ig a tervezett 12 egyetemi - klinikai objektumból 9 készült el, a Természettudományi Kar árkádos és patheonnal diszitett épülettömbjével. Építészetiileg patinás Dom tér épülettömbje az orvos kari klinikákkal a szegedi egyetemet közép Európa egyik legimpozánsabb, a viszonyokhoz képest modern kulturális objektummá emelte. Szeged kulturális fejlődésének fontos eleme volt a felépült 14 iskola, ¹⁰⁴ tanteremmel és 30 tanító-lakással.

A meg nem valósult építkezések és az újonnan keletkezett súlyos nehézségek mellett sem tagadjuk, hogy a város kulturális gazdagodásához ezek az objektumok hozzájárultak, amelyek azonban csak egy későbbi demokratikus korban válhattak igazán a dolgozó nép közkincsává.

e/ A kulturális helyzet és a munkásművelődés 1924-
1929- 1932 időszakában

Az iskolán kívüli népművelés, ismeretterjesztés, a művészetek és irodalom, az operakultúra, a klasszikus zenei élet, a könyvtár fejlesztés és a színművészet változatlanul elhanyagolt területei voltak a város művelődésműködés politikájának. Az 1925. évi költségvetési tervben megjelölt 4,852.655 koronából mindössze 27.463 korona volt tervbe véve a fenti célok fejlesztésére és fenntartására. 1927-ben a népművelésre mindössze 1.500 Pengőt fogadott el a tanács közgyűlése. 1929-ben az összes népművelési és kulturális célokra 9.300 Pengőt fogadott el a közgyűlés. 1930-ban pedig mindössze 1.000 Pengőt.^{147/} A munkás-

^{147/} Szeged c. lap 1924. okt. 3. Egyéb közművelődési célokra 30 korona. Délmagyarország 1927. jan. 4. A Városi Tanács közgyűlése a jövő évi költségvetésről tárgyal.

ság és Szeged dolgozó parasztságaának, a tanyavilág népének művelődése, kulturális felemelkedéséhez ez a "támogatás" semmit sem jelentett.

A népművelés elhanyagoltságát jól tükrözi az a körülmény is, hogy 1928-ban a kir. tanfelügyelő felterjesztésében kérte a kultuszminisztert, hogy "kegyeskedjék leiratot intézni a város vezetőihez annak érdekében, hogy a 100 ezer kat. holdon elterülő város lakosságának megtartandó népművelési rendezvényeihez nagyobb hozzájárulást biztosítsák."^{148/}

^{148/} Közigazgatási Bizottság iratai. 1928. évi iratok. 2222 sz. irat.

A kir. tanfelügyelő feltehetően tévesen volt tájékozódva a kultuszminiszter felfogásáról, a kultúra egyes ágazatainak fejlesztése tárgyában. Mert hiszen Klebelsberg-től legalább

olyan messze áll a dolgozó nép kulturális színvonalának magasabb szintre emelése, és fejlesztése, mint mondjuk a szegedi vezetőkél. Jellemző bizonyítéka ennek az a tény, hogy maga Klebelsberg Kuno, a kultúra minisztere, 1926-ban a művészetekre és az irodalomra 122.000, ill. 276.000 Pengőt engedélyezett tárcája költségvetéséből, míg ugyanakkor vallási célokra 4.600.000 Pengőt juttatott. 149/

149/ Balogh Sándor: Klebelsberg Kuno és a magyar neonacionalizmus. Valóság 1959.3.sz. 28. old.

~~Szinte~~ Szeged kulturális, népművelési ágain belül mindenütt feltűnő volt a város kulturális fejlődésének egyoldalúsága. A színház nyomasztó anyagi gondjai nem multak el. A Dél-magyarország 1925 május 24-i számában "a színészek hihetetlen nyomorban vergődnek" olvashatjuk, mert nem tudott a színház illetményt fizetni a színészeknek. Az igazgató a szegedi színház szanálását kérte. A színészek nagy részének erre felmondtak. A szerződés nélkül maradt színművészek Hórn Ferenchez és Juhász Gyulához fordultak, hogy vezetésük és irányításuk mellett a két neves szegedi író műveiből adnak műsort. A színház operettek és zenés vígjátékok dömpingjével sem tudta "életképesé" tenni önmagát. Az előadások szinte "üres nézőtér előtt játszódtak". Állami támogatást a színház nem kapott. A város támogatása pedig abban fejeződött ki, hogy lemondott a színház javára a "vigalmi adóról.". 150/

150/ Délmagyarország 1925 július 18.

De az országos gazdasági-pénzügyi szanálás után sem javult a színház helyzete. A Délmagyarország¹⁹²⁷ január 10-i száma beszámol arról, hogy a "szintársulat 30%-át "B" listázták, a

megmaradottak fizetését csökkentették. 1927 februárjában a város "házi kezelésbe" vette a színházat. Ezel újabb 25 színházi "rúpitettek" ki. Ettől kezdve a tanács anyagilag évi 40-50.000 pengővel dotálta a színházat 1931-ig.

1925-ben a Délmagyarország szerkesztősége kezdeményezést tett Szeged kulturális életének felpozíciójára. Az összes illetékesek és kulturális intézmények, egyesületek összefogását javasolta, "hogy feliendüljön a kulturális élet, felébresztse az emberek érdeklődését, megszüntetni a közönyt". A javaslat nem talált kellő támogatásra, s mindenek előtt a város polgármestere zárkózott el a pénzügyi támogatás elöl.

A Szegedi Filharmónikusok társaságát "kikezdte" az antiszemitizmus. Az izraelita vallású zeneművészek zenéjét nem szívesen hallgatták a "fejvédők", a egyeseket távozásra kényszerítettek 1925-ben. S a komoly zenei igényt tápláló Filharmóniai Társulat gondjai mindinkább növekedtek. Folytatódott az antiszemitizmus és az antidemokratikus gondolkodású zeneművészek üldözése. A gazdasági válság idején, 1931 októberében "anyagi és politikai okokból" beszüntette működését.^{151/}

151/ Délmagyarország 1931 okt. 3.

A múzeum és a könyvtár kiemelkedően gazdag kulturális értéket jelentett nemcsak Szegeden, hanem az ország összes vidéki múzeumai és könyvtárai közül is kiemelkedett. 1925-1927 között a Városi Könyvtár évi könyvgyerapódása 3000 fölélt volt, 1925-ben a könyvtár látogatók száma 28.000 fölélt volt és 33.410 könyvkölcsönzés történt.^{152/}

152/ Statisztikai Közlemények. Kiadja a M.Kir.Statisztikai Hivatal. 1927. 268. old.

Kulturális vonatkozásban említésre méltó még a mozik

látogatottsága is. 1928/29 években Szegeden 4 mozi vetített filmeket. Budapest után Szegeden néztek legtöbbször filmet a nagyvárosok közül. Egy év alatt összesen 822.000-en.

Pécsett, ahol 5 mozi volt	597.000
Debrecenben 7	667.000
Miskolcon 3	329.000 nézője volt a filmeknek.

153/

153/ Statisztikai Közlemények 1930. 276. old.

Az irodalmi életben Móra Ferenc, Juhász Gyula, József Attila, 1930-tól Radnóti és mások képviselték a haladó irodalmat és ápolták annak hagyományait. Móra Ferenc és Juhász Gyula részvételével rendezett irodalmi estek a Tisza Szállóban mindig élénk érdeklődés mellett zajlottak le, "akik - mint a Délmagyarország 1926 I.8-i száma írja - újként léptek bele az elfásult, eltorzult szegedi irodalmi életbe."

Dinnyés Ferenc műveiből 1927 évben rendezett tárlat megnyitása alkalmával mutatott rá az író, hogy a művészeknek "százszorozott energiával kell küzdeniük, hogy nyomasztó gondjaik mellett megőrizsék lelki függetlenségüket". A korabeli sajtó különösen a haladó Délmagyarország többször szót emelt a szegedi festőművészek mellett, akik semmi anyagi, de még erkölcsi támogatást sem kaptak a várostól.

A túlságosan egyoldalú és antidemokratikus kulturpolitika a szegedi értelmiség haladó részéből bátor ellenállást váltott ki. Az antifasiszta, demokratikus és kommunista érzelmi értelmiség kapcsolatban állt a munkásszervezetekkel és részt vett a munkások kulturális nevelésében és a műveltség fejlesztésében. Köztük leggyakrabban Juhász Gyula, József Attila.

A 20-as évek II. felében és a 30-as évek kezdetén tevékenykedett Szegeden értelmiségiekből álló illegális csoport, melynek vezetője Szepesi Imre volt, tagjai pedig Helmi István, Strausz Sándor, Gladics József, Mesánszky József, Szamek György, Szamek Vera, Szamek Sára és mások voltak.^{154/}

154/ Id. Komócsin Mihály és Mesánszky József elvtársak visszaemlékezéseiből feljegyeztem: a rendőrszpicliknek sikerült később beépülni a csoportba és a rendőrség ezt az illegális kommunista értelmiségi csoportot felszámolta. Ügyüket a szegedi bíróság 1932-ben tárgyalta.

E csoport elsősorban a szegedi munkás kulturegyesületek körében tevékenykedett s a jobboldali szociáldemokrata kulturpolitikával szemben osztályharcos szellemben nevelte a munkásokat. Saját képzésükkel is foglalkozva a Marxista-leninista ismereteiket és tudásukat igyekeztek hasznosítani a dolgozók körében. Résztvettek a munkás kultorcsoportok programjának kialakításában és többször önmaguk is szerepeltek a műsoraikban. Pl. József Attila, Ady Endre és mások műveivel. Szepesi Imre, aki a Munkásotthon Házi Ujság-át is szerkesztette, gazdag illusztrációkat közölt a Horthy-rezsim munkásellenes politikájáról, valamint tudósításokat, híreket közölt a Szovjetunióban folyó szocialista építő munkáról.

A munkásság kulturális mozgalmát egyáltalán nem tekintették öncélú mozgalomnak, mint ahogy a jobboldali szociáldemokraták. E csoport kapcsolatot tartott fenn más baloldali értelmiségi egyénnel is. Elsősorban Szepesi Imre neje, Dr. Szamek Sára közreműködésével, aki nem volt tagja a pártnak, de a szegedi munkások beválasztották a törvényhatósági testületbe. Ezen az áttételen keresztül álltak kapcsolatban Dr. Berkes Pál orvossal is, aki szintén a munkások bizalmából került be a

szegedi törvényhatósági testületbe. 155/

155/ Mesároszky József Et. visszaemlékezései. Feljegyezte S.J.

A helyi hatóságok minden gáncsoskodása ellenére egyre bővült a munkás kultúrszervezet tevékenysége és nőtt szerepük a dolgozók művelődésének fejlesztésében. Igen népszerű volt a munkás szavalókórus, amelynek tevékenységében nagy szerepe volt Hont Ferencnek, ő tenitotta be a szindarabokat és a versszövegeket.

A Szegedi Általános Munkás Dalegylet szorgalmasan és a lehetőségeihez viszonyítva rendszeresen és nagy sikerrel szórakoztatta kulturálisan, a forradalmi hagyományokhoz hiven a munkásközönséget. A munkásművelődésnek ezt a szolid szervezett is és hatósági ellenőrzés zaklatta. A Szeged községi iskolaszék 1926 február 20-1 ülésén az elnök felolvasta a Tanfelügyelőség átíratát, amely erre szölitotta fel az iskolaszéket, hogy az Általános Munkás Dalegylet énekpróbáit "alkalmas és óvatos módon ellenőrizze." 156/

156/SZÁL. Iskolaszéki Jegyzőkönyv 1926/227.

A szegedi munkásság körében igen nagy népszerűségnek örvendett a szabáló kórus és a munkássziapad. A Szegedi Szakszervezeti Bizottság a munkásság kulturális nevelését folytatva festőművészeket, egyetemi tanárokat, színművészeket, írókat hívott meg különböző tárgyú előadások megtartására.

Az Eszperantó Egyesület, amely az országos mozgalomban a VII-es számot viselte. 157/

157/ Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a kultur- és sportmozgalomban. 1925-1945. Bp. Akadémiai Kiadó 1963. 31. old.

1927-ben Eszperantó Kiállítás rendezése mellett gyermek üdültetést és munkás kirándulásokat szervezett, ahol a munkásság közös érdekeiről gyakran esett szó. 1924-ben megalakuló ünnepséget rendezett Zemenhof Lajos 65. születésnapja alkalmából. A Szegedi Eszperantó Egyesület baloldali jellegű volt. Ez magára vonta a helyi hatóságok, a rendőrség figyelmét, amely több alkalommal rejtőautószerű rajziát rendezett a Hétvezér utcai Munkásokotthonban. 1932 szeptemberében a főispán szigorúan bizalmas átiratában szelítette fel a polgármestert, hogy "kötelességszerű meglepő vizsgálatot végeztesse a rendőrség bevonásával a Munkásokotthonban." 158/

158/ SZÁL. Polgármesteri bizalmas 1932. 21. szám.

szerű vizsgálat alkalmával az Eszperantó Egyesület tagjait őrizetbe vették, s összes felszerelésüket a rendőrség elkobozta. 159/

159/ SZÁL. Polgármesteri bizalmas. 1934. 2263.

A szegedi munkásság másik jelentős kulturszerve a Szegedi Munkás Testőrző Egyesület volt, amelytől a helyi hatóságok szintén megvonták az anyagi támogatást, azaz az indokkal, mely szerint "Hazafias és politikai szempontból az egyesület tagjai megbízhatatlanok." 160/

160/ SZÁL. Főispáni iratok. 1933. 199. sz. irat.

Ezek a munkás kulturszervek a munkásság művelődését, s kulturális fejlődését szolgálták, s a munkások önfejlődő szolidaritásából merítették erőt, teremtettk elő az igen szűkös anyagi helyzetükben is a szervek működéséhez szükséges anyagi fedezetet.

Az SzDP szegedi szervezete Lajer Dezső titkár-vezette jobboldali beállítottságú vezetősége egyre nyugtalanabbul fi-

gyelte a kulturális tevékenység osztályharcos szellemű fejlődését. Az is megtörtént, hogy a párttitkár kikérgette a munkások otthonból a szavalókórust amikor meghallotta, hogy forradalmi verseket tanulnak. /Masánszky J. et. visszaemlékezései./ A baloldali szociáldemokraták és a kommunisták tekintélyének és befolyásának állandó növekedése a kulturális egyesületekben nyugtalanítani kezdte a Pódl és a Kéthly-féle szoc. dem. vezetőket is. Elhatározták, hogy útját állják a forradalmi erjedésnek. A munkáskultúrszervek és egyesületek egyre teretbélvesedő tevékenysége önmagában véve is, erre készítette a párt vezetését, hogy intenzívebben foglalkozzék a kulturmunka kérdéseivel.

Ugyenakkor a Kommunista Pártja 1928-ban megtartott plénuma is ráirányította a párt figyelmét a kultúregyesületekre, mint a harc egyik igen fontos legális eszközére és célul tűzte ki azok meghódításának szükségességét a Kommunista Párt által. A szegedi munkás kulturmozgalom tapasztalatai alátámasztották

Tamás Aladár a 100 % c. folyóiratban 161/ 1929-ben kifejtett

161/ 100 %. Akadémiai Kiadó. 297. old. 1964. - A KMP illegális folyóirata. 1927-1930, Szerző: Tamás Aladár.

nézetét, hogy ti. a kérdés az, hogy vajon lehet-e, szabad-e, hogy "öncél" legyen a munkás kulturmozgalom, - messzemenően tisztázódott ebben az irányban, hogy a kulturmozgalom nem is cél, hanem eszköze kell, hogy legyen az osztályharcnak. A munkás kulturmozgalomnak, mint proletár osztálymozgalomnak tudatosulása semmi egyéb nem jelentett, mint a munkásozttály egy bizonyos rétegének sajátos szerveződését az ellen az ideológia és kulturpolitika ellen, amely mindinkább nacionalista és imperialista uszítás szolgálatában áll." 162/

162/ A Kommunista Párt a folyóiratát Szegeden is olvasták. Egyik

terjesztő Füssi Pál írta a szoroskötésnek; én az Önök lapját szívesen olvasom, mivel.... rendkívül érdekes.

A Szepesi Imre csoport és más beloldali munkások, akik a munkás kulturegyesületekben tevékenykedtek, a "100 %-ban kifejtett osztályharcos szellemben végezték a munkásság kulturális nevelését.

A SzDP a maga részéről időszerűnek látta, hogy szorosabb ellenőrzés alá vonja a kulturális egyesületek tevékenységét. Az opportunisták vezetőit azt gondolták, hogy képesek lesznek rákényszeríteni a mozgalmra megalkuvó nézeteiket. Így született meg 1927-ben az a határozat, amely kimondta, hogy létre kell hozni a "munkás kulturszervek együttes bizottságát." A "valószínűleg kulturális szervek vezetőségeinek" c. felhívásában a párt vezetősége 1927. dec. első napjaiban Lajos Deasó titkár aláírásával, a munkásegyesületek tevékenységének koordinálása és ellenőrzése céljából dec. 11-én d.u. 4 órára értekezletre hívta a kulturaktivistákat.^{163/}

^{163/} SZÁL. A szegedi szervezett munkások kulturszerveinek együttes bizottsága iratai. 1927-1937. 34-es és 51-es sz. iratok.

A pártszervezet és a szakszervezeti bizottságok által kidolgozott szabályzat úgy rendelkezett, hogy a kulturszervek egy-egy megbízottja, lehetőleg elnöke tanácskozási joggal vesz részt, viszont a kulturbizottság /amely a szakszervezet mellett működött/ képviselteti magát a kulturszervek ülésein. Valószínű, hogy ezt az intézkedést rövid időn belül követte a pártszervezet vezetőségének és a szakszervezeti VB-nek az az elhatározása is, hogy létrehozták a "kulturszervek intéző bizottságát", amely kidolgozta a szabályzatot. Az idézett gyűjtemény 34. sz. irata.

A szabályzat az alábbiakat tartalmazta:

1. A Végrehajtó és Szakszervezeti Bizottság, a munkásság szocialista szellemben való nevelését és e szellemtől áthatott művelődését előmozdítva megszervezi a kulturszervek intézőbizottságát.

2. Az intéző bizottság a következőképpen alakul meg:

3 tagot küld abba a Végrehajtó Bizottság, 3-at a Szakszervezeti Bizottság, és ezen felül minden kulturális és művelődési alakulat, csoport vezetősége 1-1 tagot választ a bizottságba. Hivatalból tagja még a Munkáskönyvtár könyvtárosa.

3. Minden későbbi kulturális alakulat, amely a VB és az SzB. jóváhagyásával és elismerésével létesül, a bizottságban való képviselői jogát ugyanősek elnyeri.

4. Minden alakulat vagy csoport az évi közgyűlések megtartása után újból választ küldöttet a bizottságba. Az intéző bizottság a maga kebeléből elnököt és titkárt választ...

5. Az intéző bizottság minden alája tartozó csoportot vagy alakulat önkormányzatát tiszteletben tartja. Ennek szem előtt tartásával hatásköre a következő:

a/ A munkásszínpadon előadandó darabok, műsorok megválasztása, vagy a munkásszínpad vezetősége által előterjesztett darabok és műsorok előadásainak jóváhagyása, az előadások idejének időponti meghatározása.

b/ A többi szervek által rendezendő előadások, hangversenyek programjának jóváhagyó tudomásulvétele, vagy annak ellenkezője és amennyiben a Munkásotthonban tartatnának, az időpont meghatározása.

c/ Minden kulturális szerv működésének ellenőrzése, annak ellenőrzése, hogy az alája tartozó egyesületek, csoportok tagjai-e

együttel a pártnek, vagy valamelyik szakszervezetnek.

d/ A Munkásotthonban rendezett előadások, hangversenyek, misoros előadások jövedelmének hovaferdítéséről szóló rendelkezés.

e/ Javaslattétel a munkáskönyvtár gyarapítására.

Azon csoportok, alakulatok, amelyek az intéző bizottság rendelkezéseinek megukat alá nem vetik, a Munkásotthonban nem működhetnek, elvesztik a munkásság fórumainak erkölcsi és anyagi támogatását.

8. Az intéző bizottság működését és intézkedését a végrehajtó és szakszervezeti bizottság együttesen hivatott felülvizsgálni.

A Szabályzat utolsó pontja rendelkezett arról, hogy a korábban a munkás kulturmunkát irányító Kulturbizottság működését beszünteti. 164/

164/ Az idézett gyűjtemény 79. sz. levél.

A pártvezetőség és a szakszervezeti bizottság igyekezett szigorúan ellenőrzése alá vonni mindenféle kulturális tevékenységet kifejtő csoportot. A pártvezetőség azonban így sem érte el célját. A kommunista érzelmi és a beloldali szociáldemokraták meggyőztették a pártvezetőséget ezt a szándékát, hogy a nép elnyomóinak igényeihez igazítsa a kulturmunka politikai és ideológiai tartalmát. Sőt a kulturmunkások rendszeres találkozása, valamint a munkatervek feletti viták módot adtak az osztályharcos telején álló munkásoknak ahhoz, hogy a munkásosztály és az egész proletáriátus érdekei szempontjából világítsák meg a kulturmunka szerepét és jelentőségét a kizsákmányozók elleni harcban. A gyakori igen éles összecsapások megmutatták a vitatkozó közötti alapállás különbözőségét, ami ugyennekkor ezt is jelezte,

hogy a kulturmunka korántsem sima és csendes területe a munkásság tevékenységének, hanem egy igen fontos frontja az osztályharcnak, ha nem is a legfontosabb. Harci kérdésként vetődött fel a mozgalomban, hogy a munkásság kultúregyesületei a nacionalizmus, a szovinizmus és a fasiszmus egyéb szellemi termékeit befogadó és terjesztő polgári szervezetekké degradálódnak-e vagy a proletárérdekeket tekintik szem előtt és a demokratikus, valamint szocialista kulturának és eszméknek a harci formulaivá válnak.

A kommunisták, akik a 20-as évek első felében még nem tudták elérni, hogy a tudatos osztályharcos irányba fejlődjön a kulturmozgalom, ezidőszak végén egyre nagyobb sikereket értek el ezen a téren is. A munkás kultúregyesületek céltudatos összefogására törekedtek, ám a jobboldali szociáldemokraták vezetősége akkor ezt szüntelenül akadályozta. Most, amikor meguk Lejer Dezsőék határozták el a kulturális egyesületek egységes irányításának megvalósítását, a kommunisták ezt nem ellenezték, de tudatában voltak annak, hogy nehéz harc vár rájuk ebben a tekintetben, hogy a kulturális egyesületek ne a polgári kulturálgényeknek behódoló jobboldali szociáldemokraták programját valósítsák meg, hanem a proletár osztálykultura hirdetői legyenek. A kommunisták résztvettek a SzDP és a Szakszervezeti Bizottság által létrehozott vezető szorvben és munkájukat a KP programjának megfelelően végezték.

5. Művelődési és kulturális fejlődés a totális fasiszta diktatúrára való törekvés és a háborús készülődés éveiben. 1933-1939.

A Bethlen Kormány 1931-ben és Klebelsberg Kuno 1932-ben bekövetkezett halálával Szeged elveszítette azt az erős táma-

szát, amelyre támaszkodott a szegedi kultúrpolitika kialakításában. De nagy tévedés lenne azt gondolni, hogy Szeged csupán ajándékképpen kapta az egyetemi intézményeket, az orvosi klinikákat, az iskolai tantermeket, a tanárképző főiskolát és természetesen a fogadalmi templomot. Egyébként itt jegyezzük meg, hogy az illető miniszter "jóvóltából is" a kormány 2.5 millió Pengő építkezéssel maradt adósa Szegednek. A város ul. kifizette a maga részét az egyetemi építkezésekhez, de az állam nem valósította meg, nem ruházta be azt építkezésekbe. 165/

165/ Délmagyarország 1933. július 24. Két és félmillió Pengő építkezéssel tartozik még az állam Szegednek.

Pálffy József polgármester minden bizonnyal jól értesülten jelentette ki Klebelsberg halála után, hogy "sokszor hangoztatam és hangoztatni fogom a jövőben is, hogy Klebelsberg bármilyen jóakarója volt Szegednek, tőle ingyen semmit sem kaptunk." 166/

166/ SZÁL. Pálffy József és Pálffy György iratai. 1933-34. évi közgyűlés június 27-i jkv. 11. old.

A gazdasági élet fellendítésére kevés volt a kezdeményezés és még kevesebb a szándék a kormány vezetői részéről. 200 ezer lakosú Szegedről álmodoztak gazdasági alapok, vagyis természetes feltétel nélkül. Így Szeged maradt annak aminek predesztináltak: a Horthy-rezsim vezetői: kulturális kirekatnak Nyugat felé és a szomszédos népekkel szembeni terjeszkedés propagandisztikus eszközének.

Az 1930-32-es években új jelenséggel találkozunk Szegeden. Mind gyakoribb a tiltakozás, a panasz, a sérelem Szeged - ugymond - törvszerű elsorvasztása ellen. A gazdasági bajokhoz és a

kulturális építkezések visszaeséséhez természetesen köze volt a gazdasági válságnak is. Csakhogy mint majd látni fogjuk ezek essirámok folytatódnak a későbbi időszakban is. Alig zajlott le - rendkívül nagy ünnepélyességgel és diadalittos hangulatban a fogadalmi templom átadása, felszentelése, valamint az egyetemiklinikák és intézetek felavatása, máris riasztó hangokat terjesztettek Szeged korábban elismert "országmentő szoropénak" leértékeléséről. Ezért vállalt át Szeged az államtól 10 millió pengő terhet, s ha felépítették az iskolákat, miért kell máris /1931/ 30 osztályt megszüntetni és 12 tanítót elbocsájtani, miért kellett felépíteni a klinikákat, ha most bezárják a klinikák betegszobáit, nem arra való-e a klinikák, hogy gyógyítsanak? Mindezt joggal kérték számon Klebelsberg utódjától Hóman Bálint kultuszminisztertől.^{167/}

Hónapokon át állandó témája volt a szegedi közvéleménynek és az újságoknak egy egész sor szegedi intézmény bezárása, ill. áthelyezése más városokba. Pl. az ipari tanoncotthon és Gyermekevéő Liga bezárása 1930. áprilisban. Továbbá az Állami Építészeti Hivatal és az It 15 Tábla elvitele, az újszegedi Árpádotthon megszüntetése, a megyei és szegedi tanfelügyelőség áthelyezése Szentesre.^{168/}

168/ Délmagyarország 1932. II. 16.

A város vezetői közvetlen érintkezésbe léptek a sérelmek orvoslására a kormányzónál és az új miniszterelnöknél, Károlyi Gyulánál. A kormány álláspontját a Délmagyarország 1932. márc. 31-i száma ismertette, mely szerint a kormány közölte, hogy nem veheti figyelembe azokat az intervenciókat, amelyeket a megszüntetett, vagy áthelyezett hivatalok érdekében további

ottmaradásukkal kapcsolatban történtek."

Ismételten szóba került az egyetem orvosi fakultásának megszüntetése, és a városi vezetők nem mulasztották el a hivatkozást, hogy "az ország ennek a városnak még mindig adósa".

Természetesenek tekinthetnénk Szeged helyzetének szerepének megítélésében bekövetkezett változást, hiszen a kulturális leépítés országos méretű volt. Szabolcs Ottó a "munkanélküli diplomások a Horthy-rendszerben 1919-1944 c. munkájában kimutatja, hogy az állástalan diplomások száma 1934-ben 4.344 volt, s az állástalan diplomások országos bizottságának összeírása szerint ugyanebben az évben 12-15 ezer diplomás volt kenyér nélkül."^{169/}

^{169/} Id.m. Kossuth 1964. 111. old.

Egy sor intézmény áthelyezése és megszüntetése, mint pl. az orvosi kar tanszékeinek csökkentése, vagy pl. a Rockefeller Alapítvány átadása a debreceni egyetemnek indokolatlan volt. Véleményem szerint Szeged szerepének csönkítése kapcsolatban volt Bethlen miniszterelnök kormányának bukásával, /1931.aug.19./ mely bukás reakciós konzervatív erők kormányzati rendszerének csődjét jelentette. A Bethlen kormány kormányzati rendszerének bukásával egy időben az uralkodó osztályon belül előtérbe kerültek más korábban visszaszorított jobboldalibb reakciós osztályerők, mint pl. az Agráriusok csoportja, valamint a szélsőséges jobboldali erők, fajvédők csoportjai, valamint a szegedi különítményesek képviselői. Ezek a belpolitikában a totális fasiszta diktatúra törekedtek és több hatalmat követeltek az államvezetésben. A világgazdasági válság magyarországi hivatásai, a belső elégedetlenség, a nép forradalmi mozgalmától való félelem, továbbá a nemzetközi helyzetben kibontakozott új törekvések, nin-

denek előtt a hitleri fasizmus hatalomrajutása Németországban, előtérbe tölta a fajvédők a szélsőséges jobboldali politikai erőit. Ezeknek az erőknek politikai vezére Gömbös Gyula volt, ekit az uralkodó osztályok megbizható, erőskezű politikusnak ismertek hatalmuk megszilárdításához s ekit 1932. október 2-án Horthy miniszterelnökké nevezett ki.

A világgazdasági válság éveiben erősödő totális fasizmusra törekvő erők más módszerekkel és eszközökkel törekedtek a bel- és külpolitikai céljaik elérésére. A Bethlen kormány terület-revizíós politikájának fő eszköze a kulturfőlény bizonyítása volt, annak elismertetése az Antanttal, és így a Világháború győztes hatalmainak közreműködésével végrehajtani az elvesztett területek visszaszerzését. Ezt az elképzelést volt hivatott előmozdítani az iskola-rendszer megreformálása, a népoktatás bizonyos mértékű fejlesztése, új kutató intézetek alapítása, a külföldi Hungaricum kollégiumok alapítása s mindezek mellett a Szegeden megvalósított kultur-program. Ám ez a kulturpolitika, melynek kétszínűségét és demagóg voltát az uralkodó osztályok művelődési monopól helyzetének az erősödése jelmezett nem eredményezte a kívánt cél elérését sem bel- sem külpolitikában. A nagybirtokosok és a katonatisztek már korábban sem értettek egyet a klebelsbergi kulturpolitikával, s feleslegesnek tekintették a kulturális beruházásokat, sőt a gazdasági válság jelenségeit is a túlzott kulturális költsékezéssel magyarázták. A szélső jobboldali fasiszta erők hatalmának megszilárdulása a politikai életben egyúttal "a kulturális diplomácia" elvetését is jelentette és helyette a fegyveres megoldás eszközét helyezték előtérbe. Ezért a kultura fejlesztését felváltja a

fegyverkezési verseny és annak finanszírozása. A gazdasági válság csak egyik oka volt Szeged kulturális fejlesztésében bekövetkezett visszaesésnek, de nem a döntő oka. A fő oka az irredentizmus fegyveres, háborús előkészítése volt.

A Szegedi Gondolat alapelvei nem változtak sem a bel-, sem a külpolitikában, de a fajvédelem szélső jobboldali erői nem tekintették bizonyítandónak a magyar faj "felsőbbrendűségét" kulturáli beruházásokkal.

Ennek az irányzatnak a politikai követelését fejezte ki Gömbös Gyula 1931. febr.-márciusi Korona-tanácsai ülésén, amikor beszédében a zsidókérdésben a zsidó népesség visszaszorítását egyik legfontosabb feladatának tekintette, és hathatós intézkedéseket javasolt a zsidósággal szemben. 170/

170/ Márkus László: A Bethlen kormányzati rendszer bukása. Századok 1964. 1-2. sz. 42-44, 48, 61. old.

A gazdasági válság Szegeden rendkívül gyorsan éreztette hatását a gazdasági életben, megbénítva az ipart, a kereskedelmet és az építkezéseket. Kisiparosok, kiskereskedők, kisgazdák egyik napról a másikra jelentettek be fizetéseképtelenséget. Tömegével veszítették el vagyonukat. A rendkívül súlyos adóterhek alatt méginkább növekedett a gazdasági labilitás. A gazdasági válság éveit különösen nehéz helyzetbe kerültek a munkások, a földmunkások, szegényparasztek. Ugyanakkor más a bérből és fizetésből élők is elviselhetetlen helyzetbe kerültek. 1932 első napjaiban átlagban 500-zal növekedett az inségebéd-igénylők száma. 1932. január közepén 6.253 inségebéd igénylőt tartottak nyilván napont. 171/

171/ Délmagyarország 1932 január 20. "Tizenhárom filléres ebéd".

Soken a Bethlen-kormány kulturpolitikáját okolták anyagi tönkremenésükért. De szembefordulásuk a "kulturfölény" szegedi gyakorlatával nem a reális és józan politikai felismeréshez vezetett, hanem ellenkezőleg, a szélsőséges fajvédők propagandájának uszályába és szervezeteibe kerültek.

A rendkívüli gazdasági katasztrófa a művelődés helyzetére is arányosan hatott. De ugyancsak bizonyos mértékig ennek fordítottja is megfigyelhető. A korábbi hibás kulturpolitika, a város-politikából következően a kulturális építkezés az ipari tevékenység fellendülésének is emeltűje volt.

Szeged gazdasági szerkezete a gazdasági válság után sem módosult lényegesen. Jelentős nehéziparral nem rendelkezett a tulsulyban volt a kisipar. 1934-36-os években a következő ^{üzem}ek termeltek Szegeden: a Szegedi Gyufafágyár, Back-malom, a Szegedi Kendergyár, Ujszegedi Kender és a Pick Szalámigyár. A husznál több munkást foglalkoztató ipartelepek száma 1935-ben összehasonlítva Debrecen és Miskolc városok adataival, a következők:

Szegeden	75	munkáslétsz.	3.751	munk.évi átlagk.	744	pengő
Debrecen	60	"	2.313	"	832	"
Miskolc	20	"	1.146	"	948	"
						172/

172/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1936. évi közgazdasági viszonyokról. Szeged. 1937. 17. old.

Míg azonban a munkaadók száma országosan 8 %-kal növekedett 1934 és 36 között, Szegeden mindössze 2%-kal. 173/

173/ U.o. 83. old.

A jelentésből kitűnik, hogy a gazdasági válság igen súlyos helyzetbe sodorta a kisiparosokat és kiskereskedőket.

De még 1934-35-ös években is "a kisiparosságnak legnagyobb baja a tökeszegénység, valamint, hogy a legtöbb kisiparosnak nyersanyagkészlete nincs".^{174/}

174/ Id. jelentés 27. old.

Az 1935 évi ipari termelés értéke 1.000 pengő értékben 41.623 pengő volt /a szegedi Gyufagyár termelési értéke nélkül.^{175/}

175/ U.o. 128-129. old.

Az Ipari és Kereskedelmi Kamara jelentése tükrözi a lassú gazdasági fejlődést, amely főként 1935-től kezdve érezhetővé vált a városban. 1934-ben még alig volt jele az ipari termelés megélénkülésének. De erre az időre is jellemző, hogy a városi közigazgatás vezetői nem tettek meg minden lehetőt a gazdasági fejlődés érdekében. Erre az időre vonatkozóan írja a Délmagyarország 1935. júl. 2-i számában /29 indítvány/, hogy "a közigazgatás a közérdekű elképzelések, sok hasznos feladat, megannyi éltető terv tömegsírja". 1936-ban az iparosokhoz és a kereskedők-höz a Kamara által eljuttatott kérdésekre a válaszokból következtetni lehet, hogy az ipar egyes ágazataiban és a mezőgazdaságban mutatkoztak a fellendülés jelei. Ezt mutatja az is, hogy az iparban foglalkoztatottak száma 1 év alatt 15%-kal növekedett, az áramfogyasztás 14%-kal, a vasút és a posta forgalma 10-11%-kal. De ugyanakkor építkezési tevékenység még mindössze néhány lakóháza szorítkozott. ^{176/}

176/ Id. jelentés 6. old.

Az ipari fejlődés lassu ütemét és aggasztó tüneteit mutatja az, hogy 1936. áprilisában még 4.258 munkanélkülit tartottak nyilván Szegeden. S 1939-ben is 1000 fölött volt a munkanélküli-

ek száma, ezen belül az építőiparban 520.^{177/}

177/ Délmagyarország 1939. július 13. Több mint ezer munka-
nélküli van a városban.

A gazdasági élet javulását kedvezően befolyásolta az 1936 évi bő termés. Ez felélénkítette a kereskedelmet s a szegedi szempontból jelentős paprika feldolgozóipar számára javultak a termelési kilátások és az export lehetőségek.

A fasiszta Németország és Olaszország háborúra való készülődése megnövelte az exportot is és ezen belül a gabona kivitelt, ami szegedi szempontból szintén jelentős. 1937-38-as évek nemzetközi bonyodalmai, a háborúra való további készülődés, bel- politikailag a zsidóság elleni intézkedések, az antiszemitizmus belső fokozódása, belső feszültségeket szültek, amiből a gazdasági és kereskedelmi élet területén értékesítési nehézsé-
gek támadtak, amelyek a termelés csökkenését is maga után vonták.^{178/}

178/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1938. évi jelentése.
Szeged közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1936. 6. old.

A Németországgal növekvő mezőgazdasági kereskedelem ugyan- ekkor csökkentő hatással volt az értékesítési nehézségekre és ennek következtében emelkedett a buza ára. Országosan 1938-ban mázsánként 25 pengőre, Szegeden 20 pengőre.^{179/}

179/ U.o. 48. old.

Szeged a 30-as években is nagykiterjedésű mezőgazdasági területtel rendelkezett. Az összes földbirtok területe 141.388 kat. hold volt. A mezőgazdaságban a tulajdonviszonyok változatlanul mélyreható szociális és társadalmi ellentétekre utaltak. Az összes földbirtokok száma 16.092 volt. Ebből 1 kh.-dal rendelkezett 4262 tulajdonos, 1-5 kh. földbirtokkal 9.660 kisbir-

tokos és ezek 23.210 kh. földterülettel bírtak. Ugyanakkor 28 nagybirtokos 17.000 holdnyi földbirtokkal rendelkezett, vagyis az kb. 4.000 holddal nagyobb, mint a 4.262 1. holdas szegényparaszt. 180/

180/ Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország földbirtok bizonysai. 1936. 12-13. old.

A földtulajdon birtoklás terén a két pólus között a kis-tulajdonosok rendkívül elmaradott gazdasági helyzetben teljesen alárendelt szerepet játszottak a gazdasági életben. Élet-körülményeik rendkívül szegényesek voltak és szüntelenül érezték a nagybirtokosok szorítását.

Szeged elmaradott gazdasági, szociális, egészségügyi és kulturális állapota nagymértékben lassította a lakosság növekedését. A munkaalkalmak hiánya, a munkanélküliség és az elmaradott egészségügyi viszonyok együttesen képezték a fő akadályát a városi lakosság természetes szaporulatának. A korabeli statisztikák szerint 1930 és 1938 között a város lakossága igen csekély mértékben szaporodott. 1930-ban Szeged városa 135.071 lakost számlált /a külterületi lakosság is beleszámitva/, 1937-ben 140.021 volt a lakosok száma. 181/

181/ Magyar Statisztikai Közlemények 1930. évről 16. old.
Bp. 1932. SZAL. és Magyar Statisztikai Évkönyv 1939.
276. old.

Orvosi tultermelésről beszéltek Szegeden és cikkezett a sajtó^{182/} s azt a valótlanságot állították, hogy olyan kiváló

182/ Délmagyarország 1934. január 19. Orvosi tultermelés van.

az orvosi ellátás, hogy ha 15 éven keresztül egyetlen orvosi diplomát sem adnának ki, a meglévő orvosi kar még mindig fölös módon tudná ellátni az orvosi szolgálatot. Két évvel később

ugyanaz az ujság megdőbbentő adatokat közöl a tuberkulózis és egyéb betegségek pusztításairól Szegeden. Kimutatja, hogy 10 év alatt 1.110 gyermek - tehát felnőttek nélkül - halt meg tuberkulózisban a városban. ^{183/}

^{183/} Délmagyarország 1936. május 23. Megdőbbentő adatok a tuberkulózis pusztításairól.

1937-ben Szegeden tifuszban 398, vérhasban 445, diftéria-ban 1119, vörhenyben 156, kanyaróban 40, bárányhimlőben 105 megbetegedés történt. ^{184/}

^{184/} Délmagyarország 1937. december 19. Egészségügyi statisztika.

Dr. Berkes Pál a SzDP képviselője a városi közgyűlésben a ragályos és súlyos népbetegségek elleni harc elhanyagolására mutatott rá és kimuotta, hogy ezeket elsősorban a néprétegek rossz táplálkozási viszonyaiban kell keresni. ^{185/}

^{185/} Délmagyarország 1937. október 2. Az 1938 évre szóló költségvetés tanácsi terve.

A városi pénzügyi költségvetés változatlanul deficitese volt. Az 1938-as év gazdálkodási végösszege a 70 %-os pótdó kivetése mellett is 150.000 Pengő deficitel zárult. ^{186/}

^{186/} Délmagyarország 1938. november 20. Októberi közgyűlés.

A városgazdálkodást változatlanul az inproduktív ráfordítások jellemezték. A SzDP szegedi titkára /Olejnyik József/ az 1935. évi városgazdálkodásról elmondta, hogy a város költségvetésének mindössze 32 %-a jut városépítésre, egészségügyre, közoktatásügyre és szociális célokra együttevén. ^{187/}

^{187/} Délmagyarország. 1935. február 19. A SzDP Szeged. Székhelyi pártgyűlésén beszélt Olejnyik József.

Ugyanakkor jelentős összegeket fordítottak vallási felekezetek és szervezetek támogatására, különböző fejvédő szervezetek finanszírozására és szerepel a költségvetésben a honvédelmi fejlesztésre /légvédelemre" szülő rovat is.

A 30-as évek II. felében sem történt jelentős gazdasági, egészségügyi, vagy szociális fejlődés a város területén és a városgazdálkodást reakciós szemlélet hatotta át. Szeged gazdasági, városgazdálkodási helyzetén érződött a háborús készülődés.

a/ Az elemi népiskolai és középiskolai helyzet alakulása

Ennek a periódusnak a közoktatási helyzetre Szegeden az jellemző, hogy egyrészt szünetelt az építkezés és általában erős stagnálás volt tapasztalható. Népiskolai hálózat ^{alig} ~~sem~~ fejlődött. Erről tanuszkodnak az alábbi adatok is:

Év	Elemi isk.	Tanulók	Tanítók
1932-33	102	14.480	290
1937-38	104	12.182	308

A fenti adatok a Nagy Szeged területére vonatkoznak. 188/

188/ Statisztikai Évkönyv 1937. évről 286. old. és a Szeged Községi Iskolaszék iratai 1933-1934, 1935-37 évek iratai 255 és. 33-388.

Az általános tankötelezettség terén az alig észlelhető változás az volt, hogy a Szeged-Alsóvárosi népiskolának működött egy 7. és 8. osztály is kísérletképpen. 189/

189/ Szeged város községi Iskolaszék iratai 1937. 451. sz. irat.

Az elemi és általános népiskolákban folyó ismeretalapozás és nevelés tekintetében - a fokozódó totális fasizmus hatására - megfigyelhető, hogy az értelmi nevelés helyett előtérbe ke-

rült az un. keresztény nemzeti "hazafias" nevelés, valamint fokozódott az egyházi papi befolyás s ezzel együtt a vallás-erkölcsi nevelés. A vallásos meggyőződésre való nevelésnek a korábbinál is szélesebb teret engedett az 1934. évi XII. tc. amely voltaképpen megszüntette az állami felügyeletet az egyházi iskoláknál, azonban ennek a törvénycikknek volt egy másik célja is, történetesen az, hogy - úgy mond - az évszázados magyar fejlődésnek megfelelően biztosítsa az egyház az iskolai szabadságát az iskolai nevelőmunka felett.^{190/} Az említett

^{190/} Nemzetnevelők Könyvtára. 2. Nemzetszolgálat, közoktatásügyi és iskolafelügyelet orsz. közokt. tanácsának kiadásában 1942. 85. old. Szeged JATE Könyvtár.

törvény szerzői szerint az állami felügyelet, egységes tanterv, tankönyv, stb. megszüntetését az évszázados magyar történelem hagyományaira hivatkozva indokolták. A pedagógusok számára ez úgy magyarázta az egységes nemzetnevelés fontosságát, hogy szerint a "világnézetek harcában döntő fontosságúvá emelkedett "a nemzeti világnézet" kialakításának oktatási, nevelési, elvi szempontjainak egyeztetése." ^{191/} Ez a törvény még inkább reak-

^{191/} U.o. 105. old.

cióssá, antidemokratikussá kívánta változtatni a népiskolai képzés tartalmát. A fasiszta szellemű keresztény nemzeti nevelést a keresztény egyház vezetése és irányítása alatt vélték leghatékonyabban biztosítotttnak.

Az 1935. évi VIII. tc. "a nevelőmunka és a tanítás differenciált" mélyreható módszereinek keresésére és alkalmazására hívta fel a pedagógusok figyelmét. A nevelőmunka lényege, mondta ki a törvény, a gyermek fejlődésébe való szüntelen beavatkozás, az érzékeny gyermeki lélek megmunkálása." ^{192/}

^{192/} U.o. 83. old.

Ez a Hóman Bálint -féle törvénycikk ki is mondja nyíltan, hogy a tanügyi igazgatásról szóló rendelkezés csak látszatra tanügyi igazgatási kérdés. Lényege a köznevelés megjevitására irányítására való törekvés, ^{193/} vagy más szóval eleve kizárt 193/ U.o. 41. old.

minden demokratikus pedagógiai elvet, elgondolást és törekvést a tanítók részéről.

A másik lényeges jelenség az, hogy a pedagógusok ideológiai és politikai képzésére is erőteljesebb figyelmet fordítottak. Ehhez pedig csakis olyan pedagógusok látszottak alkalmasnak, akik teljes mértékben behódoltak a faji felsőbbrendűség ideológiájának, a kommunista-ellenességnek, a szovjetellenességnek, az antiszemitizmusnak s akik természetesen részt vállaltak a különböző ellenforradalmi reakciós és katolikus szervezetek munkájában. A 30-as években, különösen arra fordítottak figyelmet, a hatóságok, hogy a pedagógusokat bevonják a Nemzeti Munkavédelmi Bizottságok tevékenységébe.

A középiskolás tanulók elősorban a gimnáziumok és reáliskolák hallgatóinak számszerű elcsulása 1931 és 1937/38-as tanév között mindössze 394 fős növekedést mutat. 1931-ben 3.236 volt a középiskolások száma, 1937-38-as tanévben pedig 3.630. ^{194/}

194/ A szegedi polgári iskolák értesítői 1931-39-es években. Velamint a Csongrád-megyei füzetek. 10. sz. A szegedi gymn. növendékei 1930-1940 között. 7. old.

A középiskolás tanulók társadalmi rétegződéséről megtudjuk, hogy a munkások gyermekei 1934-ben 19.9%-kal, 1937/38-ban 13,1%-kal, 1938-39-ben 10,94 %-kal szerepeltek, míg ugyanezekben az években az értelmiség és hivatalnokok aránya %-osan 46.31,

53,75, ill. 55,18 %-kal, a kizsákmányolók, tőkésék 22,29 %-kal, ill. 19,70 %-kal részesedtek.^{195/}

195/ Id. füzetek 2. old.

A 30-as években a 20-as évekhez viszonyítva a munkás és dolgozó paraszt származású gyermekek aránya a középiskolákban némileg emelkedett, aminek az a magyarázata elsősorban, hogy a kisdóvallásnak rovására, azok fokozatos csökkentésével némileg több engedményt tettek az un. magyar fajhoz tartozó munkásoknak és parasztoknak. Annak ellenére, hogy a Horthy-rendszerben a származás szerinti statisztikákat erősen torzítva készítették, a dolgozó nép gyermekeinek a középiskolákba való bejutása továbbra is igen nehéz volt. Az uralkodó osztályok ugyanis továbbra is fenntartották azt a nézetüket, mely szerint a munkásosztály nemzetietlen és a hazaszeretet hiányzik belőle. Ez volt az egyik oka a bejutás akadályának. A másik a szociális helyzetből fakadó akadály. Fennmaradt a középrétegek és az uralkodó osztályok monopól helyzete. A munkások havi 40-70 pengős bére /a szegedi vas munkások heti bére a 10 pengőt nem érte el/,^{196/} nem tette

196/ Délmagyarország. 1935. okt. 25. A munkások a legkisebb munkabérek megállapítását kérik. A vas munkások heti bére a heti 10 pengőt nem éri el.

lehetővé, hogy 110 pengőt fizessenek tandíjra, 80 pengőt taneszközökre, 2-300 pengőt középiskolai ruha beszerzésére. Így az iskolapolitika reakciós jellegében változás nem történt. Az iskolahálózat, az oktatásügy dolgozó feltételeinek új eleme volt Szegeden az 1937. május 3.-án felavatott szegedi tanító-internátus, amely olyan falusi tanítók gyermekei részére létesült, akik a várostól távolieső településeken létesülő iskolákban fognak tanítani.^{197/}

197/ Délmagyarország 1937. júl. 20. Tanítói internátust avattak fel Szegeden.

b/ A szegedi egyetem a gazdasági válság után.

A gazdasági válságot követő években is még mindig igen labilis volt a szegedi egyetem helyzete, az állami dotáció csökkentése, a tanszékek megszüntetése következtében, amelyek oktatás színvonalát is lerontották. Az egyetem rendes hallgatóinak száma 1933-34-es években 2083, 1936-37-es években 1798.^{198/}

198/ Beszámoló a szegedi Tudományegyetem tevékenységéről az 1933-1934 között. Évkönyvek 99. old., Valamint az 1936-37. évkönyv. 17. old.

Az anyagi és gazdasági nehézségek, tandíj és egyéb tanulmányi díjak terhe mellett a létszámpedásban közrejátszott még a zsidóvallású hallgatók felvételének további csökkenése, valamint az oktatói létszám és a tanszékek nagyszámu megszüntetése. A tanszékek száma:

1931-32-es tanévben	62	
1932-33	56	
1934-35	47	
1939-40	39	199/

199/ Beszámoló a szegedi Tudományegyetem tevékenységéről az 1931-1940. között. Évkönyvek.

Az egyetemnek 1935-36-os tanévben a 194 tudományos segédszemélyzetéből 117 díjtalan volt, többségben tanársegédek, de volt díjtalan adjunktus és gyakornok is.^{200/}

200/Beszámoló a Szegedi Tudományegyetem 1936-37.-es tanévnyitó közgyűlésén, 151. old. Rektor Ditrői Gábor.

A hallgatói létszám apadása legnagyobb mérvű az orvosi fakultáson volt.^{201/}

Az 1934-ben elnyert diplomák száma karónként a következő:

Állam- és Jogtudományi 195, orvosi 57, bölcsész 27, természet-
tudományi 50, gyógyszerész 1. 1935-36-ban jogász diploma 100,
orvosi 30, bölcsész 30, matematikus 60. 201/

201/ Délmagyarország, 1936. szeptember 8. Tovább tart az
egyetem léépítése.

Az egyetem helyzetéhez tartozik még az a kép is, hogy fo-
kozódott az antiszemitizmus és a fasiszta fajvédő ifjúsági szer-
vezetek szinte szüntelen zavargásokkal követelték a nem katoli-
kus hallgatók kizárását és a keresztény nemzeti szellemi neve-
lés és propaganda fokozását. A szegedi egyetem sorsa 1939-40-ben
újra napirendre került. A második bécsi döntés után visszacse-
tolt Kolozsvári Egyetem kaposán merült fel. A Ferenc József ne-
vét viselő egyetem a Kolozsvári lett, a szegedi pedig Horthy
Miklós nevét vette fel az 1940. évi XX. tc. alapján. De meg-
szűnt Szegeden ekkor a Jogtudományi Kar.

c/ Kulturális viszonyok a háborúra való felkészülés
éveiben.

A város vezetősége a kormány szerveknél számos alkalommal
kifogásolta az egyetemi építkezési tervek megvalósításának ha-
logetását. Azonban még 1939-ben is csak ígéret maradt a tervben
szereplő központi egyetemi épület és az Ideg- Elmeklinika fel-
építése és a jogtudományi épület. Azt is szemére vetették a
kormánynak, hogy míg a város 10 milliós hozzájárulással eleget
tett vállalt kötelezettségének, a kormány háttérbe szorította a
várost a debreceni és a pécsi egyetemmel szemben.

A szegedi sérelmek más, a kulturális és művészeti, vala-
mint a népművelési támogatási hiányára is kiterjedtek. Igaz,

ez részben volt megalapozott, mert a város pénzügyi költségvetései igen kis összegeket hagytak ezekre a célokra. 1936-ban pl. a közművelődésügyi egyesületek és intézmények segélyezésére 7.100 pengőt terveztek, amiből a belügyminiszter 2.483 pengőt kihuzott.^{202/}

^{202/} Délmagyarország 1935. júl. 21. Kilenc hónap után Szegedre érkezett a városi költségvetés miniszteri jóváhagyása.

Ugyancsak a fenti célra 1936-ban 4.700 pengő előirányzatból a belügyminiszter 2.177 pengőt törölt.

Ugyanakkor a város szinte minden kulturális költségvetési összegét a Szabadtéri Játékok finanszírozására fordította.

/Szegedi Szabadtéri Játékok első előadását 1931. júliusban rendezték a Dóm-téren, amikor Vojnovits Géza "Magyar Passióját" adták elő./Délmagyarország 1931. aug. 2./ Nem tagadva a Szabadtéri Játékok művészeti jelentőségét, valamint túl annak üzleti szerepén, a fasiszta rendszer uralkodó körei tudatosan kulturfőlény demonstrálására használták a szomszédos népekkel szemben.

1935-ben a Parasztbecsület előadásának megtekintése után Horthy kijelentette, hogy a Szabadtéri Játékokat nemcsak helyi érdekből, hanem országos szempontok miatt is állandósítani kell.^{203/}

^{203/} Délmagyarország 1935. aug. 13. Vasárnap befejeződnek a Szabadtéri előadások.

Pálffy József polgármester 1937-ben a Szabadtéri Játékok céljairól kijelentette, hogy: "az a magyar nemzeti kultúra kardvillanása, amellyel a mai küzdelmünket vivjuk a népek élet-halál-harcában".^{204/}

^{204/} Délmagyarország 1937. július 27.

Tehát a Szabadtéri Játékokat is alárendelték az imperialista terveknek azt hangoztatva, hogy ezzel is "megmutatjuk országunk, világnak, hogy a magasabb kulturánk jobb címen bennünket illet meg az elsőbbség a Duna völgyében".^{205/} Ezt a "jogcímet"

^{205/} Délmagyarország 1939. augusztus 23. A város negy ünnepre készül.

innár a Hitleri fasizmussal szövetségbe törekedtek erőszakkal megszerezni.

A Szabadtéri Játékokkal demonstrálni igyekeztek, de ugyanakkor a művészetek támogatását változatlanul mellőzték. 1936-ban a Délmagyarország így ír a művészetek helyzetéről: "Innen minden művész menekül igyekszik, Szegeden nincs elég becsülete a képzőművészetnek. Ez a tünet szinte megmagyarázhatatlan ebben a városban".^{206/}

^{206/} Délmagyarország 1936. július 5. Miből élnek a művészek?

1938-ban Dinnyés Ferenc festőművész szavai szerint: Nincs semmije, "kétségbeejtő poton áron" kell eladnia képeit. "Fiam cégtáblákat fest - mondta - és én is segitek neki".^{207/}

^{207/} Délmagyarország 1938. december 25. Miből élnek a szegedi festők?

Tápai Antal szobrászművész a művészetek elhanyagolásáról mondta: "Lehet-e művészi kulturája Szegednek, ha a képzőművészetek iránt semmi érzéke, semmi áldozatkészsége nincsen? A magasállású és gazdag egyének szépművészeti tárgyra nem költenek. Elszakadni Szegedtől, vagy megszakadni Szegeden az életküzdelemben".^{208/}

^{208/} Délmagyarország 1936. július 5. Tápai Antal: Szeged művészeti élete.

Érdemes tudni, hogy 1935-ben Szegeden a rádió tulajdonosok száma 6.700 volt, amely más nagy városokhoz viszonyítva kevés számú. A rádiótulajdonosok foglalkozás szerinti megoszlása: kereskedő 1.153, iparos 1.318, alkalmazott és szabadfoglalkozású 178, ill. 1.142, vendéglős 720, egyesületi 11, iskolás 22, napszámos 221, kórházé 4, egyéb 100. 209/

209/ Délmagyarország 1935. február 7. 6.700 rádiótulajdonos van Szegeden.

Szeged gazdasági és kulturális fejlődésének hiányát 1934-1939 között természetesen hibás lenne csak a városi vezetők mentőrádósságával magyarázni. Ezt a fasizmus háborús készülődése váltotta ki. Igaz az is, hogy a város vezetői mindenkor nagy fontosságot tulajdonítottak annak, hogy képviselői a kormány tagjai közül kerüljenek ki. Ezt Szeged nagybőnművű támogatása reményében tették.

A nagy gazdasági válságot követően különösen nagy reményeket fűztek a városi vezetők Gömbös Gyula 1935. évi képviselővé jelöléséhez, aki ezt el is fogadta, sőt meg is választotta Szeged polgárára. Azonban a választások után közvetlenül nyílt levélben lemondott a szegedi mandátumról s helyette az abádszalóki mandátumot tartotta meg. 210/

210/ Délmagyarország 1935. április 10. A miniszterelnök és Szeged. Valamint: Délmagyarország 1935. május 12. Gömbös Gyula miniszterelnök nyílt levele.

Gömbösnek ez a szakkhuzása sok találgatásra adott okot. Ezzel kapcsolatban majdnem inkorrekttség jelzőjével illették a miniszterelnök eljárását. Megjegyezték azt is, hogy Gömbös Gyula a szegedi jelölés elfogadásával egy másik esélyes vezető politikust üdött el a szegedi mandátum megszerzésétől.

Tény, hogy a szegedi uralkodó körök ezzel a reakciónnal jelelték Gömböst Szegeden, hogy kellőképpen méltányolja "város áldozatait". Gömbös szívesen emlékezett vissza arra, hogy ő is ott volt az ellenforradalom bölcsőjénél Szegeden, s az is biztos, hogy nem maradt hűtlen az ellenforradalom szegedi gondolatához, s az általa vált realitások határában belül fel is ajánlotta a szegedi igények támogatását. Ami ezeket az igényeket illeti, melyeket a város reakciós vezetői, uralkodó körei részéről hangoztattak, még Gömbös Gyula előtt is túl fűtött igényeknek tűntek. Szeged város vezetői sok tekintetben a város fejlődése szempontjából semmitmondó igényeket jelentettek be, mint többek között azt, hogy Szeged kulturfővárosának fogva legyen kiegészítő testvér fővárosa Budapestnek. 211/

211/ Délmagyarország 1935. április 25. "A város politikai hivatása." Pálffy József polgármester köszöntője Gömbös Gyula Szeged díszpolgárrá avatásán.

A szegedi igények között szerepelt továbbá az, hogy a törvényhozás jöjjön Szegedre és a törvény adományozza Szegednek a "nemzeti feltámasztás városa" elnevezést. 212/

212/ Délmagyarország 1939. július 2. A politikai életben ma a szegedi kurzus az uralkodó irányzat.

Hortyék az ellenforradalom 20 éves évfordulója alkalmából el is jöttek Szegedre, s a város színházában tartották meg "történelmi megemlékezésüket". 213/

213/ Délmagyarország. 1939. aug. 8. Teleki Pál gróf miniszterelnök szava a szegedi gondolatról.

Teleki, mintegy válaszként erre a szegedi igényre, hogy a város ún. történelmi szerepét iktassák törvénybe s azok felé, akik Szegedet tekintették "a szegedi gondolat" egyedül és kizárólagos hordozójának, azt bizonygatta, hogy "amit itt álta-

lánosságban szegedi gondolatnak nevezzék, az nem szegedi gondolat és nem Szegeden született meg." 214/

214/ U.o.

Ezzel igyekezett lehűteni a tulzott igényeket támasztó felhevültséget, mintegy visszautasítva azokat. De ugyanakkor Telski az ellenforradalmi szegedi gondolatot ezerszortendős gondolatként tüntette fel, mint emelyet - mint mondta - Árpád Vezér népe hozott magával. 215/

215/ U.o.

Ennek a hazug megítélésnek semmi köze nem volt a történelmi valósághoz. Telski igazat mondott amikor az ellenforradalmi rendszer ideológiáját és politikáját nem "szegedi" forrásnak tekintette. A demokrácia ellenesség, forradalomellenesség, szovinizmus, fajelmélet az egész magyar reakciós ur osztályok ideológiája volt. Hogy Árpád vezér népe hozta volna magával a Horthy fasizmus ideológiáját és politikai érzületét - nem szorul bizonyításra, hogy ez a történelem meghamisítása.

Az ellenforradalom szegedi gondolatának legfőbb elvi, politikai elemei közé tartozott: a dolgozó nép feletti uralkodás és minden eszközzel való erőszakkal elnyomása, a forradalom történelmi jelentőségének tagadása a társadalmi haladásban, a kommunista- és szovjetellenesség, a keresztény nemzeti eszme, amely egyrészt a katolikus egyház monopólisztikus jogát ismerte el a nemzetnevelésben, tartalmazta ugyanakkor az antiszemitizmust és az uralkodó osztályok nemzeti, történelmi vezető szerepének hamis tételét. Nemzetietlennak minősítette a proletáriátust. A szegedi gondolatnak egyik fő eleme volt, a magyar nemzet kulturális felsőbbrendűségéről szóló hamis felfogás, azonban még

a magyar nemzetben belül is felsőbbrendű lényként a kizsákmányoló osztályokat, az őket kiszolgáló hivatalnoki és értelmiségi csoportokat tekintette. A szegedi gondolatnak egyik eleme volt, főleg a 30-as évektől kezdve a szélsőjobboldali fasiszta csoportoknak az a felfogása, mely szerint a magyar nemzet fajbiológia alapján emelkedik a szomszédos népek fölé. Ennek az "új" vonásu magyar fajelméletnek a legismertebb magyarországi vezető egyénisége, teoretikusa Méhely Lajos volt, a Pázmány Péter Tudományegyetem professzora. A biológiai fajelmélet hívei az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Magyar Országos Véderő Egyesület, Honszeretet, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, a ligákban és csoportokban tevékenykedtek. A fajbiológiának szerepe volt a zsidótörvények és a háború előkészítésében.

Továbbá a szegedi gondolatnak eleme az is, hogy a társadalmi nevelést és oktatást a szoviniszta revisionizmus hatotta át. Ennek kezdetében vad gyűlöletet szítottak a Duna-medence népeivel szemben. Az ország népének minden baját, az elmaradottságot egyetlen érvvel, a terület csönkítással magyarázták. Végül a szegedi gondolatnak ismérve az is, hogy a reakciós politikai célkitűzések eléréséhez a legreakciósebb külső erők, a Hitleri fasiszmus és Mussolini fasiszta Olaszországnak szövetségét keresték.

Összegezve, a Horthy-fasiszmus szegedi kulturpolitikájára és egész művelődésügyi politikájára vonatkozóan levonhatjuk azt a következtetést, hogy mindenek előtt a régi nagy Magyarország határainak visszaállítását tartotta szem előtt, a magyar kulturfőlény hangoztatása és ennek megfelelő intézkedési, rendelkezési formáisan ezt a célt szolgálták. Továbbá a kulturfőlény politikájának demonstrálására földrajzi, politikai

és kulturális vonatkozásban Szeged látszott a legalkalmasabb kiindulási pontnak és bázisnak és egyben az irredentizmus támaszának. A szegedi kulturális építkezést objektív értékei mellett a kulturfőlény imperialista törekvésének rendelték alá.

Megállapíthatjuk, hogy önmagában véve a művelődési intézmények növelése, új objektumok építése nem jelentett demokratikus előrehaladást sem országos viszonylatban, sem Szegeden addig és akkor, amikor a kultura területén is fennmaradt a kizsákmányoló osztályok monopól helyzete. Ez a kulturpolitika, amely a dolgozó népnek a szakismereteket nyújtó középiskolából és felsőbb foku intézményekből való kirekesztését eredményezte, a Horthy-korszak minden kormányának tudatos és tervszerű osztálypolitikája volt.

Meg kell állapítani, hogy Szeged viszonylag nagyszámu művelődési és kulturális objektumai ellenére a város lakosságát, környékének tanyavilágát, azok egészségügyi és kulturális ellátottságát tekintve nem emelkedett ki az országos átlagból. Ugyanakkor tény, hogy Szeged gazdasági állapotához viszonyítva, a dolgozó nép, az anyagi erőket messze meghaladva építette fel kulturális intézményeit s a kormányok anyagi tehervállalása csekély volt, az anyagi terheket áthárították a város dolgozó népére.

A 20-as évek kulturdiplomáciája a bel- és külpolitikában egyaránt sikertelenül végződött. Az uralkodó osztályok elképzeléseit nem váltotta be. A kulturális reformok és az iskola-program sem valósult meg teljességében.

A gazdasági válság kirobbanásától kezdve számottevő és jelentős kultura-fejlesztés már nem bontakozott ki. A kulturális demagógia a szovinizmus és a nacionalizmus azonban még a

lakosság dolgozó tömegei körében is nagy mérgező hatást váltott ki.

A 30-as években pedig előtérbe került az ellenforradalom célkitűzéseinek erőszakos, fegyveres úton való megvalósítása. Az iskolai tanításban és nevelésben, ugyanakkor a keresztény nemzeti gondolat, "az osztályok feletti" nemzeti szellem fokozottabb kibontakozására törekedtek, amelyben minden korábbinál nagyobb szerephez jutott a papság, s a vallási ideológia.

A 30-as években a területrevízió fegyveres erőivel való megvalósításának előkészítésével Szeged kulturmissziós szerepe háttérbe szorult, ami az uralkodó szegedi körökben is értetlenséget váltott ki.

Az ellenforradalmi rendszer hazug, demagóg kulturpolitikát üzött, amely ellentétben áll nemcsak a szomszédos népek, de a magyar nép érdekeivel is. A revizionizmus, az irredentizmus, a demokrácia- és szovjetellenesség továbbá az antiszemitizmus politikája és a militarizmus a magyar nép tragédiáját idézte elő, 25 éven át akadályozva a társadalmi fejlődést, a háborúba sodorta a magyar népet a Szovjetunió és más antifasiszta népek ellen a hitleri fasiszta Németország oldalán.

I r o d a l o m

1. A Szegedi Községi Iskolaszék iratai. 1919-1939.
2. Szegedi és Csongrád megyei főispáni iratok 1919-1939.
3. Szeged polgármesteri bizalmas iratok 1918-1939.
4. Szeged Város Közigazgatási Bizottság iratai. 1918-1939.
5. Magyar Statisztikai Évkönyvek. 1914-1939.
6. Magyar Statisztikai Közlemények. 1926-1939.
7. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1937.
8. Országos Levéltár: Miniszterelnökségi Levéltár "K" 27. 34. csomó.
9. Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a II. világháborúig. Budapest, 1942.
10. Magyar Népoktatás. Budapest. 1928.
11. A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Tankönyvkiadó. 1961.
12. Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről 1925-1930. Budapest, 1930.
13. SZÁL. Szeged Szabad Királyi Város Házi Pénztárának 1927 évi zárszámadása. Szeged, 1928.
14. Hübner József: Nemzetnevelés. Nemzeti Sajtó Váll. 1939.
15. Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Budapest. 1927.
16. Szegedi polgári iskolák értesítői. 1919-1940.
17. A szegedi gimnáziumok és reáliskolák értesítői. 1920-1940.
18. A szegedi Ferenc József Tudományegyetem Évkönyvei és beszámolói 1924-1939-es évek.
19. Szeged és környezete ipari és kereskedelmi kamarájának jelentése. 1934-1939. - Szeged. 1939.
20. Földes Ferenc: A munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Budapest. 1941.

21. Szeged magyar városok monográfiája. I. Szeged, 1927.
22. Közművelődés. 1924. I. szám. Országépítés világnézet-tudományi Szemle. Budapest.
23. Laky Dezső: Adalékok a magyarországi kulturális viszonyok ujabbkori fejlődéséhez. A magyar tudomány alapvetése. Budapest. 1927.
24. Tamás Aladár: 100 %. A KMP illegális folyóirata. 1927-1930 Akadémiai Kiadó 1964.
25. Balogh Sándor - Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között. Budapest. 1963.
26. Szabolcs Ottó: A Klebelsberg-féle iskolapolitika osztályjellegének kérdéséhez. Pedagógiai Szemle. 1962. 1. szám.
27. Szabolcs Ottó: Munkánélküli diplomások a Horthy-rendszerben. 1919-1944. Budapest. Kosauth Kiadó 1964.
28. Márkus László: A Bethlen-i kormányzati rendszer bukása. Századok 1964. 1,2. szám.
29. Ránki György: Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéséhez az 1920-as évek elején. Történelmi Szemle 1962. 3-4. szám.
- 30/ Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kulturmozgalmában 1925-1945. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1963.
31. Korniss Gyula: Hazánk Köznevelésügye a világháború óta. Budapest 1927.
32. Laki Dezső: A Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő törvények gyűjteménye. Szeged. 1926.
33. G.Sós Katalin: A szegedi munkásság helyzete és harcai Szegeden az 1920-as években. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Historica. 1957.
34. Csál Endre: Adalékok a klerikális reakció néppellenes harcához. 1914-1920. Szeged. 1956.
35. Csál Endre: A szegedi munkásság forradalmi harcai 1918-1919-ben. Szeged. 1959.
36. Id. Komócsin Mihály szóbeli visszaemlékezésének lejegyzése. /A szerző/
37. Mesáros József szóbeli visszaemlékezésének lejegyzése. /A szerző./
38. SZÁL. A szegedi szervezett munkások kulturszerveinek iratai. 1927-1937. 34-es és 51-es sz. iratok.

39. Csongrád megyei füzetek. 10. szám. 1954. Szeged.
40. A Munka c. ujság 1920-21.
41. A Szegedi Napló 1920-1922.
42. Szeged c. napilap. 1920-1924.
43. Délmagyarország 1925-1939.
44. Szegedi Híradó 1923-as évfolyam.

T a r t a l o m

Bevezető.....	1 old.
1. Gazdasági, kulturális és egészségügyi viszonyok Szegeden az ellenforradalom előtt.....	5
2. Az ellenforradalmi erők szegedi hatalomrajutásának körülményei.....	11
3. Művelődési és kulturális viszonyok 1919 sugsztus - 1923/24 években.....	14
A szegedi egyetem létrehozása.....	36
Iskolán kívüli népművelés, valamint reakciós kulturális törekvések Szegeden 1919-1923-es években.....	44
4. Művelődési viszonyok Szegeden 1924-28, illetve 1928-33 között.....	50
a/ A kulturális demokrácia Klebelsbergi koncepciója és a szegedi iskolapolitika.....	54
b/ A dolgozó nép gyermekeinek továbbjutási lehetősége középiskolákba.....	63
c/ A pedagógusok helyzete és az ellenforradalmi rendszer keresztény-nemzet nevelési törekvése.....	66
d/ A szegedi egyetem fejlesztése.....	73
e/ A kulturális helyzet és a munkásművelődés 1924-1929- 1932 időszakában.....	85
5. Művelődési és kulturális fejlődés a totális fasiszta diktatúrára való törekvés és a háborús készülődés éveiben 1933-1939.	96
a/ Az elemi népiskolai és középiskolai helyzet alakulása.....	107
b/ A szegedi egyetem a gazdasági válság után.....	111
c/ Kulturális viszonyok a háborúra való felkészülés éveiben.....	112
Irodalom.....	121